

๓๙. โส จ รุกโข มนุกุขุโธ^๑
 อจฺฉิตฺโต โหติ ปตฺติโก
 อชฺช วิโส พุรหา โหติ
 ทสฺสนีโย มโนรโม.

๔๐. เอกกุขุโธ ปวตฺติตฺวา
 ตโต สาขา ปภิชฺชติ^๒
 ยถา สุพฺพุโธ โมรหฺตฺโต.
 เอวํ โสภติ โส ทฺโม.

๔๑. น ตสฺส กณฺฐกา โหนฺติ
 นาปิ ฉิทฺถํ มหา อหุ
 วิตุณฺณสาโย อวิโร
 สนฺทจฺฉาโย^๓ มโนรโม.

๔๓. ปณฺณาสรตโน อาสิ
 อจฺจตฺตเนน โส ชิโน
 สพฺพการวรูเปโต
 สพฺพคุณมุปากโต.

๓๙. ก็ไม้ไผ่ต้นนั้น มีลำต้นตรงแข็งแรง
 ใบดก พุ่มใหญ่โต มีช่องระหว่าง
 น้อย ๆ น่าชม น่ารื่นรมย์ใจ.

๔๐. ต้นไผ่นี้มีลำต้นเดี่ยว (ในโลก) เจริญ
 งอกงามแล้ว มีกิ่งก้านแตกออกจาก
 ยอดไผ่ต้นนั้น ต้นไม้ (ไผ่) นั้น งาม
 เหมือนกำหนัดนกกยูงที่เขาผูกไว้ดีแล้ว
 (เพื่อกันแดด).

๔๑. ต้นไผ่นี้ ไม่มีหนาม ทั้งช่องระหว่าง
 ก็ไม่ห่างนัก มีกิ่งก้านแผ่กว้างไม่โปร่ง
 มีเงาทึบ น่ารื่นรมย์ใจ.

๔๓. พระชินเจ้าพระองค์นั้นเมื่อก้าวโดย
 ส่วนสูง ทรงมีพระวรกายสูง ๕๐ ศอก
 ทรงประกอบด้วยความงามสง่า โดย
 พระอาการทั้งปวง (และ) ทรงประ-
 กอบด้วยพระคุณทั้งมวล.

^๑ ส. อ. ชาตรุจิโร, ม. มนรุจิโร.

^๒ ก. จ ภิชฺชติ. ^๓ อ. สนฺทจฺฉาโย.

๔๔. ตสฺส ปภา อสมสฺมา

นิทฺธาวตี สมนฺตโต
 อปฺปมาโณ อตุลโย^๑
 โอปมฺเมหิ^๒ อฺนฺนฺโม.

๔๕. นวฺติวสฺสสฺสหาสนิ

อายุ วิชฺชติ ทาวเท
 ทาวตา ติฏฺฐมาโน โส
 ตาเรลลิตฺถ ชนฺตํ พหุ.

๔๖. ยถาปิ สากเร อุมิ

คคเน ตารกา ยถา
 เอวํ ตทา ปาวจัน
 อรหนฺเตหิ จิตฺตํ^๓.

๔๔. พระรัศมีแห่งพระชินเจ้า พระองค์นั้น
 หาแสงสว่างใสเสมอเหมือนมิได้ แผล
 ซ่านออกรอบพระวรกาย พระองค์
 ทรงมีพระคุณอันหาขอบเขตมิได้ วัด
 มิได้ (และ) จะเปรียบเทียบด้วยการ
 อุปมาอุปไมย(ก็)มิได้.

๔๕. มนุษย์ทั้งหลายในครั้งนั้น มีอายุเก่า
 หมื่นปี พระพุทธองค์ทรงดำรงอยู่
 (เป็นเวลานานถึง)เพียงนั้น ใดทรง
 ยังฝูงชนเป็นอันมาก ให้ขามพน(หวัง
 แห่งคัมภีร์ บรรลุพระนิพพาน) แล้ว.

๔๖. ครั้งนั้น ปาพจน์ (คือพระคำสอน)
 ไฉงามวิจิตรไปด้วยพระอรหันต์ทั้ง-
 หลาย เหมือนคลื่นในท้องทะเล
 เหมือนดวงดาวในท้องฟ้า ฉะนั้น.

^๑ อ. อตุลโย จ.

^๒ ก. อุปเมหิ, อ. โอปเมหิ.

^๓ ก. จิตฺตํ.

๔๖. โส จ พุทฺโธ อสมสโม
 ฅณานิ จ ตานิ อตุลียานิ
 สพุทฺ ฅมนุตรหิตํ
 นนุ ริตุตา สพุทฺสงฺขาราทิ.

ตตฺถ อจฺฉิทฺโทติ อปฺปจฺฉิทฺโท.
 "อนุทรา ฅณฺณา"ติอาทิสฺสู วีย ทฺฏจพุทฺ.
 ฅจฺจิ "ฉิทฺโท โหติ ปริตฺตกนฺ"ติ ปฺลนฺติ.
ปตฺติโกติ พุทฺตโต ฅาจมณฺวิณฺณเณหิ^๑
 ปตฺเตหิ สณฺณนฺโนติ อตฺโถ. อฺชฺชฺติ อวฺงโก
 อกฺกุโถ. วฺโสติ เวพุ. พฺรหฺมาติ สมนฺตโต
 มหา. เอกฺกขนฺโธติ อวณฺริโห เอโก
 อพุทฺติโย จาติ อตฺโถ. ปวทฺติตฺวาติ
 วทฺติตฺวา. ตโต สาขา ปภิชฺชตีติ
 ตโต วสฺสคฺคโต ปญฺจวิธา สาขา
 นิกฺขมิตฺวา ปภิชฺชิตฺถ. "ตโต สาขา
 ปภิชฺชถา"ติปิ ปาโจ. สุพุทฺโธติ สุฏฺฐ

๔๖. พระพุทฺธเจา ฅุหาบุคคลเสมอเหมือน
 มิไคพระองคฺนคฺวย พระคฺณทงฺหลาย
 อันมิมีสิ่งใดจะเทียบเท่า เหลานั้น
 คฺวย ทงฺหมคฺนคฺน ไคอันตรธานไปแลว
 สงฺขาร(สิ่งทีบัจจยฺปรุงแตง) ทงฺปวง
 เปนของวางเปล่า(คือมิเที่ยงตงฺอยู่
 มิไค มิเป็นแกนสาร)มิใช่หรือ."

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อจฺฉิทฺโท
 แปลว่า มีช่อง(ระหว่าง)น้อย ๆ. บัณฑิต
 พิงเห็นเหมือนในคําเป็นต้นว่า "สาวน้อย
 มิมี(หน้า)ทอง." อาจารย์บางพวกกล่าวว่า
 "ฉิทฺโท โหติ ปริตฺตกํ" (แปลว่า มีช่อง มี
 ประมาณน้อย). บทว่า ปตฺติโก แปลว่า
 มีใบคก หมายความว่า ดาตาศไปคฺวยใบมีสี
 เหมือนแกวผลึก. คําว่า ตฺรง ไคแก มิคค
 ไมงอ. บทว่า วฺโส แปลว่า มิไผ. บทว่า
พฺรหฺมา แปลว่า ใหญ่โดยรอบ(เป็นพุม).
 คําว่า มีลําคฺนเตยฺว หมายความว่า มีลําคฺนเตยฺว
 และมิมีลําคฺนที ๒ ทงฺออกขึ้นมาบนแผ่นดิน.

^๑ ม. มรกตมณฺวิณฺณเณหิ.

ปณฺจพณฺธนาภาเรน พทฺโธ. โมรหตฺโตติ บทว่า ปวทฺธิตฺวา แปลว่า เจริญแล้ว.
อาตปสนฺนิวารมตฺถํ กโต พทฺโธ บาทพระคาถาว่า ตโต สาขา ปภิชฺชติ
โมรปิณฺณกลาโป วุจฺจติ.

ความว่า (มี)กิ่งก้าน ๕ สาขาแตกออกไป
จากยอดไผ่นั้น. พระบาลีว่า "ตโต สาขา
ปภิชฺชต" (แปลว่า กิ่งก้านแตกออกไปจาก
ต้นไผ่นั้น)คํานี้ก็มี. บทว่า สุพฺพิชฺช ไต่แก
ที่เขาผูกแล้วโดยพันธนาการทั้ง ๕ อย่างดี.
กำหนดนกฺยงฺที่เขาคัดทำผูกไว้ เพื่อปิดบัง
แสงแดดทานเรียกว่า โมรหัตตะ (กำ-
หางนกฺยง).

น ตสฺส กณฺฎกา โหนตฺตี
ตสฺส วสฺส กณฺฎกิโนปิ รูกฺขสฺส
กณฺฎกา นา เหสุ. อวิโรติ อวิโร-
สาขาสถฺจนฺโน. สนฺทจฺฉาโยติ สนฺจฺฉาโย,
อวิโรตฺตาว สนฺทจฺฉาโยติ วฺตุโต.
ปณฺณาสรตโน อาสีติ ปณฺณาสทฺโต
อโหสิ. สพฺพการวฺรูเปโตติ สพฺพเพน
อากาเรน วเรหิเยว อุเปโต
สพฺพการวฺรูเปโต. นาม. สพฺพคุณ-
มุปากโตติ อนนฺตรปทสฺเสว เววจนมตฺตํ.

บาทพระคาถาว่า น ตสฺส กณฺฎกา
โหนติ แปลว่า ต้นไผ่นั้นแม่เป็นชนิดมีหนาม
แต่ก็ไม่มีหนาม. บทว่า อวิโร ไต่แกตาตาส
ไปควยกิ่งก้านที่ไม่ห่างกัน. บทว่า สนฺทจฺฉาโย
แปลว่ามีเงาหนาทึบ, ทานกล่าวว่ามีเงาทึบ
เพราะมีกิ่งไม้ห่างกัน. บาทพระคาถาว่า
ปณฺณาสรตโน อาสิ แปลว่ามีพระสรีระสูง
๕๐ ศอก. ในบทว่า สพฺพการวฺรูเปโต นี้
มีวินิจฉัยว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าสุชาตะทรง
ประกอบด้วยความสง่างาม ด้วยพระอาการ
ท้งมวล พระองค์จึงทรงพระนามว่า สพฺพา-

คุณวิชัย บุญอินทร์
สร้างต้นฉบับถวาย เป็นพุทธบูชา

การวรูเปตะ. บทว่า สัพพคุณูปาคโต เป็น
เพียงไวพจน์ของบทติดกันนั่นเอง.

อุปมาโณติ ปมาณรหิโต. ปมาณั
คเหตุ อสกุณเวยยตฺตา วา อุปมาโณ.
อตุลโยติ อตุโล, เกนจิ อสทิสฺสตี อตุโณ.
โอปมเมหิตี อุปมิตพฺเพหิ. อนุปโมติ
อุปมารหิโต, "อิมินา จ อิมินา จ
สทิสฺสตี" วตฺตํ อสกุณเวยยภาวโต
อนุปโมติ อตุโณ. คุณานิ จ ตานีติ คุณา
จ เต, สัพพญญตฺตญาณาทโย คุณาติ
อตุโณ. ลิงฺควิปฺลลาเสน วตฺตํ. เสสํ
สัพพตฺถ อุตฺตานตฺถเมวาติ.

บทว่า อุปมาโณ แปลว่า (ทรงมี
พระคุณ) หาขอบเขตมิได้. อีกอย่างหนึ่ง
ชื่อว่าหาขอบเขตมิได้ เพราะไม่อาจจะ
ถือเอา (สิ่งใด) มาเปรียบเทียบได้. บทว่า
อตุลโย แปลว่าวัดมิได้, คือ ไม่ทรงเหมือน
กับใคร ๆ. บทว่า โอปมเมหิ แปลว่า คว้ย
สิ่งอันจะพึงเปรียบเทียบ. บทว่า อนุปโม
แปลว่า เวนจากอุปมาอุปไมย (คือการอ้าง
เอามาเปรียบเทียบ), อธิบายว่า ชื่อว่า
ผู้หาอุปมามิได้เพราะความเป็นผู้ที่ใคร ๆ ไม่
อาจจะกล่าวว่า "เหมือนกับสิ่งนี้และสิ่งนั้น."
สองบทว่า คุณานิ จ ตานี แปลว่า และ
พระคุณเหล่านั้น, ก็พระคุณทั้งหลายมี
พระสัพพัญญุตญาณ เป็นต้น. คำนั้นท่านกล่าว
โดยเป็นลิงควิปลาส. คำที่เหลือมีเนื้อความ
ง่ายทั้งนั้น ในที่ซึ่งปวงฉะนี้แล.

สุชาติพุทธวิสวณฺณา นิฏฺฐิตา.

พรรณนาพระสุชาติพุทธวงศ์ จบ.

นิฏฺฐิตอ ทฺวาทสโม พุทฺธวํโส.

จบพุทธวงศ์ที่ ๑๒.

คุณวิชัย บุญอินทร์

สร้างต้นฉบับถวายเป็นพุทธบูชา

๑๕. ปิยทสฺสีพุทฺธวํสวณฺณนา

สุชาตสฺส ปน อปรภาเค อิตโ
 อฏฺฐกปฺปสฺตาทิกสทสฺสกปฺปมคฺคเก เอกสฺมึ
 กปฺเป ปิยทสฺสี อถตทสฺสี ธมฺมทสฺสีติ ตโย
 พุทฺธา นิพฺพตฺตีสฺสุ. ตตฺถ ปิยทสฺสี นาม
 ภควา ปารมฺมิโย ปุเรตฺวา ตฺลิตฺปุเร
 นิพฺพตฺติตฺวา ตโต จวิตฺวา สฺสธณฺวตฺนคเร
 สฺสทตฺตสฺส นาม รณฺโณ อคฺคฺมเหลียา
 จนฺทสฺสทิสวทนาย จนฺทาเทวียา นาม
 กุจฺฉิสฺมึ ปฏฺิสนฺธิ คเหตุวา ทสฺนํ มาสํ
 อจฺจเยน วรฺณฺยยาเน มาตฺตูกุจฺฉิตฺโต
 นิกฺขมิ.

ตสฺส ปน นามคฺคททิวเส โลกสฺส ปิยานํ
 ปาฏฺิหารียวิเสสํ ทสฺสิตตฺตา
 "ปิยทสฺสี" เตว นามมกฺสุ. โส

๑๕. พรรณนาพระปิยทสฺสีพุทฺธวงค์

อนึ่งในกาลต่อจากพระสุชาตพุทฺธเจ้า
 ในที่สุดหนึ่งพันแปดร้อยกัปปแต่กัปปี้ไป มีพระ-
 พุทฺธเจ้าทรงอุบัติขึ้นในกัปปเดียวกัน ๓ พระ-
 องค์ คือ พระปิยทสฺสี พระอถตทสฺสี พระ-
ธมฺมทสฺสี. ในพระพุทฺธเจ้า ๓ พระองค์นั้น
 พระผู้มีพระภาคเจ้า พระนามว่า ปิยทสฺสี
 ทรงบำเพ็ญพระบารมีเต็มเปี่ยมแล้ว เสด็จ
 ไปบังเกิดในคฺลิตฺปุรี จุตฺติจากคฺลิตฺปุรีนั้นแล้ว
 ทรงถือปฏิสนธิในพระครรภ์ พระอัครมเหสี
 ของพระราชา พระนามว่า พระเจ้าสุทฺตตะ
 ในสฺสธณฺวตฺนคฺเร พระนางมีพระพักตร์งาม
 เช่นกับดวงจันทร์ มีพระนามว่า พระนาง
 จันทาเทวี เมื่อครบกำหนดทศมาสพระองค์
 ก็ประสูติจากพระครรภ์ของพระมารดา ณ
 วรฺณฺยอุทฺยาน.

อนึ่ง ในวันชานพระนามพระราชา कुमारนั้น
 พระประยูรญาติได้ชานพระนามว่า "พระ-
 ปิยทสฺสีกุมาร" เพราะว่าพระองค์ทรงแสดง

คุณวิชัย บุญอินทร์
 สร้างต้นฉบับถวาย เป็นพุทฺธบูชา

นวุสสุสสุสสุสสุ อकारี อชฎาวลี. ตสุส
กิริ สุนิมมลวิมลคิริพรทานามกา - ตโย
ปาสาทา อเหตุ. วิมลามาหาเทวีปุมขานี
เตตุตีส อิตถิสสุสสุสสุ ปจจุปฏฐิตานี
อเหตุ.

ปาฏิหาริย์อันพิเศษ เป็นที่รักของชาวโลก
นั่นเอง. พระปิยทัสสีราชกุมารนั้นทรง
ครองขรवासวิสัยสิ้นกาลเก้าพันปี. ได้ยิน
ว่า พระองค์มีปราสาท ๓ องค์ มีชื่อว่า
สุนิมมลปราสาท วิมลปราสาท และ
คิริพรหาปราสาท. ทรงมีหญิงสามหมื่นสามพัน
ซึ่งมีพระนางวิมลามาหาเทวีเป็นประมุข เฝ้า
บำเรอ.

โส จตุตารี นิमितฺตานี ทิสฺวา
วิมลามาเทวียา กญฺจนเวเพ นาม ปุตุเต
อุปฺปนฺเน อาชณฺณรเถน มหาภินิกฺขมน์
นิกฺขมิตฺวา ปพฺพชฺช. เอกา จ นํ ปุริสโกภฺย
อนุปพฺพชฺช.

พระปิยทัสสีราชกุมารพระองค์นั้น ได้
ทอดพระเนตรเห็นนิมิต ๔ (คือคนแก่ คนเจ็บ
คนตาย บรรพชิต) เมื่อพระราชบุตรพระ-
นามว่า กัญจนเวฬุกุมาร ประสูติจากพระ-
นางวิมลามาเทวี ได้เสด็จออกมหาภิเนษกรรมณ
ควยรถเทียมม้าอาชาไนย ทรงผนวชแล้ว.
และมีบุรุษหนึ่ง โภภิวชตามพระองค์.

โส เตหิ ปริวฺโต มหาปุริโส จ มาเส
ปธานจริยํ จริตฺวา วิสาขปุณฺณมาย
วรุณพฺุราหฺมณคาเม วสภพฺุราหฺมณสุส
ธิตาย ทินฺนํ มธฺุปายาสํ ปริภุญฺชิตฺวา

พระมหาบุรุษนั้นมีภิกษุเหล่านั้นแวดล้อม ทรง
บำเพ็ญเพียรสิ้นกาล ๖ เดือน ครั้นวันเพ็ญ
เดือน ๖ เสวยขาวมธฺุปายาสที่ธิดาของ
วสภพราหมณ์ ณ หมุ่บ้านวรุณพราหมณ์คาม

มธุรัตถวิลาสินี ๒. - ๗. ๒ - ๑๕

คุณทิพย์เนตร - คุณจับจิตต์ ศรีไชยยันต์
สร้างต้นฉบับถวายเป็นพุทธบูชา

สาลวเน ทิวาวิหาร วิดีนาเมตวา
 สุชาตาชีวเคน ทินนา อฏฐ คิณมุฏฐิโย
 คเหตุวา กกุธโพธิ อุปสงฺกมิตฺวา
 เตปญฺญาสทตฺตวิตฺตตํ คิณสนฺธํ สนฺธริตฺวา
 ปลลนฺกํ อามุชิตฺวา สพฺพญฺญตฺตญฺญาณํ
 ปฏฺวิชฺฌิตฺวา "อเนกชาติสํสารนฺ"ติ อุทานํ
 อุทาเนตฺวา ตตฺถเว สตฺตสฺตฺตทาหํ
 วิดีนาเมตฺวา อตฺตนา สห ปพฺพชิตานํ
 อริยธมฺมปฏฺิเวธสมฺตตฺตํ ญตฺวา อากาเสน
 ตตฺถ คนฺตฺวา อุตฺถวตฺตีนครสมิเป
 อุตฺถวตฺตยฺยาเน โอตฺตริตฺวา ภิกฺขุโกฏฺฐิ-
 ปริวุโต ธมฺมจกฺกํ ปวตฺตเตสิ. ตทา
 โกฏฺฐิสฺตสฺสทสฺสานํ ธมฺมาภิสฺมโย อโหสิ.
 อยํ ปจฺจโม อภิสฺมโย.

ถวายแล้ว ประทับสำราญพระอิริยาบถใน
 เวลากลางวัน ณ ป่าไม้สาละ ทรงรับหญ้า
 ๘ กำที่สุชาตาชีวกถวาย แล้วเสด็จเข้าไป
 ยังกัณทรกฟ้าซึ่งเป็นต้นไม้ที่ประทับตรัสรู้ ทรง
 ลาดเครื่องลาดคือหญ้า กว้าง ๕๓ ศอก
 ประทับคู้บัลลังก์ (ขัดสมาธิ) แล้ว ทรงแหง
 ตลอดพระสัพพัญญุตญาณ ทรงเปล่งพระอุทาน
 ว่า "เราตถาคตเวียนตายเวียนเกิดนับชาติ
 ไม่นับ" เป็นต้น ประทับ ณ ที่นั้นตลอด ๗
 สัปดาหฺ์ ทรงทราบว่ บุรุษผู้บวชพร้อมกัับ
 พระองค์สามารถแหงตลอดอริยธรรมได้ จึง
 เสด็จไป ณ ที่นั้นทางอากาศ ลง ณ อุตฺถวดี
 อุทยาน ใกล้อุตฺถวตฺตีนคร ทรงมีภิกษุหนึ่งโกฏฐิ
 แวดล้อม ประภาศพระธรรมจักรแล้ว. ใน
 กาลนั้น ธรรมาภิสฺมัยได้มีแล้วแก่เทวดาและ
 มนุषย์แสนโกฏฐิ. นี้เป็นอภิสฺมัยครั้งแรก.

ปุณ อุตฺถวตฺติยา นาม นครสฺส
 อวิทุเร สุตฺสสนปพฺพเต สุตฺสสนโน นาม
 เทวราชา ปฏฺิวสฺติ. โส มิจฺฉาทิฏฺฐิโก
 อโหสิ. สกฺลชมฺพฺทีเป ปน มนุสฺสสา ตสฺส

ต่อมาอีก ท้าวเทวราช พระนามว่า
 สุตฺสสนะ สิ่งสถิตอยู่ ณ สุตฺสสนบรรพต
 ไม่ไกลจากพระนครชื่อว่าอุตฺถวดี. พระองค์
 เป็นมิจฉาทิฐิ. ก็มนุษย์ในชมพูทวีปทั้งสิ้น

คุณทิพย์เนตร - คุณจับจิตต์ ศรีไชยยันต์
 สร้างต้นฉบับถวายเป็นพุทธบูชา

อนุสาวจฺจรี สตฺสทสฺสคฺคฺมณิกํ พลี นอมน้ำพลี (คือเครื่องบวงสรวง) มีค่าแสน
 อุปสฺสทรนฺติ. โส สุตฺสโน เทวราชา หนึ่งเข้าไปถวายแก่ท้าวเทวราชนั้นทุกๆ ปี.
 นรธาเชน สทฺธิ เอกาสเน นิสฺสีทิตฺวา ท้าวสุทฺสสนเทวราชนั้น ประทับนั่งบนอาสนะ
 พลี สมฺปฏฺิจฺจติ. อถ ปิยทสฺสี ภควา เดียวกับพระราชาแห่งนรชน แล้วทรงรับ
 "ตฺสฺส สุตฺสสนฺตฺส เทวราชสฺส ตํ ทิฏฺฐิถคฺคํ พลีกรรม. ครั้นนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า
 วิโนเทศฺสามิ"ติ ตสฺมี เทวราชาเช ปิยทัสสี ทรงดำริว่า "เราจักบรรเทา
 ยกฺขสมาคมํ คเต ตสฺส ภาวนํ ปวิสิทฺวา ความเห็นผิดนั้นของท้าวสุทฺสสนเทวราชนั้น"
 สิริสยน์ อารุทิตฺวา ฉพฺพณฺณรฺสีโย ดังนี้แล้ว เมื่อท้าวเทวราชนั้นเสด็จไปยัง
 มุญฺจนฺโต ยุกนฺธรปพฺพเต สรทสมเย สมาคมของยักษ์ (พระองค์) จึงเสด็จไป
 สุริโย วย นิสฺสี. ตสฺส ปริวารปริจาริกา ยังกภ (คือวิมาน) ของท้าวเทวราชนั้น
 เทวตาโย มาลาคนฺธวิเลปนาทึทึ ทสฺพล์ เสด็จขึ้นยังที่นอนอันมีสิริแล้ว ประทับนั่ง
 ปุเชทฺวา ปริวาเรทฺวา อฏฺฐิสฺสุ. เปล่งพระฉัพพรรณรังสี^๑ คุ้งคั่งพระอาทิตย์

^๑ ฉัพพรรณรังสี รัศมี ๖ ประการ คือ
 ๑. นิล เขียวเหมือนดอกอัญชัน ๒. ปิต
 เหลืองเหมือนทรดาลทอง ๓. โลहित
 แดงเหมือนตะวันอ่อน ๔. โอทาท ขาว
 เหมือนแผ่นเงิน ๕. มัญเชฏฐ
 สีหงสบาทเหมือนดอกเข่งหรือทองเอนไก่
 ๖. ประภัสสร เลื่อมพรายเหมือนแก้วผลึก.

คุณหญิงเสงี่ยม พิศาลสารเกษตร
 สร้างต้นฉบับถวาย เป็นพุทธบูชา

ในฤดูแสงส่องแสงอยู่บนเขายุกันธร ฉะนั้น.
ทวยเทพทั้งหลายผู้เป็นบริวาร และผู้รับใช้
ของท้าวเทวราชันั้น ต่างพากันยื่นหอมล่อม
บูชาสมเด็จพระศพล ด้วยดอกไม้ของหอม
และเครื่องลูบไล้เป็นต้น.

สุทสุตโนปิ เทวราชา ยกขสมาคมโต
อากาศจุนโต อตุตโน ภวนโต จพพณ-
รสมิโย นิจจรรนเต ทิสฺวา จินฺเตสิ
"อญฺเณสุ ปน ทิวเสสุ มม ภวนสุส เอทิสฺ
อเนกรฺติชาลสมุชฺชวลวิภูติ น ทิฏฺฐปฺพพา.
โก นุ โข อธิ ปวิฏฺโจะ เทโว วา
มนุสฺโส วา"ติ โอลเณโต อุทยกิริลลิตฺร-
มตุถเก สรทสมยทิวสกรมิว จพพณ-
รฺติชาเลน อภิชฺชลนฺตํ นิสินฺนํ ภควนฺตํ
ทิสฺวา จินฺเตสิ "อัยฺ มุญฺทกสมโณ มม
ปริวาเรน ปริชเนน ปริวโต วรสยเน
นิสินฺโน"ติ โภธาภิกฺขุทมานโส "หนฺทาหํ
อิมสฺส อตุตโน พลํ ทสฺเสสฺสามิ"ติ

ฝ่ายท้าวสุทสุตโนเทวราช เสด็จมา
จากสมาคมของพวกยักษ์ ทอดพระเนตรเห็น
พระรัศมีมีวรรณะ ๖ ประการ เปล่งออก
จากวิมานของพระองค์ จึงทรงดำริว่า "ก็
ในวันอื่น ๆ เราไม่เคยเห็นวิมานของเรา
งามสง่าโชติช่วงด้วยชายรัศมีมิใช่น้อยเช่นนี้
ใครหนอจะเป็นเทวดา หรือมนุษย์เข้ามา
ณ ที่นี้" ดังนี้แล้ว ทอดพระเนตรอยู่ ก็ทรง
เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้าประทับนั่ง รุ่งเรือง
ยิ่งด้วยชายพระฉัพพรรณรังสี เหมือนพระ-
อาทิตย์ในฤดูอรุณรุ่งเรื่องอยู่บนยอดเขาข้าง
ทิศบูรพา จึงทรงดำริว่า "สมณะที่รชะโลนนี้
มีคนใช้ซึ่งเป็นบริวารของเราแวดล้อมแล้ว

คุณหญิง เสงี่ยม พิศาลสารเกษตร
สร้างต้นฉบับถวาย เป็นพุทธบูชา

จินฺเตตฺวา สกฺลํ ตํ ปพฺพตํ เอกชาลมาลกาสิ. ประทับบนที่นอนอันประเสริฐ"ถูกความโกรธ
 "อิมินา อคฺคิชาเลน ฉาริกาภูโต ครอบงำพระหฤทัย จึงทรงดำริว่า "เอา-
 มุญฺหสฺมโณ"ติ โอลิเกนฺโต อเนก- เกิด เราจักแสดงกำลังของตนแก่สมณะนี้"
 รัลลิตฺวา วิสรวิปฺบุริตฺวา สรรีโร ปสนฺนวทฺนวณฺณ- ดังนี้ แล้วไต่ทำภูเขานั้นทิ้งสิ้นไหม้เปลวไฟ
 โสภํ วิปฺปสนฺนจฺฉวโรคํ ทสฺพลมภิษุชฺชนฺตํ ลุกเป็นอันเดียวกัน. ท้าวเธอทรงแลดูอยู่
 ทิสฺวา จินฺเตสิ "อโย สมโณ อคฺคิทาหํ ด้วยพระดำริว่า "สมณะที่ระชะโลน จะต้อง
 สหติ, หนฺทาหํ อิมํ สมนํ อุตฺโทกเมน กลายเป็นเถาถาน เพราะเปลวเพลิงนี้."
 โอสาทฺเตตฺวา มาเรสุสามี"ติ อติคมฺภีโร ครั้นทรงเห็นสมเด็จพระทศพล มีพระสร้อย
 อุตฺโทกํ วิมานาภิมุขํ ปวตฺเตสิ. อันประเสริฐแผ่อกวดยการชานไปแห่งชาย
 พระรัศมีเป็นอเนก มีพระพักตร์ผ่องใส
 มีวรรณงาม มีพระฉวีวรรณผ่องแผ้ว ทรง
 รุ่งเรืองยิ่งนัก จึงทรงดำริว่า "พระสมณะนี้
 อตฺถนตอการถูกเพลิงเผาไหม้, เอาเกิด
 เราจักให้พระสมณะนี้จมหวงน้ำตาย" ดังนี้
 แล้วจึงยังหวงน้ำลึกยิ่งให้ไหลบ่าบายหน้าไป
 ยังวิมาน.

ตโต อุตฺโทกเมน ปุณฺณเณ ตสฺมี จากนั้น(ทั้ง ๆ ที่)พระผู้มีพระภาคเจ้า
 วิมาเน นิสินฺนุสฺสํ ตสฺส ภควโต จีวรํ พระองค์นั้น ประทับนั่งในวิมานนั้น ซึ่งเต็ม

๑ ส. อ. ม. เอกชาลมาลกาสิ.

คุณหญิง เสงี่ยม พิศาลสาร เกษตร
 สร้างต้นฉบับถวาย เป็นพุทธบูชา

มธุรัตถวิลาส ป. - พ. ๒ - ๑๕

อัสุมตฺตํ วา สรีเร โลมมตฺตํ วา น ไปด้วยหวังน้ำ(น้ำ)ก็หาได้เป็ยกไม่แม่เพียง
 เตมิตฺถ. ตโต สุทฺตฺสโน เทวราชา วาปลายเส้นตายในจีวร หรือพระโลมาใน
 "อิมินา สมโณ นิสฺสาโส มโต พระสรีระเลย. จากนั้นท้าวสุทฺตฺสนเทวราช
 ภวิสฺสตี"ติ มนฺตฺวา อุทกํ สงฺขิปิตฺวา เข้าพระทัยว่า "เพราะหวังน้ำนี้พระสมณะ
 โอโลเกนฺโต ภควนฺตํ อสิตชลฺลวโรวรกตํ จักหมกลมหายใจตายแน่" จึงทศน้ำให้ถอย-
 สรทสมยรชนิกรมิว วิวัธโรลิชาลวิสเรน ไปแล่มองดูอยู่ ก็เห็นพระผู้มีพระภาคเจ้า
 วิโรจมานํ สกปริสปริวฺตํ นิสินฺนํ ทิสฺวา ทรงหอมลอมไปถวายพวกของตน ประทับนั่ง
 อตฺตโน มกฺขํ อสฺหมาโน "หนุท ไฟโรจนอยู่ควยการแผ่ชานไปแห่งชายพระ-
 มาเรสุตฺตํ นนฺ"ติ โภเชน นววิธอาวูธ- รัศมีสีต่าง ๆ ดุจรชนีกร(พระจันทร์) ในฤดู
 วสุตฺตํ วสุเสสิ. อถสุตฺตํ ภควโต แล่งโคจรจากกลีบเมฆสีค้ำฉะนั้น เมื่อทรง
 อานุกาเวน สพฺพาวูธานิ นานาวิธปรม- อททนต่อความถือโกรธ ของพระองค์ไม่ได้
 รุจิรทสุตฺตนา สุรภิกุสุมมาลา หุตฺวา จึงทรงดำริว่า "เอาละเรจักมาพระสมณะ
 ทสฺพลสุตฺตํ ปาทุมฺเล นิปตีสฺสุ. นั้น" แล้วจึงยังทำฝนอาวูธ ๘ อย่าง ให้
 ตกลงมาควยความโกรธ. ครั้นนั้น ควย
 อานุกาพของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น
 อาวูธทั้งปวงใดก็กลับกลายเป็นดอกไม้ และ
 พวงมัลลย์มีกลิ่นหอมอันงาม และเป็นที่น่าชม
 อย่างยิ่งชนิดต่าง ๆ หล่นลงแทบพระบาทมูล
 ของสมเด็จพระทศพล.

คุณหญิง เสงี่ยม พิศาลสาร เกษตร
 สร้างต้นฉบับถวาย เป็นพุทธบูชา

ตโต ตํ อจฺจริยํ ทิสฺวา สุทฺถสฺสโน
 เทวราชา ปรมกุปิตมานโส ภควนฺตํ
 อุโภหิ หตฺถเถหิ ปาเทสุ คเหตุวา อตฺตโน
 ภวนโต นีหริตฺถกาโม อุกฺขิปิตฺวา
 มหาสมุทฺทํ อติกุภมิตฺวา จกุทฺวาพฺพพฺพตํ
 คนฺตฺวา "กึ นุ โข สมณฺโณ ชีวติ วา มโต
 วา"ติ โอลเณนโต ตสฺมีเยว อาสเน
 นิสินฺนํ ทิสฺวา "อโห มหानุภาโว อัย
 สมณฺโณ, นาทํ อิมํ สมณฺโณ อิตฺโต นิกฺกทฺตฺติคฺคํ
 สกฺโกมิ. ยถิ หิ มํ โภจฺจิ ชานิสฺสตี,
 อนปฺปโก เม อยโส ภวิสฺสตี. ยาวิมํ
 โภจฺจิ น ปสฺสตี, ตาว นํ วิสฺสชฺชเชตฺวา
 คมิสฺสสามี"ติ จินฺเตสิ.

จากนั้นท้าวสุทิสฺสนเทวราช ครั้นทรง
 เห็นความอัศจรรย์นั้นแล้ว มีพระทัยพิโรธ
 จัก ใครที่จะไล่ออกจากวิมานของพระองค์
 จึงเอาพระหัตถ์ทั้งสองข้างจับพระบาทพระ-
 ผู้มีพระภาคเจ้าแล้วเหวี่ยงไป (ส่วนพระ-
 องค์เอง) - เสด็จข้ามมหาสมุทรไปยังภูเข
 จักรวาลแล้วทรงมองดูอยู่ว่า "พระสมณะยัง
 มีชีวิตอยู่หรือว่าตายแล้วหนอ" ก็ทรงเห็น
 พระองค์ประทับนั่งบนอาสนะนั้นนั้นเอง จึง
 ทรงดำริว่า "โอ พระสมณะนี้มีอำนาจมาก,
 เราไม่อาจจุดคราพระสมณะนี้ออกไปจากที่นี่
 ได้. ถ้าหากว่า ใคร ๆ ฐ(เรื่องของ)เรา,
 ความอภัยขมิไชนอยก็จักมีแก่เรา. เราจัก
 ละทิ้งสมณะนี้ไปเสียตราบเท่าสมณะนี้ยังไม่มี
 ใคร ๆ เห็น."

อด ทสฺพลโล ตสฺส จิตฺตจากรํ
 ญตฺวา ตถา อธิญฺจาสี, ยถา นํ สพฺเพ
 เทวมนุสฺสา ปสฺสนฺติ. ตสฺมิญฺจ ทิวเส
 สกลสมุทฺทีเป เอกสตราชาโน ตสฺสเสว

ครั้งนั้น สมเด็จพระทัตพล ทรงทราบ
 ความเป็นไปแห่งจิตของท้าวเธอแล้ว ได้
 ทรงอธิษฐานให้เทวดา และมนุษย์ทั้งหมดแล
 เห็นท้าวเธอ. อนึ่ง ในวันนั้นพระราช

มรรคตถวิลาสินี บ. - พ. ๒ - ๑๕

พลโทอำนาจ - คุณไพฑูรย์ นาคสวัสดิ์
 อภิศส่วนกุศลให้ มารดา บิดา เจ้ากรรมนายเวร และผู้มีอุปการคุณ

อุปหารทานตถาย สนฺนิปตีสฺสุ. เต ภควโต
 ปาเท คเหตุวา นิสินฺนํ สุตฺตสฺสนํ
 ทเวราชานํ นรราชาโน ทิสฺวา "อมฺหากํ
 ทเวราชา มุนิราชสฺส ปิยทสฺสิสฺส สตฺถุโน
 ปาทปริจฺจริยํ กโรติ, อโห พุทฺธา นาม
 อจฺฉริยา, อโห พุทฺธคฺคณา วิสิฏฺฐา"ติ
 ภควติ ปสนฺนจิตฺตทา สพฺเพ ภควนฺตํ
 นมสฺสमानา สิริสฺมิมิ อญฺชลิ กตฺวา อญฺจิสฺสุ.

ตตฺถ ปิยทสฺสํ ภควา ตํ สุตฺตสฺสนํ
 ทเวราชานํ ปมุขํ กตฺวา ธมฺมํ เทเสสิ.
 ตทา เทวมนุสฺสวานํ นวุติโกฏฺฐิสฺสทฺสวานิ
 อรหตฺตํ ปาปุณฺณิสฺสุ. โส ทฺติโย อภิสฺสมโย
 อโหสิ.

๑๐๑ พระองค์ ในชมพูทวีปทั้งสิ้น มาประชุม
 กันเพื่อต้องการถวายเครื่องบูชาแด่ท้าวเธอ.
 พระราชาแห่งนครเหล่านั้น ไต่ทอดพระ-
 เนตรเห็นท้าวสุทนต์เสนาทวาราชนั้กุมพระบาท
 ของพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงรำพึงว่า
 "ท้าวเทวราชของพวกเรา ทำการนวดเพน
 พระบาทพระปิยทัสสีบรมศาสดา ผู้เป็นพระ-
 ราชาแห่งพระมุนี, โอ ธรรมดาว่า พระ-
 พุทธเจ้าทั้งหลายทรงเป็นบุคคลน่าอัศจรรย์,
 โอ พระพุทธคุณประเสริฐสุด" ตั้งนี้แล้ว
 ต่างมีพระหฤทัยเลื่อมใส ในพระผู้มีพระ-
 ภาคเจ้าทุกพระองค์ ไต่ประทับยืนประนม
 อัญชลีไว้เหนือพระเศียร นมัสการพระผู้มี
 พระภาคเจ้าอยู่.

พระผู้มีพระภาคเจ้าปิยทัสสี ทรงแสดงธรรม
 มีท้าวสุทนต์เสนาทวาราชนั้เป็นประมุข ณ ที่นั้น.
 ครั้นนั้น เทวดาและมนุษย์เกาหมื่นโกฏิบรรลु
 พระอรหัต. นั้นเป็นอภิสมัยครั้งที่ ๒.

พลโทอำนาจ - คุณไพฑูริย์ นาคสวัสดิ์

อุทิศส่วนกุศลให้ มารดา บิดา เจ้ากรรมนายเวร และผู้มีอุปการคุณ

ยทา ปน นวโยชนปฺปมาเณ
 กุมฺพทนคร พุทฺธปจฺจตฺถิโก เทวทตฺโต วย
 โสณตฺถโร นาม มหาปทุมกฺุมาเรณ สฺทฺธิ
 มนฺเตตฺวา ตสฺส ปิตฺร มาเตตฺวา ปุน
 ปิยทฺสสีพุทฺธสฺส วธาย นานปฺปการํ ปโยคํ
 กตฺวาปิ มาเตตฺถุ อสฺสโกนฺโต โส
 โทณฺมุขนาคราชาโรหํ ปกฺโกสาเปตฺวา ตํ
 ปโลเกตฺวา ตมตฺถํ อโรเจสิ "ยทา
 ปนายํ สมโณ ปิยทฺสสี อิมํ นครํ ปิณฺฑาย
 ปวิสฺติ, ตทา โทณฺมุขํ นาม กชฺวรํ
 วิสฺสชฺเชตฺวา ปิยทฺสสีสมณํ มาเรหิ"ติ.

อด โส อโรโห หิตาหิตวิจารณ์-
 รหิโต ราชวลฺลโก "อัย สมโณ
 จานนฺตฺราปิ มํ จาเวยฺยา"ติ มนฺตฺวา
 "สาธฺฐ"ติ สมฺปฏฺิจฺฉิตฺวา ทฺุติยทิวเส
 ทสฺพลสฺส นครปฺปเวสนสมฺยํ สลฺลกฺฺเชตฺวา
 สฺุชาตมตฺถกปิณฺฑกฺุมนลาภู^๑ ธนฺุสฺทิสฺทิม-

อนึ่ง ในกาลเมื่อ พระเถระชื่อ โสณะ
 ผู้เป็นข้าศึกกับพระพุทธเจ้าจุลตั้งพระเทวทัต
 ปรึกษากับมหาปทุมราชกุมาร ในกมุทนครมี
 ขนาดประมาณ ๘ โยชน์ ให้ปลงพระชนม์
 พระบิดาของพระองค์แล้ว แมทานทำความ
 พยายามนานาประการ เพื่อจะปลงพระชนม์
 ซ้ำพระปิยทัสสีพุทธเจ้าอีก เมื่อไม่อาจปลง
 พระชนม์ได้ จึงให้เรียกควาญพญาช้าง
 โทณมุขะมาเกลี้ยกล่อมเขาแล้ว บอกเนื้อ-
 ความนั้นว่า "พระสมณปิยทัสสีนี้ เสด็จเข้า
 ไปพิณฺฑบาตยังพระนครนี้เมื่อใด, เมื่อนั้น
 ทานจงปล่อยช้างตัวประเสริฐชื่อ โทณมุขะ
 ให้ปลงพระชนม์ซ้ำพระสมณปิยทัสสีเสีย."

ที่นั้นควาญช้างนั้นเป็นคนโปรดของพระ
 ราชา แต่ไร้ปัญญาพิจารณาสิ่งเป็นประโยชน์
 และมีใจประโยชน์เข้าใจว่า "พระสมณะนี้
 จะพึงถอดเราออกเสียแมจากตำแหน่ง" จึง
 รับว่า "ดีละ" ดังนี้แล้ว ในวันที่ ๒ เขาคอย
 กำหนดกาลสมัยที่สมเด็จพระทศพลเสด็จเข้า

^๑ ส. . . . ถล.

สุธตมภูมิกัม สุธวิปุลมทุกกณฺณํ มธฺปิํกุลนยนํ
 สุนฺทรกฺขนุชาสนํ อนุวณฺณภูมฺนชมนํ นิจิต-
 คุพฺพหชาณฺณอนฺตรํ อีสาสทิสฺสรุจิริทนต์ สฺวาลธฺ
 อปจิตเมจกํ สพฺพลกฺขณสมฺปนฺนํ อสิตชล-
 ธรสทิสจารุทสฺสนํ สีหวิกฺกนฺตลลิตคามินํ
 ชงฺกมมิว ธรารธรํ สตฺตปฺปติฏฺฐจํ สตฺตธา
 ปภินฺนํ สพฺพโส วิสฺสวนต์ วิกฺกทวนต์มิว^๑
 อนฺตกํ อุปสงฺกमितฺวา ปิณฺทกพฺพชฺนรูป-
 เลปาทิวีเสเสหิ ภิชฺโยปิ มตฺตปฺปมตฺตํ
 กตฺวา อริวารณฺวารณํ เอรารณฺวารณมิว
 อริชนฺวารณํ มุณีวารณํ มารณฺตถาย
 เปเสสิ.

สู่พระนคร จึงเข้าไปไกลข้างเข็อกที่กระทำ
 ที่สุด (คือข้างมัจจุราช) สมบูรณ์ด้วย(คช)-
 ลักษณะทุกประการ มีหัว ลำตัว กระพอง
 และหน้าผากอันเกิดดีแล้ว มีช่วงงวงยาว
 เช่นกับคันธนู มีใบหูกว้างใหญ่และอ่อนนุ่มดี
 มีนัยน์ตาสีเหลืองเหมือนน้ำผึ้ง มีลำคอที่หนึ่งดี
 มีเอวกลมกลิ้งหนา (ลำสั้น) มีช่วงเข้าเก็บ
 ของลับ (อวัยวะสืบพันธุ์) มิดชิด มีางาม
 เช่นกับงอนไถ มี (หู) หางงาม มีสีคำ
 หนาเกรงขาม แลดูงามเช่นกับกอนเมฆสีคำ
 มีท่าทางเดินสง่างามดูการเยื้องกรายของ
 ราชสีห์(และ) เป็นจุดเมฆฝนอันเป็นที่พึงของ
 เหลาสัตว์เคลื่อนไปฉะนั้น เป็นข้างตกมัน
 มีน้ำมันไหลออกถึง ๗ แห่ง หัวตัว มีอาการ
 ดูจอละวาดอยู่ (เขา)ใดกระทำให้เมามัน
 ยิ่งขึ้นด้วยคำขาว (ที่ป็น) เป็นกอน (แปง-
 เหลา) และลูปโลดด้วยผงรูป (เครื่องหอม)
 สีดอกอัญชันเป็นต้นเป็นพิเศษ แล้วขับข้างตัว
 ประเสีริรูปป้องกันข้าศึก ดูจข้างเอราวณ^๑

^๑ ส. อ. วิพภมนตมิว.

^๑ ข้างสามเศียรซึ่งเป็นพาหนะของพระอินทร์.

พลโทอำนาจ - คุณไพฑูรย์ นาคสวัสดิ์

อุทิศส่วนกุศลให้ มารดา บิดา เจ้ากรรมนายเวร และผู้มีอุปการคุณ

ซึ่งเป็นช่างป้องกันอริราชศัตรู เพื่อต้องการ
จะให้ปลงพระชนม์พระมุนี ผู้เป็นคูกช่างตัว
ประเสริฐ.

อถ โส ทูวิทวโร มุตตมตโตว
คชมหีสตฺรจฺจนรนาโร โหนฺตฺวา หตฺรฐิร-
ปริรณฺชิตสทฺนตกรสรีโร อนุตฺตาล-
ปริโยนทฺนยโน สกฺกฺวากฺกฺวากการท-
วารโตรณาทินิ ญฺชิตฺวา กากฺกฺลลคิขฺฌาทินิ
อนุปริยายมาโน หตฺมหีสนฺรตฺรจฺกทิตฺรทาทีนํ
องฺกานิ อาลุมฺปิตฺวา มนุสฺสภฺกฺโข
ยภฺโข วิย ภฺกฺชยนฺโต ทูโรโตว
ทสฺพลํ สิสฺสคณฺปริวฺตํ อากฺจจฺนตํ
ทิสฺวา อนิลครุพฺสทิสเวโค เวเคน
ภควนฺตมภิกฺขุณฺนิ.

ครั้งนั้น ช่างพลายตัวประเสริฐนั้น พอหลุด
ออกไปได้เท่านั้น ก็(เที่ยว)มาช่าง กระบือ
มา ชนชาย หญิง มิงางวงและลำตัวอาบไป
ด้วยเลือดของคนและสัตว์ที่ถูกฆ่า มีนัยน์ตา
ปิดคลุมไว้อยู่ในชาย เที้ยวหักแก้วบน บาน
ประทุ (บาน) ประทุเรื้อนยอด และเส้า
ระเนียดเป็นต้น มีฝูงกา เหยี่ยว และแร้ง
เป็นต้นบินตามไป (เที่ยว) ฉีกอวัยวะของ
ควาย คน มา ช่างพลายเป็นต้นที่ถูกฆ่า
คูกหนึ่งยักษ์ซึ่งมีมนุษย์เป็นกัษาทารกำลังกิน
(คน)อยู่ขณะนั้น ไคแลเห็นสมเด็จพระศพล
มีหมูศิษย์แวกล้อมเสด็จมาแต่ไกล มีกำลัง
ความเร็ว เช่นเดียวกับครุฑที่บินในอากาศ
ไคตรงไปยังพระผู้มีพระภาคเจ้าโดยเร็ว.

^๑ ก. กากวก.

อด ปุรวาสีโน ปน ชนา
 ภยสนฺตาทปปริปุริตมานสา ปาสาทปการ-
 จยตรูปคตา ตถาคตานิมุขมภิธาวนฺตํ
 ทิสฺวา หาททาการสทฺทมกิสฺสุ. เกจิ ปน
 อุปาสกา ตํ นานปฺปกาทเรหิ นเยหิ
 นิวารยิตฺตุมารภิสฺสุ. อด โส พุทฺธนาโค
 หตฺถินาคมายนฺตโมโลเกตฺวา ภากรุณา-
 วิปฺผารสีตลททโย เมตฺตตาย ตํ ผริ.

ตโต โส หตฺถินาคโค เมตฺตตมรณเณ
 มุทฺทตททยสนฺตานิ อตฺตโน โทสาปราชํ
 ญตฺวา ลชฺชชาย ภควโต ปุรโต จาคู
 อสฺสโกนฺโต ปจฺวิยํ ปวิสฺสนฺโต วิย สิริสา
 ภควโต ปาทิสฺสุ นิปติ. เอวํ นิปนฺโน ปน
 โส ติมิรนิกรสทิสฺสรโร สชฺฌาปฺปภาณู-
 รณฺชิตวรกนกกิริสีชรสมีปมุปกโต อสิต-
 สลิลธรรณิกโร วิย วิโรจิตฺถ.

ก็ครั้งนั้น ชนชาวเมืองมีใจเต็มไปด้วย
 ความกลัวและความเร่าร้อนถึงกับไปปรากฏ
 ตัวรวมกันบนกำแพงปราสาท เห็นข้างปลาย
 ว่างมุ่งหน้าตรงไปยังพระตถาคตเจ้า ต่างพา
 กันส่งเสียงร้องอ้ออึง. ฝ่ายอุบาสกบางพวก
 เริ่มจะปิดกันข้างปลายนั้น โดยนัยนานา
 ประการ. ครั้งนั้น พระพุทธเจ้าผู้ประเสริฐ
 พระองค์นั้น ได้ทอดพระเนตรเห็นข้างตัว
 ประเสริฐกำลังวิ่งมาอยู่ ทรงมีพระหฤทัย
 เยือกเย็นด้วยพระกรุณาที่ทรงแผ่ไป ทรงแผ่
 พระเมตตาไปยังข้างตัวประเสริฐเชือกนั้น.

แต้นั้นข้างตัวประเสริฐเชือกนั้นมีหทัยสันดาน
 อันพระเมตตาที่ทรงแผ่ไป ทำให้ออนโยน
 ธุโฆษ และความผิดของตนมีความละอายใจ
 ไม่อาจจะยื่นเบี่ยงพระพักตร์ พระผู้มีพระ-
 ภาคเจ้าได้ จึงหมอบคิรีชะลงแทบพระยุคล-
 บาทของพระผู้มีพระภาคเจ้า เป็นเหมือนมุด
 เข้าไปในแผ่นดิน ฉะนั้น. ก็ข้างปลายนั้น
 หมอบแล้วอย่างนี้ มีลำตัวเชือกกับก้อนเมฆดำ

๑ ฉ. สญญาป-

พลโทอำนาจ - คุณไพฑูรย์ นาคสวัสดิ์
 อุทิศส่วนกุศลให้ มารดา บิดา เจ้ากรรมนายเวร และผู้มีอุปการคุณ

ทะมึนก็ย้งงามไพโรจน์ เหมือนกลุ่มเมฆฝนที่
มีสีคำลอยเข้าใกล้ยอกภูเขาทอง อันประ-
เสริฐสว่างไสวไปด้วยรัศมีสีเงินยวงฉนั้น.

อเถว มุนิราชปาทุมเล กริราชานัน
ลिरสา นิปตนต์ ทิสฺวา นาครชนา
ปรมติปริตทยา สาธุการสีหนาท
อุกกุฏจิสฺทํ ปวตฺตยีสฺสุ. สุรภิกฺขุสมมาลา-
จนฺทนคณฺธจฺจุณฺณาลงฺการาทิหิ. ตํ อเนกปุ-
ปการํ ปุเชฺสฺสุ. สมนฺตโต เจลฺลुकฺเขปา
ปวตฺตีสฺสุ. คคณฺตเล สุรทฺนุทฺทิกโย อภินทิสฺสุ.
อถ ภควา ตมฺลิตคิริสิขรมิว ปาทุมเล
นิปนฺนํ ทิรทวริ โอลเกตุวา
องฺกุสฺธชชาลสงฺขจกฺกาลงฺกเตน กรตเลน
คชวรมตฺถกํ ปรามลิตฺวา ตสฺส
จิตฺตาคารานุกฺกลาย ธรรมเทสฺนาย ตํ
อนุสาสิ :

ครั้งนั้น ชนชาวเมืองเห็นพญาช่าง
หมอบศีรษะแทบพระบาทมูล ของพระมุนีเจ้า
อยู่อย่างนี้ มีหทัยเปี่ยมไปด้วยปีติอย่างยิ่ง
จึงยังเสียงโหระองค์สาธุการ คุกการบ้นลือ
ของราชสีห์ให้เป็นไปแล้ว. ไคบุชาพระผู้มี
พระภาคเจ้าพระองค์นั้น เป็นอเนกประการ
ด้วยดอกไม้กลิ่นหอม พวงมาลัย แกนจันทน์
จุก และเครื่องอลังการเป็นต้น. การโบก
สะบัดผ้าเป็นไปแล้วโดยรอบ. มโหระทึก
ของเทวดาไคบ้นลือลั่นในท้องฟ้า. ครั้งนั้น
พระผู้มีพระภาคเจ้า ทอดพระเนตรดูช่าง
พลายตัวประเสริฐนั้น ซึ่งหมอบแล้วแทบ
พระบาทมูล เหมือนยอกเขาคำทะมึน ทรง
ไซผ้าพระกรประทับไปด้วยรูปขอ ธง ตาข่าย
สังข์และจักร ลูบหัวช่างตัวประเสริฐ แล้ว

พลโทอำนาจ - คุณไพฑูรย์ . นาคสวัสดิ์

อุทิศส่วนกุศลให้ มารดา บิดา เจ้ากรรมนายเวร และผู้มีอุปการคุณ

ทรงอนุสาสน์สอนช่างปลายนั้นด้วยพระธรรม
เทศนา อันอนุกุลแก่ความเป็นไปแห่งจิตของ
ช่างตัวประเสริฐนั้นว่า :

"คชวร วทโต สุโณหิ วาจํ
มม หิตมตฺถยตฺถจ ตํ ภาชาหิ
ตว วรณิรตํ ปทุฏฺฐภาวํ
อปนย สนฺตมฺเปหิ จารุทฺตฺติ.

"คุกร คชสารผู้ประเสริฐ เจ้าจงฟัง
วาจาของเราผู้กล่าวอยู่ เจ้าจง
ปฏิบัติตามคำของเรานั้น อันประกอบ
ด้วยเนื้อความ อันเป็นहितประโยชน์
เจ้าจงกำจัดความยินดีในการเข่นฆ่า
ความประทุษร้าย ของเจ้าให้หมดไป
เสีย และจงยังการร้องไห้คร่ำครวญ
ให้เข้าถึง ซึ่งความสงบระงับเกิด.

โลเภน โทเสน จ โมหโต วา
โย ปาณินน หีสติ วารณินฺท
โส ปาณฆาตี สุจิริมฺปิ กาลํ
ทุกฺขํ สุโฆรํ นรเก' นฺุโกติ.

คุกรเจ้าผู้เป็นใหญ่ กว่าช่างปลายทั้ง
หลาย ผู้ใดเบียดเบียนสัตว์ทั้งหลาย
เพราะโลภะและโทสะ หรือเพราะ
โมหะ ผู้นั้นมีปกติฆ่าสัตว์ ย่อมเสวย
ทุกข์อันน่าสะพึงกลัวอย่างยิ่ง ในนรก
สิ้นกาลช้านาน.

พลโทอ้วนาจ - คุณไพฑูรย์ นาคสวัสดิ์

อุทิศส่วนกุศลให้ มารดา บิดา เจ้ากรรมนายเวร และมีอุปการคุณ

มากาสี มาตงค ปุเนวรูป
กมม ปมาเทน มเทน วาปี
อวิจียํ ทุกขมสยฺห กปฺปํ
ปโปติ ปาณํ อติปาตยฺนโต.

ทุกขํ สุโฆรํ นรเก' นุโภตฺวา
มนุสฺสโลกํ ยถิ ยาติ ภิชฺชโย
อปฺปายุกโก โหติ วิรูปฺรโป
วิหีสโก ทุกฺขวิเสสภาคี.

ยถา จ ปาณา ปรมํ ปิยา เต
มหาชเน กุณฺชฺร มนุทฺนาค
ตถา ปฺรสุสาปี ปิยาติ ฌตฺวา
ปาณาติปาโต ปรีวชฺชเนโย.

ดูกรช่างปลาย เजाอย่าได้ทำกรรม
เห็นปานนั้นด้วยความประมาทหรือเม
ด้วยความมัวเมาอีกเลย ผู้ยังสัตว์
มีชีวิตให้ตกลงไป ย่อมถึงซึ่งความ
ทุกข์อันไม่อาจจะทนทานได้ ในอเวจี
นรกตลอดกาล.

ผู้เบียดเบียน (สัตว์) ครั้นเสวยทุกข์
อันพึงกลัวยิ่งในนรกแล้ว หากไป
(เกิด) ยังมนุษย์โลกย่อมเป็นผู้มีส่วน
แห่งทุกข์ มีลักษณะพิเศษ (คือแปลก
จากสามัญชนเช่น) เป็นผู้มัวอายุน้อย
มีรูปร่างน่าเกลียดยิ่ง.

ดูกรกุณฺชฺรช่างปลายผู้เขลา เจ้าพึงรู้
ว่า เหมือนอย่างว่า ชีวิต(ของเจ้า)
ย่อมเป็นที่รักอย่างยิ่งของเจ้า ฉนฺใด
ในมหาชน ชีวิต(ของผู้อื่น)ก็ย่อมเป็น
ที่รักของผู้อื่นฉนนั้นคังนี้ แล้วละเวน
ปาณาติบาตเสีย.

คุณยุพิน นาคสวัสดิ์ อภิศ่วนกุลสให้

รองอำมาตย์ตรี ขุนโสติกสรพรพากร นางเตียม นาคสวัสดิ์ และผู้มีพระคุณ

โทเส จ หีสานิเรเต วิทิตฺวา
 ปาณาติปาตา วิรเต คุณฺเณ จ
 ปาณาติปาตํ ปรีวชฺชย^๑ ทุว
 สกฺุเต สฺุขํ อิจฺฉนฺติ เจ ปรตฺถ.

ปาณาติปาตา วิรโต สฺุทฺนฺโต
 ปิโย มนาโป ภวตฺติธ โลก
 ภายสฺุส ฌเภา จ ปรํ ปนสฺุส
 สกฺุคฺคาธิวาสํ ฌณฺยนฺติ พุทฺธา:

ทุกฺขาคมํ นิจฺฉนฺติ โภจฺจิ โลก
 สพฺุโพปิ ชาโต สฺุขเมสฺเตว
 ตสฺุมา มหานาค วิหาย หีสํ
 ภาเวหิ เมตฺตํ ภรฺุณฺณจ ภาเล"ติ.

ครั้งเจ้ารูแจง ซึ่งโทษในการชอบ
 เบียดเบียน (สัตว์) และคุณในการ
 งดเว้นจากปาณาติบาต ถ้าหาก
 ปราารถนาสุขในสวรรค์ในโลกอื่น จง
 งดเว้นปาณาติบาตเสีย.

ผู้งดเว้นจากปาณาติบาต ชื่อว่า
 ฝึกตนดี ย่อมเป็นที่รักเป็นที่ชอบใจใน
 โลกนี้ และเบื้องหน้าแต่การแตกแห่ง
 ภาย พระพุทธเจ้าทั้งหลายย่อมตรัส
 ว่า ที่อยู่ของผู้ผู้นั้นคือสวรรค์.

แม้ทุกคนเกิดมาแล้วในโลกก็ไม่มีใคร
 ปราารถนาการเข้าไปใกล้ทุกข ย่อม
 แสวงหาแต่ความสุขอย่างเดียว ทุกร
 พอล้างพลายใหญ่ เพราะฉะนั้น
 เจ้าจงละเว้นการเบียดเบียน แล้ว
 จงเจริญเมตตาและกรุณา ทุกเวลา
 เกิด."

^๑ ส. อ. ปรีวชชยิตฺวา.

คุณยุพิน นาคสวัสดิ์ อุทิศส่วนกุศลให้

รองอำมาตย์ตรี ขุนไสตติภรพร นางเต็ม นาคสวัสดิ์ และผู้มีพระคุณ

อเถวํ ทสพเลนานุสาสัยมานโน
 ทนฺทิวโร สณฺณํ ปฏฺฐิลกิตฺตวา ปรมวินีโต
 วินยาจารสมฺปนฺโน ลิสฺโส วิย อโหสิ.
 เอวํ โส ปิยทสฺสี ภควา อมฺหากํ สตุถา
 วิย ธนปาลํ โทณมฺขํ กริวรํ ทมิตฺตวา ตตฺถ
 มหาชนสมาคเม ฐมฺมํ เทเสสิ. ตทา
 อสีติโกฏิสหฺสฺสานํ ฐมฺมาภิสฺมโย อโหสิ.
 อयํ ตติโย อภิสฺมโย อโหสิ. เตน
 วุตฺตํ :

ครั้งนี้สมเด็จพระทศพลทรงพร่ำสอนอยู่
 อย่างนี้ ช่างปลายตัวประเสริฐก็กลับได้
 สัญญา (คือความจำได้ หมายถึง) ได้เป็น
 เสมือนศิษย์ที่อาจารย์ฝึกสอนแล้ว อย่างดียิ่ง
 เปรียบพร้อมด้วยวินัย และความประพฤติ.
 พระผู้มีพระภาคเจ้าปิยทัสสีพระองค์นั้น ทรง
 ทรมานช่างปลายตัวประเสริฐ ชื่อโทณมฺขะ
 ด้วยประการฉะนี้ เหมือนกับพระบรมศาสดา
 ของพวกเรา ทรงทรมานช่างธนบาลฉะนั้น
 แล้วทรงแสดงธรรมในสมาคมแห่งมหาชนนั้น.
 ในกาลครั้งนั้น ธรรมภิกษุมัย ได้มีแล้วแก่
 เทวดาและมนุษย์แปดหมื่นโกฏิ. นี้เป็นภิกษุมัย
 ครั้งที่ ๓. เพราะเหตุฉะนั้น พระผู้มีพระภาค-
 เจ้าจึงตรัสคำเป็นพระคาถา(ประพันธ์)ว่า :

๑. "สุชาตสฺส อปเรน
 สยมฺภู โลกนายโก
 ทูราสโท อสมสโม
 ปิยทสฺสี มหายโส.

๑. "ในกาลต่อจาก พระพุทธเจ้าสุชาตจะ
 ได้มีพระพุทธเจ้าปิยทัสสี ผู้มีพระยศ
 ยิ่งใหญ่ ทรงเป็นที่กล่าวยกย่อง
 อย่างยิ่ง เป็นพระสยมฺภู (คือผู้ตรัสรู้

มธุรัตถวิไลสินี บ. - พ. ๒ - ๑๖

คุณยุพิน นาคสวัสดิ์ อธิศส่วนกุลสให้

รองอำมาตย์ตรี ขุนไสตติกสรรพร นาง เจริญ นาคสวัสดิ์ และมีพระคุณ

๒. โสปี พุทฺโธ อมิตยโส

อาทิจฺโจว วิโรจติ

นิหนุตฺวาน ตมํ สพฺพํ

ธมฺมจกฺกํ ปวตฺตยิ.

๓. ตสฺสาปิ อตุลเตชสฺส

อเหตุํ อภิสฺมยา ตโย

โกฏิสฺตสฺสทสฺสานํ

ปจฺมาภิสฺมโย อหุ.

๔. สุตฺสโน เทวราชา

มิจฺฉาทิฏฺฐิมโรจยิ

ตสฺส ทิฏฺฐิ วิโนเทนฺโต

สฺตถา ธมฺมมเทสยิ.

ควยพระองค์เอง) ทรงเป็นผู้นำโลก
ยากที่ผู้ใดจะเทียมถึง หาผู้เสมอ-
เหมือนมิได้.

๒. พระพุทธเจ้าผู้มีพระยศ (คือเกียรติ-
ศักดิ์และบริวาร) อันนับมิได้ แม่พระ-
องค์นั้น ทรงรุ่งโรจน์ ดุจดวงอาทิตย์
พระองค์ ทรงประกาศพระธรรมจักร
กำจัดความมืดมิดทั้งมวลแล้ว.

๓. อภิสมัย (ในศาสนา) ของพระพุทธ-
เจ้าปิยทัสสี ผู้ทรงมีพระเดช (คือศีล
คุณเป็นต้น) อันไม่มีบุคคลใดเทียบเท่า
แม่พระองค์นั้น ได้มีแล้ว ๓ ครั้ง
ปฐมอภิสมัยได้มีแล้วแก่เทวดา และ
มนุษย์ทั้งหลาย แสนโกฏิ.

๔. ท้าวสุทัสสนเทวราช ทรงพอพระทัย
แล้วซึ่งมิจฉาทิฐิ (ความเห็นผิด)
พระบรมศาสดา เมื่อจะทรงบรรเทา
เสียซึ่งทิฐิของท้าวเธอ ได้ทรงแสดง
ธรรมแล้ว.

คุณยุพิน นาคสวัสดิ์ อุทิศส่วนกุศลให้

รองอำมาตย์ตรี ขุนโสติกสรพรภกร นางเตรียม นาคสวัสดิ์ และผู้มีพระคุณ

๕. ชนสนุนิปาโต อตุโล
มหาสนุนิปตี ตทา
นวุติโกฏิสหุสสานัน^๑
หุติยาภิสมโย อหุ.

๖. ยทา โทณมุขี หตุถิ
วิเนสิ^๒ นรสารถิ
อสีติโกฏิสหุสสานัน
ตติยาภิสมโย อหุ^๓ติ.

สุมงฺกลนคเร ปาลีโต นาม
ราชปุตุโต จ ปุโรหิตปุตุโต สัพพทสฺสิ-
กุมารโ จาติ เทว สหายกา อเหตุ. เต
ปิยทสฺสิมฺหิ สมฺมาสมฺพุทฺธเจ จาริกํ จรณฺเต
"อตุตโน นครํ สมฺปุตุโต"ติ สุตฺวา
โกฏิสหุสฺสปริวารานํ ปจฺจุคฺคณฺนํ กตฺวา
ตสฺส ฐมฺมํ สุตฺวา สตุตฺตานิ มหาทานํ
ทตฺวา สตุตฺตเม ทิวเส ภควโต
ภตฺตานุโมทนาวสาเน โภกฺกิสฺตสหุสฺเสหิ

๕. สันนิบาตแห่งปางชนครั้งนั้นเป็นมหา-
สันนิบาต อันไม่มีสันนิบาตอื่นใดเทียบ
เท่า อภิสมัย (การบรรลุธรรม)
ครั้งที่ ๒ ได้มาแล้วแก่เทวดาและมนุษย์
แก่หมื่นโกฏิ.

๖. ในคราวที่พระบรมศาสดาผู้เป็นสารถิ
ฝึกนรชน ทรงฝึกช่างโทณมุขะนั้น
อภิสมัยครั้งที่ ๓ ได้มาแล้วแก่เทวดา
และมนุษย์แปดหมื่นโกฏิ."

ในสมังกลนครได้มีสหาย ๒ คน คือ

ราชบุตรพระนามว่า ปาลิตกุมาร และบุตร
ปุโรหิตชื่อ สัพพทัสสีกุมาร. เมื่อพระสัมมา-
สัมพุทธเจ้าปิยทัสสี เสด็จเที่ยวจาริกไปอยู่
สหายทั้ง ๒ นั้น ได้สัจับว่า "พระสัมมา-
สัมพุทธเจ้า เสด็จถึงพระนครของตนแล้ว"
มีบุรุษแสนโกฏิเป็นปริวาร ทำการรับเสด็จ
สัจับธรรมของพระองค์แล้ว ได้ถวายมหา-
ทานตลอด ๗ วัน ในวันที่ ๗ ในเวลาจบ

^๑ ก. นวโกฏิสหุสสานัน. ^๒ ก. วิเนติ.

คุณยุพิน นาคสวัสดิ์ อภิศาสนกุลให้

รองอำมาตย์ตรี ขุนโสติกสรพรภกร นางเตรียม นาคสวัสดิ์ และผู้มีพระคุณ

มธุรัตถวิลาสินี บ. - พ. ๒ - ๑๖

สทุธิ ปพพชิตฺวา อรหตุตฺ ปาปุณฺสีสุ. การอนุโมทนาภักฺตร ของพระผู้มีพระภาคเจ้า ไต่บวชพร้อมกั้บบุรุษ ผู้เป็นบริวารแสนโกฏิ แลวไต่บรรลฺพพระอรหัตฺ.

เตสํ ปน มชฺฌเณ ภควา ปาติโมกฺขํ อุกฺกุทิสฺสี, โส ปจฺจโม สนนฺนิปาโต อโหสิ. พระผู้มีพระภาคเจ้าก็ไต่ทรงแสดงพระปาติ- โมกฺข ในท่ามกลางภิกษุเหล่านั้น, นั้นเป็น อถาปเรน สมเยน สุทฺถสฺสนเทวราชสฺส (สาวก) สันนิบาตครั้งแรก. ครั้นสมัยต่อมา สมากเม นวฺตฺติโกฏิโย อรหตุตฺ ปาปุณฺสีสุ. อีก บุรุษเกาสิบโกฏิ ในสมาคมของท้าว สุทฺถสฺสนเทวราช ไต่บรรลฺพพระอรหัตฺแล้ว.

เตหิ ปริวฺโต สตุถา ปาติโมกฺขํ อุกฺกุทิสฺสี, สมเด็จพระบรมศาสดา อันภิกษุเหล่านั้น อัยฺ ทฺตฺติโย สนนฺนิปาโต อโหสิ. ปุณฺ แวดลอมแล้ว ทรงแสดงพระปาติโมกฺข, โทณฺมุขวินยเน อสฺตีโกฏิโย ปพพชิตฺวา นี้เป็น (สาวก) สันนิบาตครั้งที่ ๒. อีกครั้ง อรหตุตฺ ปวปุณฺสีสุ. เตสํ มชฺฌเณ ภควา ในคราวที่พระปิยทัสสีบรมศาสดาทรงฝึกสอน ปาติโมกฺขํ อุกฺกุทิสฺสี, อัยฺ ตฺตฺติโย สนนฺนิปาโต ช่างโทณฺมุขะ บุรุษแปดสิบโกฏิบวชแล้วไต่ บรรลฺพพระอรหัตฺ. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรง อโหสิ. เตน วุตฺตํ : แสดงพระปาติโมกฺข ในท่ามกลางภิกษุเหล่า นั้น, นี้เป็น (สาวก) สันนิบาตครั้งที่ ๓. เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงตรัส คำเป็นพระคาถา (ประพันธ์) ว่า :

คุณุพฺพิน นาคสวสฺตี อุกฺกิสฺสวณฺกุสลให้

รองอํามาตย์ตรี ขุนโสติกสรพรภกร นางเตรียม นาคสวสฺตี และผู้มีพระคุณ

๑. "สนุนิปาตกา ตโย อาสุ
ตัสสาปิ ปิยทัสสีโน
โกฏิสทสหัสสานัน
ปจโม อาสี สมากโม.

๘. ตโต ปรี นวุติโกฏิ
สมีสู เอกโต มุนี
ตติเย สนุนิปาตมฺหิ
อสีติโกฏิโย อหุ"ติ.

ตทา อมหากัง โพิธิตตโต กสฺสโป
นาม พุราหมณฺณมาณโว อิติหาสปญฺจมานัน
ติณฺณ เวทานัน ปารกฺกุ หุตฺวา สตุ
ธมฺมเทสนัน สุตฺวา โกฏิสทสหัสส-
ปริจฺจาเคน ปรมารามัน สงฺฆารามัน
กาเรตฺวา สรณฺเส จ ปญฺจสีเลสุ จ
ปตฺติจฺจาสี.

อถ นัน สตุถา "อิตโต อฏฺฐารสกปฺป-
สตุจฺเจเน โคตโม นาม พุทฺโธ โลเก
ภวิสฺสตี"ติ พุยาภาสิ. เตน วุตฺตํ :

๑. "พระปิยทัสสีพุทธเจ้า แม่พระองค์นั้น
ก็มีการประชุมพระสาวก ๓ ครั้ง
ครั้งแรกมีภิกษุแสนโกฏิมาประชุมกัน.

๘. ต่อจากนั้น พระมุนีเก้าสิบโกฏิได้มา
ประชุมรวมกัน (เป็นครั้งที่ ๒) ใน
(สาวก) สันนิบาตครั้งที่ ๓ ได้มีพระมุนี
แปดสิบโกฏิ."

ในกาลครั้งนั้น พระบรมโพธิสัตว์ของ
พวกเราเป็นพราหมณ์หนุ่ม ชื่อกัสสปะ เป็นผู้
เรียนรูัจจบไตรเพท(ชั้นปรมาจารย์) มีคัมภีร์
อติหาสศาสตร์ (ว่าด้วยพงศาวดารยี่คยาว
มีภารตยุทธ์เป็นต้น) เป็นที่ ๕ พังพระธรรม-
เทศนาของพระบรมศาสดาแล้ว ให้สร้าง
สังฆาราม อันเป็นที่รื่นรมย์ใจอย่างยิ่ง ด้วย
การบริจาคทรัพย์แสนโกฏิแล้ว ตั้งอยู่ใน
สระณะและเบญจคีล.

ครั้งนั้น พระบรมศาสดาทรงพยากรณ์พระ-
บรมโพธิสัตว์นั้นว่า "กัสสปะนี่จักเป็นพระ-
พุทธเจ้า พระนามว่า โคตมะ ในโลก

คุณยุพิน นาคสวัสดิ์ อุทิศส่วนกุศลให้

รองอำมาตย์ตรี ขุนโสติกสรพรกร นางเตรียม นาคสวัสดิ์ และผู้มีพระคุณ

มจร. ต. ๒-๑๖

เมื่อกาลล่วงไปหนึ่งพันแปดร้อยกัปแต่กัปนี้."
 เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงตรัส
 คำเป็นพระคาถา (ประพันธ์) ว่า :

๙. "อหิ เตน สมเยน
 กัสสโป นาม พุราหุมนโณ^๑
 อชฌายโก มนุทธโร
 ติณฺณิ เวทาน ปารคฺคฺ.
๑๐. ตสฺส ฌมฺมํ สุนิตฺวาน
 ปสาทํ ชนยิ อหิ
 โภกฺกิสฺสทสฺสเสหิ
 สงฺฆารามํ อมาปยิ.
๑๑. ตสฺส ทตฺวาน อารามํ
 หนฺนุโจ สํวิกฺกมานโส
 สรณฺณํ ปญฺจสีลฺเล. จ^๒
 ทพฺพิ กตฺวา สมาทยิ.

๙. "สมัยนั้น เราตถาคตเป็นพราหมณ์
 นามว่า กัสสปะ เป็นผู้คงแก่เรียน
 ทรงไวซึ่งมนต์ เป็นผู้เรียนจบไตร-
 เพท(ถึงขั้นปรมาจารย์).
๑๐. เราตถาคตได้ฟังธรรมของพระพุท-
 ฑ์ พระนามว่า ปิยทัสสีนั้นแล้ว
 เกิดความเลื่อมใส ได้บริจาคทรัพย์
 แส่นโภกิสสร้างสังฆาราม (ถวายเป็น).
๑๑. ครั้นถวายพระอารามแก่พระองค์แล้ว
 เป็นผู้ราเริงตั้งตั้งใจ ได้สมาทาน
 สรรณะและศีล ๕ กระทำใหม่แล้ว.

^๑ ก. มานโว.

^๒ ย. สรณํ ปญฺจสีลญฺจ.

คุณยุพิน นาคสวัสดิ์ อุทิศส่วนกุศลให้

รองอำมาตย์ตรี ขุนโสติกสรพรพร นางเตรียม นาคสวัสดิ์ และมีพระคุณ

๑๒. โสปี มํ พุทฺโธ พุยาภาสิ
สงฺฆมชฺเฌ นิสีทีย
อฏฺฐารเส กปฺปสฺเต
อยํ พุทฺโธ ภวิสฺสตี.

๑๒. พระพุทธเจ้าแม่พระองค์นั้น ก็ประทับ
นั่งท่ามกลางสงฆ์ ทรงพยากรณ์เรา
ตถาคตว่า ในพื้นแปดรอยกัณฑ์ กัสสป-
มาณพนี้จักเป็นพระพุทธเจ้า.

๑๓. ปธานํ ปทหิตฺวาน ๆเปฯ
เสถสํสาม สมนฺมุขา อิมํ.

๑๓. พระตถาคตจักตั้งความเพียร ฯลฯ
พวกเราจักเกิดพร้อมหน้ากัน ใน
ศาสนา ของพระหนอพระพุทธเจ้า
พระองค์นี้.

๒๖. ตสฺสาปิ วจันํ สุตฺวา
ภียฺโย จิตฺตํ ปสาทยิ^๑
อตุตฺตริ วตมธฺิฏฺฐาสี
ทสฺปารมิปุริยา"ติ.

๒๖. เราตถาคต ได้ยินพระคำรัสของ
พระชินเจ้าปิยทัสสีแม่พระองค์นั้นแล้ว
ได้บังเกิดจิตเลื่อมใสยิ่งนัก จึงได้
อธิษฐานพรตให้ยิ่งขึ้น เพื่อบำเพ็ญ
บารมี ๑๐ ให้บริบูรณ์."

ตตฺถ สฺรณ ปญฺจสีเล จาติ คีณิ
สฺรณานิ ปญฺจ สีลานิ จาติ อตุตฺโถ.
อฏฺฐารเส กปฺปสฺเตติ อิตฺถ อฏฺฐ-
สฺตาทิกสฺส กปฺปสฺสสฺส อจฺจเยนาติ
อตุตฺโถ.

บรรดาบทเหล่านั้น บาทพระกาลาว่า
สฺรณ ปญฺจสีเล จ แปลว่า สฺรณะ ๓ และ
ศีล ๕. บาทพระกาลาว่า ในพื้นแปดรอย
กัณฑ์ ความว่า โดยล่วงไปหนึ่งพื้นแปดรอย
กัณฑ์ แต่กัณฑ์นี้ไป.

^๑ อ. ปสาทยิ.

ตสุส ปน ภควโต สุธณฺณํ นาม หนึ่ง พระนครของพระผู้มีพระภาคเจ้า
 นครํ อโหสิ. ปิตา สุทตฺโต นาม ราชา, พระองค์นั้นชื่อว่า สุธัญญนคร. พระราชา
 มาตา สุขนฺทา นาม เทวี, ปาลีโต จ พระนามว่า พระเจ้าสุทัตตะ เป็นพระบิดา,
 สัพพทสฺสี จ เทว อคฺคสาวกา, โสภิตो พระเทวีพระนามว่า พระนางสุจันทา เป็น
 นามุปฺภุจฺจาโก, สุขาคา จ ฆมฺมทินฺนา จ พระมารดา, พระอัครสาวกทั้งสอง คือ
 เทว อคฺคสาวิกา, กกุฏรฺกฺโข โภธิ, พระปาลิตะและพระสัพพทสฺสี, พระอุปัฏฐาก
 สรีริ อสฺตีหตฺตฺตฺเพธ อโหสิ, นวุทิวสุส- ชื่อว่า พระโสภิตะ, พระอัครสาวิกาทั้งสอง
 สหสฺसानิ आयु, วิมลา นามสุส คือพระสุชาคาและพระธัมมทินนา, ตนรภพฺวา
 อคฺคมเหสี อโหสิ, กญฺจนาเวโฬ นาม ขาวเป็นต้นไม้ที่ประทับตรัสรู้, พระสรีระสูง
 ปุตฺโต, โส อาชณฺณรเณ นิกฺขมีติ. ๘๐ ศอก, ทรงมีพระชนมายุเก้าหมื่นปี,
 เตน วุตฺติ : พระอัครมเหสีของพระองค์ มีพระนามว่า
 พระนางวิมลา, พระราชบุตรมีพระนามว่า
 กญฺจนาเวฬุกุมาร, พระองค์เสด็จออกผนวช
 ด้วยราชรถเทียมมาอาชาไนย ฉะนั้นแล.
 เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงตรัส
 คำเป็นพระคาถา (ประพันธ์) ว่า :

คุณจับจิตต์ ศรีไชยยันต์
 อุทิศให้ทิพย์เนตร ศรีไชยยันต์

๒๑."สุธณฺณํ นาม นกรํ

สุทตฺโต นาม ขตฺติโย

สุจนฺทา^๑ นามาสี ชนิกา

ปิยทสฺสีสฺส สตฺถุโน.

๒๑. "พระนกร (ของพระผู้มีพระภาคเจ้า
ปิยทัสสีพระองค์นี้) มีชื่อว่า สุธณฺณะ
กษัตริย์พระนามว่า พระเจ้าสุทตตะ
เป็นพระบิดา พระมารดาผู้ใหญ่นาม
พระปิยทัสสีบรมศาสดา พระนามว่า
พระนางสุจันทา.

๓๒. ปาลีโต สพฺพทสฺสี จ

อเหตุํ อคฺคสาวกา

โสภิตो นามุปฺภูจฺจาโก

ปิยทสฺสีสฺส สตฺถุโน.

๓๒. พระปาลีตเถระ และพระสัพพทัสสี-
เถระ เป็นพระอัครสาวก พระเถระ
ชื่อโสภิตะเป็นพระอุปัฏฐาก ของพระ
ปิยทัสสีบรมศาสดา.

๓๓. สุชชชชช ฐมฺมทินฺนา จ

อเหตุํ อคฺคสาวิกา

โพธิ ตสฺส ภควโต

กกุโธติ^๒ ปวฺจฺจติ.

๓๓. พระสุชชชชชเถรี และพระธัมมทินนา
เถรีเป็นพระอัครสาวิกา ตนไม่เป็นที่
ประทับตรัสรู้ของพระผู้มีพระภาคเจ้า
พระองค์นั้นชาวโลกเรียกว่า กกุระ
(รกฟาชาว).

^๑ โป. สุจนฺทนา, ฉ. จนฺทา นามาสี.

^๒ อี. กกุโธติ.

๓๕. โสปี พุทฺโธ อมิตยโส
 ทวตฺตีสวรสกฺขโณ
 อสีทิตฺตมฺพเพโธ
 สาลราชาว ทิสฺสตี.

๓๖. อคฺคิจนฺทสุริยานํ^๑
 นคฺคิ ตาทิสฺสิกา ปภา
 ยถา อหุ ปภา ตสฺส
 อสมสฺส มहेสิโน.

๓๗. ตสฺสาปิ เทวเทวสฺส
 อายุ ตาวตกฺ^๒ อหุ
 นวตฺิวสฺสสฺสทฺสทานิ
 โลเก อญฺจาสิ จกฺขุมา.

๓๕. พระพุทธเจ้าแม่พระองค์นั้น ทรงมี
 พระยศ (คือพระเกียรติศักดิ์และ
 บริวาร) อันนับมิได้ ทรงมีพระ-
 (มหาบุริส) ลักษณะอันประเสริฐ ๓๒
 ประการ มีพระวรกายสูง ๘๐ ศอก
 ทรงปรากฏเหมือนตบรังใหญ่ฉะนั้น.

๓๖. พระรัศมี(ที่ชานออกจากพระวรกาย)
 ของพระมเหสีเจ้า ผู้หาบุคคลเสมอ
 เหมือนมิได้พระองค์นั้น จะเปรียบกับ
 แสงไฟแสงจันทร์ และแสงอาทิตย์
 เช่นนั้นหาได้ไม่.

๓๗. พระมเหสีเจ้าผู้ทรงมีพระจักขุ ทรง
 ดำรงอยู่แล้วในโลกเก่าหมื่นปี แม่
 พระชนมายุของพระมเหสีเจ้าผู้ประ-
 เสริฐกว่าเทวดาทั้งหลายพระองค์นั้น
 จะไคยยืนนานถึงเพียงนั้นก็ตาม.

^๑ ก. อคฺคิยา จนฺทสุริยานํ.

^๒ ก. ตาวตตกา.

๓๘. โสปี พุทฺโธ อสมสโม
ยูกานิปี ตานิ อตุลียานิ
สพฺพํ ตมนฺตรหิตํ
นฺนุ วิตฺตํ สพฺพสงฺขารา"ติ.

๓๘. (แต่) พระพุทธเจ้า ผู้ไม่มีบุคคลใด
เสมอเหมือนแม่พระองค์นั้น รวมทั้งคู่
(คือพระอัครสาวก) ผู้ไม่มีใครเทียบ
เท่าเหล่านั้นด้วย ทั้งหมดนั้นก็ได้อันตรธานไปแล้ว สังขาร(สิ่งที่ปัจจัย
ปรุงแต่ง) ทั้งหมดเป็นของว่างเปล่า
(ไม่เที่ยง ตั้งอยู่ไม่ได้ ไม่เป็น
แก่นสาร) มิใช่หรือ."

ตตฺถ สาธราชาวาตี สพฺพผลิผลุโล
ปรมรมณียทสฺสโน สมวณฺณกฺขนฺโธ
สาธราชา วย ทิสฺสตี. ยูกานิปี ตานีติ
อคุคสาวกยูกาทีนึ ยุกพานิ. เสสคาถาสู
สพฺพตฺถ อุกฺตํ นเมวาตี.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ดุจดังตน
รังใหญ่ ความว่า ทรงปรากฏดุจดังตน
รังใหญ่มีลำต้นกลมสมส่วน มีดอกบานสะพรั่ง
ทั้งต้น มีพรรณระรื่นรมย์ใจยิ่งนัก. สอง
บทว่า ยูกานิปี ตานิ แปลว่า คู่ทั้งหลายมีคู่
แห่งพระอัครสาวกเป็นต้น. ในคาถาที่เหลือ
มีเนื้อความงายทั้งนั้น ในที่ทั้งปวง ดังนี้แล.

ปิยทสฺสีพุทฺธวํสวณฺณา นิฏฺฐิตา.

พรรณนาพระปิยทัสสีพุทธวงศ์ จบ.

นิฏฺฐิตอ เตรสโม พุทฺธวํโส.

จบพุทธวงศ์ที่ ๑๓.

๑๖. อตฺถทสฺสํพุทฺธวํสวณฺณนา

ปิยทสฺสิมฺหิ สมนฺมาสมฺพุทฺธเจ
 ปรีนิพฺพุเต ทสฺส สาสเน จ อนฺตรหิตะ
 ปรีหายิตฺวา วฑฺฒิตฺวา อปริมิตาเยเกสุ
 มนุสฺเสสุ^๑ อญฺุกกเมเน ปรีหายิตฺวา
 วสฺสสทฺสทสฺสายุเกสุ ชา เตสุ ปรมตฺถทสฺสึ
อตฺถทสฺสึ นาม พุทฺโธ โลเก อปฺปชฺชึ.
 โส ปารมิโย ปุเรตฺวา ตฺลิตฺปุเร
 นิพฺพุตฺติตฺวา ตโต จวิตฺวา ปรมโสภเน
 โสภเน นาม นคเร สาคฺรทฺส นวม
 รณฺโณ กุเล อคฺคมเหสียา สุทฺสสนฺเทวียา
 กุจฺฉิสฺมึ ปฏิสฺนฺธิ กเหตุวา ทส มาเส
 กพฺเภ วสิตฺวา สุจฺฉินฺนุชฺชยาเน
 มาตฺตกุจฺฉิตฺโต นิกฺขมิ. มาตฺตกุจฺฉิตฺโต
 มหาปุริเส นิกฺขนฺตมตฺเต สุจฺฉิรกาลนินิตานิ
 กุลปรมฺพฺราคทานิ มหานิธานานิ
 ธนสวามิกา ปฏิลภิสฺสูติ ทสฺส นามคฺคทณ-
 ทิวเส "อตฺถทสฺสึ"ติ นามมกฺสุ. โส

๑๖. พรรณนาพระอตฺถทสฺสํพุทฺธวงค์

เมื่อพระปิยทสฺสึสัมมาสัมพุทฺธเจ้าเสด็จ
 สู่ปรีนิพพานแล้ว และพระศาสนาของพระ-
 องค์อันตรธานไปแล้ว เมื่อมวลมนุษย์มีอายุ
 ลดน้อยลงแล้วกลับมีอายุเพิ่มมากขึ้นจนมีอายุ
 ยืนนับไม่ถ้วน แล้วก็กลับมีอายุลดน้อยลงโดย
 ลำดับ จนมีอายุหนึ่งแสนปี พระพุทฺธเจ้า
 พระนามว่า พระอตฺถทสฺสึ ผู้ทรงชี้ประโยชน์
 อย่างยิ่ง เสด็จอุบัติในโลก. พระองค์ทรง
 บำเพ็ญบารมีเต็มเปี่ยมแล้ว เสด็จไปบังเกิด
 ในคฤติบุรี จุติจากคฤติบุรีนั้นแล้วเสด็จลงถือ
 ปฏิสนธิในครรภ์ของพระนางสุทฺสสนาเทวี ผู้
 เป็นอัครมเหสีในราชสกุลของพระราชาพระ
 นามว่า พระเจ้าสาคระ ในพระนครชื่อว่า
 โสภนะ ซึ่งมีความงามอย่างยิ่งประทับอยู่ใน
 ครรภ์สิ้น ๑๐ เดือน จึงประสูติจากพระครรภ์
 พระมารดาในสุจฺฉินฺนุชฺชยาน. พอพระมหา-
 บุรุษประสูติจากครรภ์พระมารดา ชุมทรัพย์

^๑ ม. อปริมิตาเยกา มนุสฺสา พุทฺธา.

คุณสมศักดิ์ พึ่งชนม์ เจริญ

อุทิศให้แต่ครูบาอาจารย์ และ เจ้ากรรมนายเวร

ทสฺวสฺสสทสฺसानิ อการํ อชฺฌาวลิตฺติ. เป็นอันมากที่เก็บฝังดินไว้ชั่วนานาน เป็น
 อมรคิริสุรคิริคิริวาหนนามกา ปรมสุรภิ- ของสืบต่อกันมาตามลำดับตระกูล บรรดา
 ชนกา ตโย จสฺส ปาสาทา อเหสุ. เจ้าของทรัพย์ ก็ได้กลับคืนมา ตั้งนั้น ในวัน
 วิสาขาทวิปฺมุขานิ เตตฺตีส อิตฺติ- ชนานพระนาม พระประยูรญาติจึงชาน
 สทสฺसानิ อเหสุ. พระนามพระกุมารนั้นว่า "พระอัครทัตสสี-
 กุมาร." พระราชกุมารนั้น ทรงครอง
 ราชมณเฑียรลิ้นกาลหมื่นปี. และพระองค์
 ทรงมีปราสาท ๓ องค์ ซึ่งมีกลิ่นหอม
 เกิดขึ้นเอง มีชื่อว่า อมรคิริปราสาท สุรคิริ-
 ปราสาท และคิริพาหนปราสาท. ทรงมี
 หญิงสามหมื่นสามพันซึ่งมีพระนางวิสาขาทวี
 เป็นประมุข (เฝ้าบำเรอ).

โส จตฺตาริ นิมิตฺตานิ ทิสฺวา พระอัครทัตสสีราชกุมารนั้น ได้ทอด
 วิสาขาทเววียา เสลกูมาเร นาม ปุตฺเต พระเนตรเห็นนิมิต ๔ (คือคนแก่ คนเจ็บ
 อุปฺปนฺเน สุตฺสสนฺนิ นาม อสฺสราชฺ คนตาย และบรรพชิต) แล้ว (และ) เมื่อ
 อภिरุทฺตฺวา มหาภินิกฺขมณฺ์ นิกฺขมิตฺตฺวา ราชบุตรของพระนางวิสาขาทวี พระ-
 ปพฺพชฺชิตฺติ. ตํ นว มนุสฺสโกภฺภโย อุนฺนปพฺพชฺชิตฺตฺวา นามว่า เสลกูมารประสูติแล้ว พระองค์
 เตหิ ปรีวฺโต โส มหาปุริโส อฏฺฐ มาเส เสด็จขึ้นทรงพญามาชื่อว่าสุทัตสสนะ ออกสู่
 ปธานจรียํ จริตฺตฺวา วิสาขปฺญณฺมาย มหาภินะษกรมณฺณพฺพชฺชิตฺตฺวาแล้ว. มนุชฺชเภาโกภฺภ

คุณสมศักดิ์ พึ่งชนม์ เจริญ
 อุทิศให้แก่ครูบาอาจารย์ และเจ้ากรรมนายเวร

สัจจันธนาคิยา^๑ อุพหารตุถาย อานีคัง ออกบวชตามพระองค์. พระมหาบุรุษนั้นอัน
 มธุปายาสี มหาชเนน สนฺทิสฺสฺมานสพฺพ- ภิษุเหล่านั้นแวดล้อม ทรงบำเพ็ญเพียรสิ้น-
 สรีราย นาคิยา สห สฺวณฺณปาติยา ทินฺนํ กาล ๘ เดือน ครั้นวันเพ็ญเดือน ๖ เสวย
 มธุปายาสี ปริภุชฺชิตฺวา ตรุณตรุสฺตสม- ขาวมธุปายาสที่นางนาคชื่อสัจจันธร นำมา
 ลงฺกเต ตรุณสาถวเน ทิวาวิหารํ เพื่อที่จะบวงสรวง (และ) ขาวมธุปายาส
 วิดีนาเมตฺวา สายณฺหสมเย ธมฺมรุจินา ทิมหาชนให้แล้วแก่นางนาค ผู้ปรากฏร่าง
 มหารุจินา นาม นาคธาเชน ทินฺนา อฏฺฐ ทังหมคให้เห็นอยู่ พร้อมควยถาดทองแล้ว
 กุสฺตติณฺมุฏฺฐิโย คเหตฺวา จมฺปกโปธิ ประทับสำราญพระอิริยาบถตอนกลางวัน ณ
 อุปสงฺกมิตฺวา เตปณฺณาสหตุถายามวิทฺถคํ ป่าสาละหนุมซึ่งประทับควยต้นไม้หนุม ๆ นับ
 กุสฺตติณฺสนฺธรี สนฺธริตฺวา ปลฺลงฺกั จำนวนร้อย ในเวลาเย็นทรงรับหญ้าคา
 อากฺขิตฺวา สมฺโปธิ ปตฺวา สพฺพพฺุธาจิณฺณ ๘ กำที่พญานาคชื่อมหารุจि ผู้พอใจในธรรม
 "อเนกชาติสํสาร์" ๆเปฯ ตณฺหานํ ถวายแล้ว เสด็จเข้าไปยังต้นจำปา อันเป็น
 ขยมชฺฌคา"ติ อุทานํ อุทาเนตฺวา ไม้ที่ประทับตรัสรู้ ทรงปลูถาดเครื่องลาด
 สตุตฺสตุตฺทาหิ โภธิสฺมีเปเยว วิดีนาเมตฺวา หญ้าคา ซึ่งมีความยาวและกว้าง ๕๓ ศอก
 พุรฺหฺมุโน ธมฺมเทสฺนayaจันฺ สมนฺปฏิจฺฉิตฺวา ประทับคู้บัลลังก์แล้ว ทรงบรรลุประสัมโปธิ-
 อตฺตนา สห ปพฺพชิตฺนวกฺกขุโกฏฺฐิโย ญาณ ทรงเปล่งพระอุทานที่พระพุทฺธเจ้าทุก
 อริยธมฺมปฺปฏิเวธสมฺตฺเถ ทิสฺวา อากาเสน พระองค์ทรงประพฤติกันมาแล้วว่า "เรา
 คนุตฺวา อโนมนฺครสฺมีเป อโนมฺยุยาเน ตถาคตเวียนตายเวียนเกิด นับชาติไมถวน

^๑ ม. สัจจันธนาคิยา.

คุณสมศักดิ์ พึ่งชนม์ เจริญ

อุทิศให้แด่ครูบาอาจารย์ และเจ้ากรรมนายเวร

โอตริตฺวา เตหิ ปริวุโต ตตฺถ ฌมฺมจุกฺกั
ปวตฺเตสิ. ตทา โภฏิสฺตสฺสฺสํ ปจฺโม
ฌมฺมาภิสฺมโย อโหสิ.

ฯลฯ เราตถาคตถึงความสิ้นไปแห่งตัณหา
ทั้งหลายแล้ว" ประทับ ณ ที่ไกลตนโพธิ์
นั้นเองตลอด ๗ สัปดาหฺ์ ทรงรับคำทูลขอร้อง
เพื่อทรงแสดงธรรมของพระพรหมแล้ว ทรง
เห็นภิกษุเก่า โภฏี ผู้บวชพร้อมกับพระองค์ว่า
สามารถแทงตลอดพระอริยธรรมได้ จึง
เสด็จไปทางอากาศ เสด็จลง ณ อโนม-
อุทยาน ใกล้อโนมนคร พระองค์ทรงมีภิกษุ
เหล่านั้นแวดล้อม ทรงประกาศพระธรรม-
จักร ณ ที่นั้นแล้ว. ครั้นนั้น ธรรมาภิสฺมัย
ครั้งแรกได้มีแล้วแก่เทวดา และมนุษย์แสน
โกฏี.

ปุน ภควติ โลกนายเก เทวโลก-
จาริกํ จริตฺวา ตตฺถ ฌมฺมํ เทเสฺนฺเต
โภฏิสฺตสฺสฺสํ ทฺติโย อภิสฺมโย อโหสิ.
ยทา ปน ภควา อตฺถทฺสฺสี อมฺหากํ ภควา
วีย กบิลวตฺตปุรํ โสภนปุรํ ปวิสิตฺวา ฌมฺมํ
เทเสฺสิ, ตทา โภฏิสฺตสฺสฺสํ ตฺติโย
ฌมฺมาภิสฺมโย อโหสิ. เตน วุตฺตํ :

ต่อมาเมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้ทรง
เป็นนายกของชาวโลก เสด็จเที่ยวจาริกไป
ยังเทวโลกแล้วทรงแสดงธรรม ณ เทวโลก
นั้น อภิสฺมัยครั้งที่ ๒ ได้มีแล้วแก่ทวยเทพ
แสนโกฏี. อนึ่งเมื่อครั้งพระผู้มีพระภาคเจ้า
อรรถทัสสีเสด็จเข้าไปแสดงธรรมยังโสภนบุรี
คฤหาสน์ พระผู้มีพระภาคเจ้า ของพวกเรา

คุณมานะ วัฒนสมบัติ

อุทิศให้นายเทียม วัฒนสมบัติ และเจ้ากรรมนายเวร

เสด็จเข้าไปแสดงธรรม ยังกบิลพัสดุ์ปุณินัน,
ธรรมาสัมมัชฌ์ครั้งที่ ๓ ได้มีแล้วแก่เทวดา
และมนุษย์แสนโกฏิ. เพราะเหตุนี้ พระผู้มี
พระภาคเจ้าจึงตรัสคำเป็นพระคาถา(ประ-
พันธ์) ว่า :

๑. "ตตฺถเณว มณฺทกปฺปมฺหิ
อตุถสฺสึ มหายโส
มหาตมฺ นินฺทฺวาน
ปตฺโต สมนฺโพธิมุตฺตมฺ."

๒. พุรฺหุมนฺา ยาจิโต สนฺโต
ธมฺมจกฺกํ ปวตฺตยิ
อมเตน ตปฺปยิ โลกํ
ทสฺสทสฺสึ สทฺเวกํ."

๑. "ในมณฑกัปนั้นแล ได้มีพระพุทธเจ้า
อัครทาสีผู้ทรงมีพระยศ (เกียรติศักดิ์
และบริวาร) ใหญ่ยิ่ง ทรงทำลาย
ความมืดมิด (คืออวิชชา) เสียได้
ทรงบรรลุพระสัมโพธิญาณ อันสูงส่ง
แล้ว.

๒. พระพุทธเจ้าอัครทาสีผู้สงบ เป็นผู้ซึ่ง
พระพรหมทูลอาราธนาแล้ว ทรง
ประกาศพระธรรมจักร ยังหมื่นโลก-
ธาตุพร้อมทั้งเทวโลกให้เอิบอิม ด้วย
อมตธรรมแล้ว.

๑ ก. ทสสทสสิ สทเวกา.

๓. ตสุสาปี โลกนาถสุส
อเหสุ อภิสมาชา ตโย
โกฏิสทสหัสสานัน
ปจมาภิสมาโย อหุ.

๔. ยथा พุทฺโธ อตฺถทสุสี
จรติ เทวจาริกัง
โกฏิสทสหัสสานัน
หุตฺติยาภิสมาโย อหุ.

๕. ปุณาปรํ ยथा พุทฺโธ
เทเสสิ ปิตุ สนฺติเก
โกฏิสทสหัสสานัน
ตฺติยาภิสมาโย อหุ"ติ.

ตตฺถ ตตฺถเอวาติ ตสฺมิณฺเณว กปฺเปติ
อตฺถโธ. เอตฺถ ปน วรกปฺโป
"มณฺทกปฺโป"ติ อธิปฺเปโต. "ยสฺมี กปฺเป
ตโย พุทฺธา นิพฺพตฺตุนฺติ, โส กปฺโป
วรกปฺโป"ติ เหมฺจ ปทุมุตฺตรพุทฺธวีส-
วณฺณนายํ วุตฺโต. ตสฺมา วรกปฺโป อธิ
"มณฺทกปฺโป"ติ วุตฺโต..

๓. อภิสมาย (ในศาสนา) ของพระบรม-
โลกนาถแมพระองค์นั้นได้มีมา ๓ ครั้ง
ปลุมนอภิสมาย ได้มีแล้วแก่เทวดาและ
มนุษย์แสนโกฏิ.

๔. เมื่อครั้ง พระอรรถาสีพุทธเจ้าเสด็จ
เที่ยวจาริกไปในเทวโลกนั้น อภิสมาย
ครั้งที่ ๒ ได้มีแล้วแก่เทวดาและมนุษย์
แสนโกฏิ.

๕. อีกครั้งหนึ่ง ในคราวที่พระพุทธเจ้า
ทรงแสดงธรรมในราชสำนักพระบิดา
นั้น อภิสมายครั้งที่ ๓ ได้มีแล้วแก่
เทวดาและมนุษย์แสนโกฏิ."

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ตตฺถ
แปลว่า ในกัปนั้นนั่นเอง. แต่ว่า วรกป
ในที่นี้ท่านประสงค์เอาว่า "มณฺทกป." ใน
พรรณนาพระปทุมุตตรพุทธวงศ์ ในหนหลัง
ข้าพเจ้าได้กล่าวไว้ว่า "ในกัปใดพระพุทธ-
เจ้าบังเกิดขึ้น ๓ พระองค์, กัปนั้นชื่อว่า
วรกป." เพราะเหตุนี้ วรกป พระผู้มี-
พระภาคเจ้าตรัสว่า "มณฺทกป" ในที่นี้.

คุณประพิณ และคุณสายทิพย์ วัฒนสมบัติ

อุทิศให้นายเทียม วัฒนสมบัติ และเจ้ากรรมนายเวร

มธุรัตถวิลาสินี ม.-พ.๒-๑๗

นิหนตวานาติ นิหนิตฺวา. อยเมว วา นิหนตวาน แปลว่า ทรงกำจัด.
 ปาโจ. สนโตติ สฺมาโน. อมเตนาติ อีกอย่างหนึ่ง พระบาลีก็เหมือนกัน. บทว่า
 มคฺคผลาธิกมามตฺปาเนน. ตปฺปยิตฺติ สนโต แปลว่า เป็น. บทว่า อมเตน แปลว่า
 อตปฺปยิ, ปิณฺเสตี อตุโธ. ทสฺสทสฺสีติ ทุยการให้ค้ำน้ำอมฤต คือการบรรลุมรรค
 ทสฺสทสฺสีโลกธาตุ. เทวจาริกนฺติ เทวานํ และผล. บทว่า ตปฺปยิ แปลว่า ให้ค้ำ,
 วินยฺนตุถํ เทวโลกจาริกนฺติ อตุโธ. คือให้เอิบค้ำ. บทว่า ทสฺสทสฺสี แปลว่า
 โลกธาตุหนึ่งหนึ่ง. บทว่า จาริกไปยง
เทวโลก ความว่าเสด็จจาริกไปยงเทวโลก
 เพื่ออบรมสั่งสอนเหล่าเทวดา.

สฺวจนฺทกนฺนเร กิร สนฺโต จ
 ราชปฺตุโต อุปสนฺโต จ ปุโรหิตปฺตุโต ตีสุ
 เวเทสุ สฺพพฺสฺมยฺนฺตเรสุ จ สํารมทิสฺสุวา
 นฺครสฺส จตฺตุสุ ทฺวาเรสุ จตฺตฺวาโร ปณฺธิเต
 วิสํารเท จ มนฺุสฺเส จเปสฺสุ "ยํ ปน
 ตฺมุเห ปณฺธิตํ สมนํ วา พุราหมณํ วา
 ปสฺสสฺส สฺณาถ วา, ตํ อมฺหากํ อากนฺตฺวา
 อาโรเจถา"ติ.

ไฉยึนฺวาในสฺวจนฺทกนฺนเร ไฉมีพระสันตะ
 ผู้เป็นราชบุตรองค์หนึ่ง อุปสันตะผู้เป็นบุตร
 ปุโรหิตคนหนึ่ง ไม่เห็นแก่นสารในคัมภีร์
 ไตรเพทและลัทธิอื่น ๆ ทั้งปวง จึงจัดวาง
 มนุษย์ผู้เฉลียวฉลาดและเฉลียวกล้า ๔ คน
 ไว้ที่ประตูพระนครทั้ง ๔ ประตู สั่งว่า
 "พวกท่านพบเห็นหรือไฉยึนฺวาผู้ใดเป็นบัณฑิต
 จะเป็นสมณะหรือพราหมณ์ก็ตาม, จงมาบอก
 (ข่าว) ผู้นั้นแก่เรา."

เตน จ สมเยน อตฺถทสฺสี โลกนาโถ
สุจฺนุทกนฺครํ สมฺปาปฺณิ. อถ เตหิ
นิเวทิตา ปุริสา คนฺตฺวา เตสํ ทสฺพลสฺส
ตตฺถาคมนํ ปฏฺิวเเทสฺ. ตโต เต
สนฺโตปสนฺตา ตถาคตาคมนํ สุตฺวา
ปพฺพจฺมานสา สทฺสฺสปริวารา ทสฺพลํ อสมํ
ปจฺจกฺกนฺตฺวา อภิวาเทตฺวา นิมนฺเตตฺวา
สฺตฺตาหํ พุทฺธปฺปมฺขสฺส สงฺฆสฺส อสฺทิสํ
มหาทานํ ทตฺวา สฺตฺตเม ทิวเส
สกลนฺครวาสีหิ มนุสฺเสหิ สทฺธิ ฐมฺมกถํ
สุณิสฺสุ.

ก็ในสมัยนั้น พระอรรถทัสสีบรมโลกนาถเสด็จ
ถึงสุจันทกนกรแล้ว. ครั้งนั้น พวกบุรุษที่
ทานทั้งสองนั้นจัดไว้ให้คอยสืบข่าว มาแจ้ง
ข่าวแก่ทานทั้งสองนั้นว่า สมเด็จพระทศพล
เสด็จมา ณ นครนั้น. ต่อจากนั้น ทานสันต-
ราชาบุตร และอุปสันตบุตรปุโรหิตทั้งสองนั้น
ได้ฟังข่าวการเสด็จมาของพระตถาคต มีใจ
ราเริง มีบริวารพันหนึ่งไปรับเสด็จ สมเด็จพระ
ทศพลผู้ไม่มีบุคคลใดเสมอเหมือน ถวาย
อภิวาทแล้ว ทูลนิมนต์ถวายอสฺทิสมหาทาน
(ไม่มีทานครั้งใดเสมอเหมือน) แดพระสงฆ์
มีพระพุทธเจ้าทรงเป็นประมุข ตลอด ๗ วัน
ในวันที่ ๗ ได้สดับพระธรรมกถาพร้อมด้วย
มนุษย์ชาวพระนครทั้งสิ้น.

ตสฺมี กิร ทิวเส อฏฺจนวฺติสทฺสฺสานิ
เอหิภิกฺขุปพฺพชฺชชาย ปพฺพชิตฺวา อรหฺตํ
ปาปฺณิสฺสุ. ตาย ปริสาย มชฺเฒ ภควา
ปาติโมกฺข์ อุตฺทิสฺสิ, โส ปจฺโม สนฺนิปาโต
อโหสิ.

ได้ยินว่า ในวันนั้น บุรุษเก่าหมื่นแปดพันคน
บวชด้วยเอหิภิกขุบรรพชา บรรลุพระอรหัต
แล้ว. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงพระ-
ปาติโมกข์ในท่ามกลางบริษัท (คือภิกษุพวก)
นั้น, นั้นเป็น (สาวก) สันนิบาตครั้งแรก.

มธุรัตถวิลาสินี บ.-ท.๒-๑๙

คุณอุไร เจริญศักดิ์
อุทิศส่วนกุศลให้คุณพ่อถวิล เวทย์สืบ

ยทา ปน ภควา อุตฺตโน ปุตุตฺตสฺส
 เสลฺลตฺตฺเถรฺสฺส ฌมฺมํ เทเสนฺโต อฏฺฐาสีติ-
 สหฺสฺसानิ ปสาเทตฺวา เอหิกฺกุขุภาเวน
 ปพฺพาเชตฺวา อรหฺตฺตํ ปาเปตฺวา
 ปาติโมกฺข์ อุกฺกฺทิสฺส, โส ทฺตฺติโย สนนฺิปาโต
 อโหสิ. ปุน มหามงฺกฺลสมาคเม มาม-
 ปุณฺณมายํ เทวมนุสฺसानํ ฌมฺมํ เทเสนฺโต
 อฏฺฐสฺสทฺตฺตฺติสฺสหฺสฺसानิ อรหฺตฺตํ ปาเปตฺวา
 ปาติโมกฺข์ อุกฺกฺทิสฺส, โส ทฺตฺติโย สนนฺิปาโต
 อโหสิ. เตน วุตฺตํ :

อนึ่ง ในกาลเมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้า
 ทรงแสดงธรรมแก่พระเสลเถระ ผู้เป็น
 พระโอรสของพระองค์ ทรงยังชนแปดหมื่น
 แปดพันให้เลื่อมใสแล้ว ทรงให้วชเป็น
 เอหิกฺกุขุ ทรงให้บรรลुพระอรหัตแล้ว ทรง
 แสดงพระปาติโมกข์, นั้นเป็น (สาวก)
 สันนิบาตครั้งที่ ๒. อีกครั้งหนึ่ง พระผู้มีพระ-
 ภาคเจ้าทรงแสดงธรรมแก่เทวดาและมนุษย์
 ทั้งหลาย ทรงยังบุรุษเจ็ดหมื่นแปดพันให้
 บรรลุพระอรหัตแล้วทรงแสดงพระปาติโมกข์
 ในสมาคมอันเป็นมหามงฺกฺล ในวันเพ็ญเดือน
 มาฆะ. นั้นเป็น(สาวก)สันนิบาตครั้งที่ ๓.
 เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงตรัส
 คำเป็นพระคาถา (ประพันธ์) ว่า :

๖. "สนนฺิปาตา ตโย อาสุํ
 ตสฺสาปิ จ มहेสิโน
 ชีณาสวานํ วิมลानํ
 สนฺตจิตฺตาน ตาทินํ.

๖. "พระมเหสีเจ้าแม่พระองค์นั้น ได้มี
 การประชุมพระสาวกฉนวนพระชีณาสพ
 ผู้ปราศจากมลทิน มีจิตสงบ ทรง
 ตาทิคุณ (รวม) ๓ ครั้ง.

คุณอุไร เจริญศักดิ์
 อุทิศส่วนกุศลให้คุณพ่อถวิล เวทย์สืบ

๑. อภฺจนวฺตีสทสฺสานํ^๑

ปจฺโม อาสี สฺมาคโม
อภฺจาสิทิสทสฺสานํ^๒

ทฺตโย อาสี สฺมาคโม.

๔. อภฺจสฺตฺตฺตีสทสฺสานํ^๓

ทฺตโย อาสี สฺมาคโม
อนุปาทา วิมุตฺตานํ
วิมลานํ มเหสินฺนุ^๓ติ.

ตทา กิร อมฺหากํ โปธิสฺตฺโต
จมฺปกนคเร สฺสีโม นาม พฺราหฺมณ-
มหาสาโล โลกสมฺมโต อโหสิ. โส
สฺพวิภวชาตํ ที่นํานาถกปณฺทฺธิกาที่นํ
วิสฺสชฺเชตฺวา หิมวฺนตสมิปปํ กนฺตฺวา
ตาปสฺปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา อภฺจ
สฺมาปทฺตโย ปญฺจ อภฺยญาโย จ

๑. ครั้งแรกมีพระชัชวาลพเก้าหมื่นแปดพัน
มาประชุม ครั้งที่ ๒ มีพระชัชวาลพ
แปดหมื่นแปดพันมาประชุมกัน.

๔. ครั้งที่ ๓ มีพระชัชวาลพ เจ็ดหมื่น
แปดพัน ล้วนแต่เป็นผู้พนักิเลสแล้ว
เพราะไม่ถ่อมมัน ปราศจากมลทิน
แสวงหาคุณอันยิ่งใหญ่ มาประชุมกัน."

ตั้งได้สับมาว่าในครั้งนั้น พระบรม-
โพธิสัตว์ ของพวกเราเป็นพราหมณ์มหาศาล
ชื่อ สู้สีมะ ในจัมปกนคร เป็นผู้ชี้ชาวโลก
สมมุติ (คือยอมรับนับถือว่าเลิศในแผ่นดิน).
พราหมณ์สู้สีมะนั้น สละทรัพย์สมบัติทั้งปวงแก่
คนเข็ญใจ คนไร้ที่พึ่ง คนกำพร้า คนเดิน
ทางเป็นตน แล้วไปไกลป่าหิมวันต์บวชเป็น

^๑ ม. อภฺจนวฺตีสทสฺสานํ.

^๒ ม. อภฺจาสิทิสทสฺสานํ.

^๓ ม. อภฺจสฺตฺตฺตีสทสฺสานํ.

คุณอุไร เจริญศักดิ์

อุทิศส่วนกุศลให้คุณพ่อถวิล เวทย์สืบ

นิพพุตเตตฺวา มหิทฺธิโก มหานุภาโว คาบสฺ ยังสมาบัติ ๘ อภิญญา ๕ ให้ง่เกิด
 หุตฺวา มหาชนสฺส กุสลากุสลานํ ฌมฺมานํ แล้ว เป็นผู้มฤตุมาก มีอานุภาพมาก แสดง
 อนวชฺชสาวชฺชภาวญฺจ ทสฺเสตฺวา ความที่กุศลธรรมเป็นสิ่งที่ไม่มีโทษและอกุศล-
 พุทฺธูปฺปาที อากมยมาโน อฏฺฐาสิ. ธรรมเป็นสิ่งที่ไม่มีโทษ แกมหาชนแล้ว ดำรง
 รอคอยพุทฺธูปาทกาลอยู่.

อถาปนเรน สมเขน อตฺถทสฺสิมฺหิ ครั้นสมัยต่อมา เมื่อพระอัครมหาเสนาบดี
 โลกนายเก โลกเก อุปฺปชฺชิตฺวา นายกของชาวโลก เสด็จอุบัติขึ้นแล้วในโลก
 สุตฺสสนมทานคเร อฏฺฐนฺนํ ปริสํานํ มชฺเฌ ทรงหลังฝนอมฤต คือพระธรรมในท่ามกลาง
 ฌมฺมามตฺวสฺสํ วสฺเสนฺเต ตสฺส ฌมฺมํ บริษัท ๘^๑ ในสุทิสสนมทานคร สุตฺสคาบสนัน
 สุตฺวา สกฺคโลกํ คนฺตฺวา ทิพฺพานิ สดับธรรมของพระอัครมหาเสนาบดีเจ้าพระองค์
 มนุทารวปทุมปาริฉุตฺตกาทีนํ ปุปฺพานิ นั้นแล้วไปยังโลกสวรรค์ นำดอกกมณฑารพ
 เทวโลกโต อahrtิตฺวา อตฺตโน อานุภาวํ ดอกปทุม และดอกปาริชาติเป็นต้น อันเป็น
 ทสฺเสนฺโต ทิสฺสमानสรีโร จตุสฺส ทิสาสฺส ทิพย์จากเทวโลกมา เมื่อจะแสดงอานุภาพ
 จตุทฺทีปิกมหาเมโฆ วิย ปุปฺพวสฺสํ ของตนจึงปรากฏร่าง ยังฝนดอกไม้ให้ตกลง
 วสฺเสตฺวา สมฺนตโต ปุปฺพมณฺฑปํ มาในทิศทั้ง ๔ เหมือนเมฆใหญ่ก่อตัวขึ้นใน

^๑ บริษัท ๘ คือ
 ๑. กษัตริย์ ๒. พราหมณ์
 ๓. คหบดี ๔. สมณะ
 ๕. เทวดาชั้นจาตุมหาราช
 ๖. เทวดาชั้นดาวดึงส์
 ๗. เทวดาชั้นนิมมานรดี
 ๘. เทวดาชั้นพระพรหม.

คุณอุไร เจริญศักดิ์
 อธิศส่วนกุศลให้คุณพ่อถวิล เวทย์สืบ

บุปผมยคุมิโตรณเหมษาลาทีนิ บุปผมยานิ
กตุวา มนุทรวบุปผจตุเตน ทสพล
ปุเชลี. โสปี นั ภควา "อนาคเต
โคตโม นาม พุทธุ ภวิสฺสตี"ติ
พฺยากาลิ. เตน วุตฺตํ :

ทวีปทั้ง ๔ ฉะนั้น ทำมณฑปดอกไม้ประตูกอง
มีเครื่องประดับทำด้วยดอกไม้และชายสีทอง
เป็นต้น ทำด้วยดอกไม้รอบคาน บูชาสมเด็จพระ
พระศัพทด้วยฉัตรดอกมณฑารพ. พระผู้มี
พระภาคเจ้าแม่พระองค์นั้น ทรงพยากรณ์
พระคาบสนันว่า "สุลิมคาบสนันจักเป็นพระ
พุทธเจ้า มีพระนามว่า โคตมะ ในอนาคต."
เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัส
คำเป็นพระคาถา (ประพันธ์) ว่า :

๙. "อหิ เตน สมเขน
ชฎิลโ อุกุคตาปโน
สุลิม นาม นามเนน
มทียา เสฏฺฐสมฺมโต.

๙. "สมัยนั้น เราตถาคตเป็นชฎิล เมื่อ
กล่าวโดยนาม มีนามว่า สุลิมะ มี
ความเพียร เครื่องเผาก็เลศกลา
ประชาชนยอมรับนับถือว่า ประเสริฐ
สุดในแผ่นดิน.

๑๐. ทิพฺพํ มนุทรวํ บุปฺผํ
ปทุมํ ปาริฉตฺตํ
เทวโลกาหริตฺวาน
สมฺพุทฺธํ อภิปุชฺชียิ.

๑๐. เราตถาคตได้นำดอกมณฑารพ ดอก
ปทุม ดอกปาริชาติ อันเป็นทิพย์จาก
เทวโลก แล้วบูชาพระสัมพุทธเจ้า.

มรรคตถวิลาสินี ป.-พ.๒-๑๙

คุณอุไร เจริญศักดิ์
อุทิศส่วนกุศลให้คุณพ่อถวิล เวทย์สืบ

๑๑. โสปี มํ พุทฺโธ พุยาภาลี
 อตฺถทสฺสี มหามุณี
 อฏฺฐารเส กปฺปสฺเต
 อยํ พุทฺโธ ภวิสฺสตี.

๑๒. ปธานํ ปทหิตฺวาน ๆเปฯ
 เหนฺสสาม สมนฺมุขา อิมํ.

๒๕. ตสฺสาปิ วจันํ สุตฺวา
 หนฺนุโล สํวีกุคฺมานโส
 อุตฺตริ วตมธฺญฺจาสี
 ทสฺปารมิปุริยา"ติ.

๑๑. พระอตฺถทสฺสีพุทฺธเจา ผู้พระมหามุณี
 แม่พระองค์นั้น ก็ทรงพยากรณ์เรา
 ตถาคตา ในพื้นแปดรอยกัป สุตฺมชฺฌิล
 นี้จักเป็นพระพุทฺธเจา.

๑๒. พระตถาคตจักตั้งความเพียร ๆลฯ
 พวกเรา จักเกิดพร้อมหน้ากันใน
 ศาสนา ของพระหนอพระพุทฺธเจา
 พระองค์นี้.

๒๕. เราตถาคตได้สดับพระคำรัสแห่งพระ-
 พุทฺธเจาอตฺถทสฺสี แม่พระองค์นั้นแล้ว
 มีใจเราเริ่งตื่นตัน จึงได้อธิษฐานพรต
 ให้ยิ่งขึ้น เพื่อบำเพ็ญบารมี ๑๐ ให้
 บริบูรณ์."

ตตฺถ ชฺฌิโลติ ชฺฌา อสฺส อตฺถีติ
 ชฺฌิโล. มหิยา เสฏฺฐสมฺมโตติ สกเลนปิ
 โลเกน เสฏฺฐโจ อุตฺตโม ปวโรติ เอวํ
 สมฺมโต สมฺภาวิโตติ อตฺถโถ.

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ชฺฌิโล
 มีวิเคราะห์ว่า ชฺฌา (คือ ผมที่เกล้าเป็น
 มวยสูงชัน) ของบุคคลนั้นมีอยู่ เหตุฉะนั้นบุคคล
 นั้นชื่อว่า ชฺฌิล(ผู้มีชฺฌา). บทพระคาถาว่า

๑ ก. ตฺนฺนุโล.

มหิยา เสฏฐสมโต แปลว่า อันชาวโลก
ทั้งมวลยอมรับนับถืออย่างนี้ว่า เป็นผู้ประ-
เสริฐสุดยอดเยี่ยม.

ตสฺส ปน ภควโต โสภณํ นาม อนึ่ง พระนครของพระผู้มีพระภาคเจ้า
นครํ อโหสิ. สาคโร นาม ราชา ปิตา, พระองค์นั้นมีชื่อว่า โสภนนคร. พระราชา
สุทสฺสนา นาม มาตา, สนฺโต อุปสนฺโต พระนามว่า พระเจ้าสาคระ เป็นพระบิดา,
จ เทว อคฺคสาวกา, อภโย พระมารดาพระนามว่า พระนางสุทสฺสนา,
นามุปฺภูจฺจาโก, ฌมฺมา จ สุฌมฺมา จ เทว พระอัครสาวกทั้งสองคือพระสันตะและพระ-
อคฺคสาวิกา, จมฺปกรุกฺโข โพธิ, สรีโร อุปสันตะ, พระอุปัฏฐากชื่อว่า พระอภยะ,
อสีติหตุฏฺฐเพธํ อโหสิ. สรีรปฺปภา พระอัครสาวิกทั้งสอง คือ พระธัมมาและ
สมนฺตโต สพฺพกาลํ โยชนมตฺตํ ฌริตฺวา พระสุธัมมา, ต้นจำปาเป็นต้นไม้ที่ประทับ
อฏฺฐาสิ, आयु วสุสฺสตสฺสสฺสํ, วิสาขา ตรีสรู, พระสรীরะสูง ๘๐ ศอก, พระรัศมี
นามสฺส อคฺคมเหสี, เสโล นาม ปุตฺโต, แห่งพระสรীরะแผ่ไป จรกระยะทางประมาณ
อสุสฺยาเนน นิกฺขมิ. เตน วุตฺตํ : โยชนหนึ่ง โดยรอบตลอดกาลทุกเมื่อ, ทรง
มีพระชนมายุแสนปี, พระอัครมเหสีของ
พระองค์ มีพระนามว่า พระนางวิสาขา,
ราชบุตรพระนามว่า เสลกุมาร, พระองค์
เสด็จออกผนวชด้วยราชยานมา. เพราะ
เหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงตรัสคำเป็น
พระคาถา(ประพันธ์)ว่า :

คุณอุไร เจริญศักดิ์

อุทิศส่วนกุศลให้คุณพ่อถวิล เวทย์สืบ

๒๖. "โสภณ นาม นคร"

 สาครโร นาม ขตุติโย
 สุทสุสนา นาม ชนิกา
 อตฺตทสฺสีสุส สตฺถุโน^๑.

๓๑. สนฺโต จ อุปสนฺโต จ

 อเหตุ อคฺคสาวกา
 อมโย นามุปฺภูจาโก
 อตฺตทสฺสีสุส มเหสีโน^๒.

๓๒. ฐมฺมา เจว สุฐมฺมา จ

 อเหตุ อคฺคสาวิกา
 โพธิ ตสฺส ภควโต
 จมฺปโกติ ปวฺจฺจติ.

๒๖. "พระนคร (ของพระผู้มีพระภาคเจ้า
 อตฺตทสฺสีพระองค์นี้) มีชื่อว่า โสภณะ
 กษัตริย์พระนามว่า พระเจ้าสาคระ
 เป็นพระบิดา พระมารดาผู้ให้กำเนิด
 พระบรมศาสดาอตฺตทสฺสี พระนามว่า
 พระนางสุทสุสนา.

๓๑. พระสันตเถระ และพระอุปสันตเถระ
 เป็นพระอัครสาวก พระเถระชื่อ
 อมโย เป็นพระอุปัฏฐากของพระ-
 มเหสีเจ้าอตฺตทสฺสี.

๓๒. พระฐมมาเถรี และพระสุฐมมาเถรี
 เป็นพระอัครสาวิกา คนไม่เป็นที่
 ประทับตรัสรู้ของพระผู้มีพระภาคเจ้า
 พระองค์นี้ ชาวโลกเรียกว่าจัมปกะ
 (จำปา).

^๑ ก. มเหสีโน.

^๒ ฉ. สตฺถุโน.

๓๔. โสปี พุทฺโธ อสมสโม
 อสีติหตุถมุกฺคโต^๑
 โสภเต สาลราชาว
 อุพฺุราชาว ปุริโต.

๓๕. ทสฺส ปากติกา รํสี
 อเนกสฺตโกฏฺเฐโย
 อุทฺธํ อโธ ทสฺ ทิสฺวา
 ผรณฺติ โยชนํ สทา.^๒

๓๖. โสปี พุทฺโธ นราสโก^๓
 สพฺุสฺตตฺตฺตโม มุณี
 วสฺสสฺตสฺสทานิ
 โลเก อฏฺฐาสิ จกฺขุมา.

๓๗. อตุลฺลํ ทสฺเสตฺวา โอภาสํ
 วิโรเจตฺวา สเทวเก^๔
 โสปี อนิจฺจํ ปตฺโต
 ยถคฺคฺคาทานสงฺขยา"ติ.

๓๔. พระพุทฺธเจ้า ผู้ไม่มีใครเสมอเหมือน
 แม่พระองค์นั้น ทรงมีพระวรกายสูง
 ๘๐ ศอก ทรงสง่างามดุจตบรังใหญ่
 (และ)ดุจดวงจันทร์เต็มดวงฉนั้น.

๓๕. พระรัศมีหลายร้อยโกฏฺเฐ ตามปกติของ
 พระพุทฺธเจ้าอัครทัฬหีพระองค์นั้น แผ่
 ไปโยชน์หนึ่ง ทิวัง ๑๐ ทิศ ทัง
 เบื้องบนเบื้องล่างตลอดกาลทุกเมื่อ.

๓๖. พระพุทฺธเจ้าผู้ทรงเป็นจอมแห่งมนุษย์
 สูงสุดกว่าสัตว์ทังปวง ทรงเป็นพระ-
 มุนีผู้มีพระจักขุแม่พระองค์นั้น ทรง
 ดำรงอยู่ในโลกแสนพรรษา.

๓๗. พระพุทฺธเจ้าแม่พระองค์นั้น ทรง
 เปล่งพระรัศมี อันไม่มีแสงอื่นใด
 เทียบเท่า ทรงยังโลกพร้อมทังเทว-
 โลกให้สว่างไสวแล้ว ไตทรงถึง

^๑ ก. อสีติรัตนมุกฺคโต. ^๒ อี. ตทา.

^๓ ก. นรวิสุโก.

^๔ สี. อี. อตุลฺลํ ทสฺสยิตฺวาน

โอภาเสตฺวา สเทวเก.

ความไม่เที่ยง เสด็จสู่ปรินิพพาน
เพราะสิ้นอุปาทาน (ความยึดมั่น)
เหมือนไฟสิ้นเชื้อฉะนั้น."

ตตถ อุพฺพราชา ปุริโตติ
สรทสมยปริบุญณวิมลสกลมณฑโล ตารก-
ราชา วียาติ อตุโถ. ปากติกาติ
ปกทิวเสณ อุปฺปชฺชมานา, น อธิฏฺฐาน-
วเสณ. ยทา อิจฺฉติ ภควา, ตทา
อเนกโกฏิสทสเสปิ จกฺกวาเพ อากาย
ผเรยฺย. รสีติ รสฺมิโย. อุปาทาน-
สงฺขยาติ อุปาทานกฺขยา อินฺธนกฺขยา
อคฺคิ วีย โสปี ภควา จตุณฺ อุปาทานานฺ
ขเยน อนุปาทิสเสสาย นิพฺพานธาตฺยา
อนุปมนฺคเร อโนมาราเม ปรินิพฺพายี.
ธาตฺโย ปนฺสฺส อธิฏฺจาเนน วิกิรีสุ.
เสสฺเมตฺถ คาลาสฺ อุตฺตทานเมวาติ.

บรรดาบทเหล่านั้น บาทพระคาถาว่า
คฺจฺจวจันฺทรํ เตมฺคฺจ ความว่า คฺจ หนึ่ง
ดวงจันทร์ซึ่งมีมณฑลทั้งสี่ เตมฺคฺจ ไร้มลทิน
ในฤดูร้อนฉะนั้น. บทว่า ตามปกฺติ ความว่า
เกิดขึ้นตามปกติ, มิได้เกิดขึ้นด้วยอำนาจ
การอธิษฐาน. เวลาใดพระผู้มีพระภาคเจ้า
ทรงพระประสงค์, เวลานั้นพระองค์จะพึง
แผ่พระรัศมีไปในจักรวาล แผ่ถึงหลายแสน
โกฏิ. บทว่า รสี แปลว่า พระรัศมีทั้งหลาย.
บทว่า สิ้นอุปาทาน ความว่า พระผู้มี-
พระภาคเจ้าแม่พระองค์นั้น ปรินิพพานแล้ว
ด้วยอุปาทิสเสสนิพพานธาตุ ณ พระอโน-
มาราม ไกลอนุปมนคร เพราะความสิ้นไป

คุณยายทองคำ โศแย้ม

อุทิศกุศลให้ บิดา-มารดา และครูอาจารย์

แห่งอุปาทาน คือ เพราะความสิ้นไปแห่ง
อุปาทาน^๑ ๔ เหมือนไฟดับมอดไปเพราะ
สิ้นเชื้อฉะนั้น. อนึ่ง พระบรมสารีริกธาตุของ
พระองค์ กระจัดกระจายไปทั่วเพราะการ
อธิษฐาน. คำที่เหลือในคาถาเหล่านี้มีเนื้อ-
ความงายทั้งนั้น ดังนี้แล.

อตุตทสี่พุทธวสุวณฺณา นิฏฺฐิตา.

พรรณนาพระอรรถาสีพุทธวงศ์ จบ.

นิฏฺฐิตอ จุฑฺทสโม พุฑฺธวโส.

จบพระพุทธวงศ์ที่ ๑๔.

^๑ อุปาทาน ๔ คือ ๑. กามุปาทาน ถือมัน
กาม ๒. ทิฏฐุปาทาน ถือมันทิสฺสุ
๓. สิลฺลพตฺตูปาทาน ถือมันศีลพต
๔. อตฺตวาทฺตูปาทาน ถือมันวาทะวาทน.

๑๗. ธมฺมทสฺสี พุทฺธวํสวณฺณา ๑๗. พรรณนาพระธัมมทสฺสี พุทฺธวงค์

อตุถทสฺสีมฺหิ	สมฺมาสมฺพุทฺเ	เมื่อพระอัครทสฺสีสมฺมาสมฺพุทฺเ
ปรินิพฺพุเต	อนฺตรกปฺเป	จ วิทิตฺเต
อปริมิตายูเกสุ	สตฺเตสุ	อนุปฺพุเพน
ปริหายิตฺวา	วสฺสสฺตสฺสหายูเกสุ	ชาเตสุ
<u>ธมฺมทสฺสี</u>	นาม	สตฺถา
โลกาโลกกโร	โลกา	โลกกโร
โลกาทีโลกมลวินยกโร	โล	ลกนายนโก
โลเก	อุทปาตี.	
โสปี	ภควา	ปารมมโย
นิพฺพุตฺตีตฺวา	ตโต	จวิตฺวา
สพฺพโลกสรณฺสฺส	สรณฺสฺส	นาม
อคฺคฺมเหสียา	สุนฺนุทาย	นาม
กุจฺฉิสฺมี	ปฏิสฺนฺธิ	อคฺคฺเหสี.
มาสานํ	อจฺจเยน	สรณฺยุยาเน
มาตุกุจฺฉิตฺโต	ปาธุสฺสกาเล	สลิลฺลชฺรวิวร-
คโต	ปฺญณฺจนฺโท	วีย
		นิกฺขมิ.

เสด็จสู่ปรินิพพานแล้ว และเมื่ออันตรกัป (คือระหว่างกัป) ล่วงไป เมื่อสัตว์ทั้งหลาย มีอายุยืนจนนับไม่ถ้วนแล้ว กลับเสื่อมถอยลง ตามลำดับ จนมีอายุเหลือแสนปี พระบรม ศาสตราพระนามว่า พระธัมมทสฺสี ผู้ทรงทำ แสงสว่างแก่ชาวโลก ผู้ทรงทำการกำจัด มลทินของชาวโลก มีความโลภเป็นต้น ทรง เป็นผู้นำเอกของโลก เสด็จอุบัติแล้วในโลก.

พระผู้มีพระภาคเจ้าแม่พระองค์นั้น ทรง บำเพ็ญบารมีเต็มเปี่ยมแล้ว เสด็จไปบังเกิด ในคฤติบุรี จุติจากคฤติบุรีนั้นแล้ว ทรงถือ ปฏิสนธิในพระครรภ์ของพระเทวีพระนามว่า พระนางสุนันทา ผู้เป็นพระอัครมเหสีของ พระราชา พระนามว่า พระเจ้าสัณณะผู้เป็น ที่พึ่งของชาวโลกทั้งปวงในสัณณะคร. เมื่อ ครบกำหนดทศมาส พระองค์ก็ประสูติจาก

คุณมัก แช่ทิ้ง และคุณพรทิพย์-คุณสุชาติ สินหญ่
 อุทิศส่วนกุศลให้เจ้ากรรมนายเวรทั้งหลาย และญาติที่ล่วงลับไปแล้ว

พระกรรมพระมารดาในสรวงอุทยาน เหมือน
ดวงจันทร์เต็มดวง เคลื่อนออกจากกลีบเมฆ
ในฤดูฝนนั้น.

มหาบุริเส ปน มาตุกัจฉิต นิกขนต-
มตฺเตเยว อธิกรณโวหารสตุลโปตฺถเกสุ
อธมฺมिया โวหารา สยเมว อนฺตรธายีสุ.
ธมฺมิกโวหาราเยว อฏฺฐิสฺสุ. เตนสฺส
นวมคฺคทณฺทิวเส "ธมฺมทสฺสี"ติ นามมกฺสฺสุ.
โส อฏฺฐวสฺสสทฺสฺสาณิ อการํ อชฺฌาวลฺลิตฺ.
ตสฺส กิร อรชวिरชสฺสทฺสฺสนนามกา ตโย
ปาสาทา อเหตุํ. วิจิโกพีเทวิปฺปมุขานํ
อิตฺถินํ วีสทิสทสฺสาธิกํ สตสทสฺสํ อโหสิ.

อนึ่ง พอเมื่อพระมหาบุรุษประสูติจากพระ-
กรรมพระมารดาเท่านั้น บรรดาจิตพิพาท
ที่บันทึกไว้ในทะเบียนคดีที่ไม่เป็นธรรม ก็ได้
อันตรธานหายไปเอง คดีที่เป็นธรรมเท่านั้น
คงอยู่. เพราะเหตุนั้น ในวันชานพระนาม
พระประยูรญาติทั้งหลาย จึงชานพระนาม
พระราชกุมารนั้นว่า "พระธัมมทัสสีกุมาร."
พระธัมมทัสสีราชกุมารนั้น ทรงครองขรา-
วาสวิสัยสิ้นกาลแปดพันปี. ดังได้สดับมาว่า
พระองค์มีปราสาท ๓ องค์ มีชื่อว่า อรช-
ปราสาท วิรชปราสาท และสุทฺสสนปราสาท.
ทรงมีหญิงแสนสองหมื่นซึ่งมีพระนางวิจิโกพี-
เทวีเป็นประมุข (กอยบ้ำเรอ).

โส จตฺตาริ นิमितฺตานิ ทิสฺวา
วิจิโกพีเทเวีย ปุณฺณวฑฺฒเน นาม ปุคฺเต
อุปฺปนฺเน เทวกุมารโ วิย อติวิย
สุขุมาลโ เทวสฺมปฺตฺติมิว สฺมปฺตฺติมนุ-

พระธัมมทัสสีราชกุมารนั้น ได้ทอด
พระเนตรเห็นนิมิต ๔ (คือ คนแก่ คนเจ็บ
คนตาย บรรพชิต) แล้ว เมื่อพระนาง-
วิจิโกพีประสูตพระราชโอรส พระนามว่า

คุณวิวัฒน์ - คุณกาญจณี กอบชัยทิศ
สร้างต้นฉบับถวาย เบื้องคุณหญิง

ภวมาโน มชฺฌิมยามะ วุฏฺฐาย ลีริสยเน ปุณฺณวัฑฒนกุมาร พระองค์ทรงเป็นกษัตริย์
 นิลินฺโน นินฺโทปคตํ อิตฺถินํ วิปการํ ละเอียดอ่อนอย่างยิ่ง ดุจหนึ่งเทพกุมาร
 ทิสฺวา สลฺลชาตสฺสเวโค มหาภินิกฺขมนาย ทรงเสวยสมบัติ เพียงดังสมบัติของเทวดา
 จิตฺตํ อูปฺปาเทสิ. ครั้นเวลามัชฌิมยาม (เที่ยงคืน) เสด็จลุกขึ้น

ประทับนั่งบนพระแท่นบรรทมอันมีลิริ ทอด
 พระเนตรเห็นวิปการ (ความไม่เหมาะสม)
 ของเหล่าหญิงผู้เข้าถึงความหลับสนิท ทรง
 เกิดความสลดพระทัย ทรงเกิดความดำริใน
 การเสด็จออกสู่มหาภิเนษกรรม.

จิตฺตูปฺปาทสมนฺนตฺร เมวสฺส สุตฺตสน-
 ปาสาทิ คคนตลมพฺภุกฺคนุตฺวา จตุรงฺคินิยา
 เสนาย ปริวุโต ทฺติโย ทิวสฺสโร วีย
 ทิพฺพวิมานํ วีย จ คนุตฺวา รตฺตกฺรวกตรู-
 โพรสิสฺมีเปเยว โอตฺริตฺวา อฏฺฐาสสิ.

ในทันทีที่พระองค์ ทรงเกิดความดำรินั้นเอง
 สุตฺตสนฺปฺราสาทกิลอยฺขึ้นสู่ท้องฟ้า ทรงมี
 จตุรงคินิเสนาแวดล้อมล่องลอยไป เหมือน
 พระอาทิตย์ดวงที่ ๒ และเหมือนทิพย์วิมาน
 ฉะนั้น แล้วลอยลงมาประดิษฐานอยู่ใกล้ตน
 มะกล่ำแดง อันเป็นต้นไม้ที่ประทับตรัสรู้
 นั้นเอง.

๑ ต้นกรวณะ อีกชื่อหนึ่งว่า พิมพิชาละ คือ
 ต้นมะกล่ำแดง มีเนื้อไม้สีแดง แข็งมาก
 นิยมใช้ทำกราบเรือ พบมากแถวจังหวัด
 จันทบุรี.

มหาปุริโส กิร พุรหุมนา อุปนีตานิ ไฉนว่าพระมหาบุรุษทรงรับผ้ากาสาฬหพัศตร์
 กาสายานิ คเหตุวา ปพพิชิตวา ที่พระพรหมนอมนำเข้าไปถวาย ทรง
 ปาสาทโต โอตริตฺวา อวิหฺวเร อฏฺจาสี. บรรพชาแล้วเสด็จลงจากปราสาท ประทับ
 ปาสาทโท ปุน อากาเสน คนฺตฺวา ยืนในที่ไม้ไผ่. ปราสาทไต่ลอยไปทาง
 โพิธิรุกฺขํ อนุโตกตฺวา ปจฺวิยํ ปตฺติฏฺจาสี. อากาศอีกครั้ง แล้วประดิษฐานอยู่บนแผ่นดิน
 มีต้นโพธิ์พฤษภอยู่ภายใน (ปราสาท).

อิตฺถิโยปิ สปริวารา ปาสาทโต แม้บรรดาหญิง (สาวสนม) พร้อมทั้งบริวาร
 โอตริตฺวา อหฺมคาวุตมตฺตํ คนฺตฺวา ก็ไต่ลงจากปราสาทแล้วไปยืนอยู่ (ห่าง)
 อฏฺจํสุ. ตตฺถ อิตฺถิโย จ ตาสํ ปริจาริกา ประมาณกึ่งคาพยุต^๑. ณ ที่นั้น มนุษย์พากัน
 เจฏฺฐิกาโย จ จเปตฺวา สพฺเพ มนุสฺสา ตํ บวชตามพระธัมมทัสสีพระองค์นั้นทั้งหมด ยก-
 อนุปพฺพชฺสี. ภิกฺขุณฺโณ โภกฺสิตสสฺสํ อโหสิ. เวเนบรรดาหญิง (สาวสนม) และทาสีที่เป็น
 พนักงานหญิงรับใช้ของหญิงเหล่านั้น. จึงได้
 มีภิกษุ (นับจำนวนได้) ถึงแสนโกฏิ.

อถ ธมฺมทสฺสี โพิธิสฺสโต สตฺตทาหํ ครั้นต่อมา พระธัมมทัสสีบรมโพธิสัตว์
 ปธานจฺริยํ จริตฺวา วิจิโกพีเทเวียา ทินฺนํ ทรงบำเพ็ญเพียรสิ้นกาล ๖ วัน เสวยข้าว
 มรฺคฺปายาสํ ปริภุญฺชิตฺวา พทรวเน มรฺคฺปายาสที่พระนางวิจิโกพีเทวี ถวายแล้ว
 ทิวาวิหารํ กตฺวา สายณฺหสมเย ประทับสำราญพระอิริยาบถตอนกลางวัน ณ
 สิริวทฺธเนน นาม ยวปาลเกน ทินฺนา ป่าไม้พุทรา ครั้นเวลาเย็น ทรงรับหญ้า

^๑ คาพยุต เท่ากับส่วนที่ ๔ ของโยชน์.

อภูจ ติณมุจฺจโย คเหตุวา พิมพิชาลโพธิ
 อุปคนฺตฺวา เตปณฺณาสหตฺถวิตฺถตํ ติณสนฺธํ
 สนฺธริตฺวา ตตฺถ สพุพฺพญฺญตฺถญาณํ
 ปฏฺวีวิชฺฌิตฺวา "อเนกชาติสํสาร์ ๑เปฯ
 ตณฺหานํ ขยมชฺฌคา"ติ อุทานํ อุทาเนตฺวา
 โพธิสมีเป สตฺตสตฺตาทํ วิตินาเมตฺวา
 กตพฺรหฺมาจาโน อตฺตนา สทฺธิ
 ปพฺพชิตฺสฺส ภิกฺขุณฺํ โภกฺขิตฺสฺสสฺส
 สทฺธมฺมปฏฺวีเวธสมตฺถตํ ญตฺวา
 อฏฺจารสํโยชนิกมคฺคํ เอกาเทเนว
 อสิปตฺนํ คนฺตฺวา เตหิ ปริวฺโต ตตฺถ
 ฐมฺมจกฺกํ ปวตฺเตสิ, ตทา โภกฺขิ-
 สตฺสทฺสฺสานํ ปจฺมาภิสฺมโย อโหสิ. เตน
 วุตฺตํ :

๘ กำ ซึ่งคนผ้า (นา) ข้าวเหนียวชื่อว่า
 ลีริวัฑฒนะถวายแล้ว เสด็จเข้าไปยังต้น
 มะกล่ำแดง โพธิพฤกษ์ ทรงลาดเครื่อง
 ลาดหญ้ากว้าง ๕๓ ศอก ทรงแหงตลอค
 พระสัพพัญญุตญาณ ณ ที่นั้น แล้วทรงเปล่ง
 พระอุทานว่า "เราตถาคตเวียนตายเวียน
 เกิดนับชาติไม่ถ้วน ฯลฯ เราตถาคตถึง
 ความสิ้นไปแห่งตัณหาทั้งหลายแล้ว" ประทับ
 ไกลต้นโพธิพฤกษ์ตลอค ๑ สัปดาห์ อันพระ-
 พรหมทำการทูลอาราธนา ทรงทราบวา
 ภิกษุแสนโกฏิผู้บวช พร้อมกับพระองค์เป็นผู้
 สามารถแหงตลอคพระสัทธรรมได้ จึงเสด็จ
 ไปยังป่าอสิปตนะ สิ้นหนทาง ๑๘ โยชน์ โดย
 (ใช้เวลาเพียง)วันเดียวเท่านั้น ทรงมีภิกษุ
 แสนโกฏิเหล่านั้นแวดล้อม ทรงประกาศ
 พระธรรมจักร ณ ที่นั้น, ครั้งนั้น ปฐมอภิสัมมัย
 ได้มีแล้วแก่ภิกษุแสนโกฏิ. เพราะเหตุนี้
 พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสคำเป็นพระคาถา
 (ประพันธ์) ว่า :

คุณวิวัฒน์ - คุณกาญจณี กอบบัณฑิต
 สร้างต้นฉบับถวาย เป็นพุทธบูชา

๑. "ตตฺถเว มณฺหกปฺปมฺหิ
ธมฺมทสฺสี มหายโส
ตมฺนุชการํ วิธมิตฺวา
อติโรจติ สเทวเก.

๒. ตสฺสาปิ อตุลเตชสฺส
ธมฺมจกฺกปฺวาตฺตเน
โกฏิสฺตสฺสทสฺสาณํ
ปจฺมาภิสฺมโย อหุ"ติ.

ตตฺถ ตมฺนุชการนฺติ ตมสงฺชาตํ
โมหนุชการนฺติ อตฺโถ.

ยทา ปน ตครนามเก นคเร
สญฺชโย นาม ราชา กามะสุ อาทีนํ
เนกฺขมฺมํ เขมโต จ ทิสฺวา อสิปฺพชฺชํ
ปพฺพชฺ. ตํ นวุติโกฏฺเวย อนุปพฺพชฺสํ.
เต สพฺเพเยว ปญฺจาภิญฺญาอภฺยสฺมาปตฺติ-
ลาภิโน อเหสุ. อถ สตฺถา ธมฺมทสฺสี
เตสํ อุปนิสฺสยสฺมปตฺติ ทิสฺวา อากาเสน อภิญฺญา ๕ และสฺมาปตฺติ ๘.

๑. "ในมัตถกัป็นนั้นแล ได้มีพระพุทธเจ้า
พระนามว่าธัมมทัสสีผู้มีพระยศยิ่งใหญ่
ทรงกำจัดความมืดมิด (คืออวิชชา)
ทรงรุ่งโรจน์ยิ่งในโลก พร้อมทั้ง
เทวโลก.

๒. ในคราวที่พระองค์ ผู้ทรงมีพระเดช
ไม่มีใครเทียบเท่า แม่พระองค์นั้น
ทรงประกาศพระธรรมจักร ปฐมอภิ-
สมัยได้มีแล้วแก่เทวดาและมนุษย์แสน
โกฏิ."

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ตมฺนุชการ
แปลว่า ความมืด คือ โมหะอันนับว่าความ
มืดมิด

อนึ่ง เมื่อครั้งพระราชาทรงพระนาม
ว่า พระเจ้าสิริชัย ในพระนครมีชื่อว่า
ตครนคร ทรงเห็นโทษในกามทั้งหลาย และ
การออกบวชโดยเป็นความเกษม จึงทรง
ผนวชเป็นพระฤๅษี. มนุษย์เกาสิบโกฏิบวช
ตามพระองค์. ฤๅษีเหล่านั้นทั้งหมดเป็นผู้ได้
๘. ครั้งนั้นพระ-

คุณวิวัฒน์ - คุณกาญจณี กอบบัณฑิต

สร้างค้นฉบับถวายเป็นพุทธบูชา

มธุรัตถวิธานิน ป. - พ. ๒-๑๔

คนุตฺวา สณฺชยสฺส ตาปสฺสส อสฺสมปทํ
 คนุตฺวา อากาเส จตฺวา เตสํ ตาปสํ
 อชฺฌาตยานุรูปํ ฌมฺมํ เทเสตฺวา ฌมฺมจกฺขุ
 อูปปาเทสิ. โส ทฺติโย อภิสมฺโย อโหสิ.
 เตน วุตฺตํ :

๓. "ยทา พุทฺโธ ฌมฺมทสฺสี
 วิเนสิ สณฺชยํ อีสึ
 ตทา นวฺติโกฏฺฐินํ
 ทฺติยาภิสมฺโย อหุ"ติ.

ยทา ปน สกฺโก เทวานมินฺโท
 ทสฺพลสฺส ฌมฺมํ โสตฺกาโม ตํ อูปสงฺกมิ,
 ตทา อีสึตฺติยา โภฏฺฐินํ ตติโย อภิสมฺโย
 อโหสิ. เตน วุตฺตํ :

ธมฺมทสฺสีบรมศาสดา ทรงเห็นความถึงพร้อม
 แห่งธรรม เป็นอุปนิสัยของพระฤาษีเหล่านั้น
 แล้ว จึงเสด็จเหาะไปยังอาศรมบทของ
 พระสณฺชยดาบส ประทับยืนในอากาศ ทรง
 แสดงธรรม อันสมควรแก่อัธยาศัยของดาบส
 เหล่านั้น ทรงยังธรรมจักขุ(คือดวงตาเห็น
 ธรรม) ให้เกิดขึ้นแล้ว. นั้นเป็นภิกษุสมัยครั้งที่
 ที่ ๒. เพราะเหตุนี้พระผู้มีพระภาคเจ้า
 จึงตรัสคำเป็นพระคาถา (ประพันธ์) ว่า :

๓. "ในคราวที่พระพุทธเจ้าธมฺมทสฺสี ทรง
 สั่งสอนอบรม ซึ่งพระสณฺชยฤาษีนั้น
 ภิกษุสมัยครั้งที่ ๒ ได้มีแล้วแก่เทวดา
 และมนุษย์ เกาสีปโกฏิ."

อนึ่ง ในคราวที่ท้าวสักกะจอมเทพมี
 ความประสงค์จะสดับธรรมของสมเด็จพระ-
 ทศพล จึงเสด็จเข้าไปเฝ้าพระพุทธองค์
 ภิกษุสมัยครั้งที่ ๓ ได้มีแล้วแก่เทวดาและ
 มนุษย์(นับได้) แปดสิบโกฏิ. เพราะเหตุนี้
 พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสคำเป็นพระคาถา
 (ประพันธ์) ว่า :

คุณวิวัฒน์ - คุณกาญจณี กอบบัณฑิต
 สร้างต้นฉบับถวายเป็นพุทธบูชา

๔. "ยथा สกฺโก อุปคณฺธิ
สปรโส วินายกํ
ตทา อสีติโกฏฺฐิํ
ตติยาภิสมโย อหุ"ติ.

๔. "ในคราวที่ท้าวสักกเทวราชพร้อมด้วย
บริษัท เขาเฝ้าพระพุทธองค์ผู้ทรง
แนะนำวิเศษนั้น อภิสัมัยครั้งที่ ๓ ได้มี
แล้วแก่เทวดาและมนุษย์แปดสิบโกฏิ."

ยथा ปน สรณฺคเร เวมาติกภาตักํ
ปทุมกุมารํ ปุสฺสเทวกุมารณฺจ สปริวาเร
ปพฺพาเชลฺลํ, ตสฺมี อนุโตวสุเส ปพฺพชิตานํ
ภิกฺขุณฺํ โภกฺกิสฺสทสฺสทสฺสานํ^๑ มชฺเช
วิสุทฺธิปวารณํ ปวาเรลฺลํ, โส ปจฺจโม
สนฺนิปาโต อโหสิ. ปุน ภควโต
เทวโลกโต โอโรหณฺเ สตโกฏฺฐิํ ทุติโย
สนฺนิปาโต อโหสิ. ยथा ปน
สุทฺถสฺสนาราเม เตรสนฺนํ ชุตฺตคฺคณานํ กุณฺเ
อานิสฺเส ปกาเสตฺวา ทาริตํ นาม
มหาสาวกํ เอตทคฺเค จเปลฺลํ, ตทา
อสีติยา โภกฺกิณฺํ มชฺเช ภควา ปาติโมกฺขํ
อุทฺทิสฺสํ, โส ตติโย สนฺนิปาโต อโหสิ.
เตน วุตฺตํ :

อนึ่ง เมื่อครั้งพระผู้มีพระภาคเจ้า
ธัมมทัสสีทรงให้ปทุมกุมารและปุสสเทวกุมาร
ผู้เป็นพระภคตาต่างพระมารดา พร้อมทั้ง
บริวารบวชแล้วในสรณคร, ทรงทำวิสุทฺธิ-
ปวารณาในท่ามกลางภิกษุหนึ่งแสนโกฏิผู้บวช
ภายในพรรษานั้น, นั้นเป็น(สาวก)สนฺนิปาต
ครั้งแรก. ในคราวที่พระผู้มีพระภาคเจ้า
เสด็จลงจากเทวโลก ได้มีภิกษุร้อยโกฏิมา
ประชุมกันอีกเป็นครั้งที่ ๒. อนึ่ง เมื่อครั้ง
พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงประกาศคฺคณานิสฺงส์
แห่งชุตฺตคฺคณ (คฺคณเครื่องกำจัดกิเลส) ๑๓
ประการ ณ พระสุทฺถสฺสนาราม แล้วทรง
แต่งตั้งพระมหาสาวกชื่อพระหาริตะ ไว้ใน
ตำแหน่งเอตทคฺคณนั้น ได้ทรงแสดงพระปาติ-

^๑ ก. ส. อ. โภกฺกิสฺสทสฺสทสฺสานํ.

โมกข์ในท่ามกลางภิกษุแปดสิบโกฏิ, นั้นเป็น (สาวก) สันนิบาตครั้งที่ ๓. เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสคำเป็นพระคาถา (ประพันธ์) ว่า :

๕. "ตสฺสาปิ เทวเทวสฺส
 สนนฺนิปาตา ตโย อหุ^๑
 ชีณาสวานํ วิมลानํ
 สนฺตจิตฺตาน ตาทินํ.
๖. ยทา พุทฺโธ ธมฺมทสฺสี
 สรณฺณเว สลฺลํ อูปากมิ
 ตทา โภกฺกิสฺสทสฺสสํ^๒
 ปจฺจโม อาสิ สมากโม.
๗. ปุณฺาปรี ยทา พุทฺโธ
 เทวโต เอติ มานุสฺส^๓
 ตทาปิ สตโกฏินํ
 ทุติโย อาสิ สมากโม.

๕. "พระพุทธเจ้าธัมมทัสสี ผู้ประเสริฐ
 กว่าเทวดาทั้งหลาย ได้มีการประชุม
 พระสาวก ล้วนพระชีณาสพปราศจาก
 มลทิน มีจิตสงบ ทรงตาที่คุณ (รวม)
 ๓ ครั้ง.
๖. ในคราวที่พระพุทธเจ้าธัมมทัสสีเสด็จ
 เข้าจำพรรษาในสรณครนนั้น ภิกษุ
 ชีณาสพแสนโกฏิ ได้มาประชุมกันเป็น
 ครั้งแรก.
๗. ครั้งต่อมา แม้ในคราวที่พระพุทธเจ้า
 เสด็จลงมาจากเทวโลก สุ่มนุษย์โลก
 นั้น ภิกษุชีณาสพรอยโกฏิได้มาประชุม
 กันเป็นครั้งที่ ๒.

^๑ ก. อาลํ. ^๒ ก. ส. อ. โภกฺกิสฺสทสฺสสํ.

^๓ อ. เอหิ มานเส.

๘. ปุณาปรี ยทา พุทฺโธ
 ปกาเสสิ ฐเต คุณเณ
 ตทา อสีติโกฏินัน
 ตติโย อาสิ สมากโม"ติ.

ตทา อมหากั โภธิสตุโต สกุโก
 ทเวราชา หุตฺวา ทฺวิสุ ทเวโลเกสุ
 เทเวหิ ปรีวฺโต อาคนฺตฺวา ทิพฺเพหิ
 กนฺธปฺปฺผาที่หิ ทิพฺพตฺริเยหิ จ ตถาคคํ
 ปุเชสิ. โสปี นํ สตุตา"อนาคเต โคตโม
 นาม พุทฺโธ ภวิสฺสตี"ติ พฺยากาลิ. เตน
 วุตฺตํ :

๙. "อหํ เตน สมฺเขน
 สกุโก อาสิ ปุรินฺทโท
 ทิพฺเพน กนฺธมาเลน^๑
 ตฺริเยนาภิปุชฺชียิ.

๘. ต่อมาอีกครั้งหนึ่ง ในคราวที่พระ-
 พุทธเจ้า ทรงประกาศธุดงค์คุณนั้น
 ภิกษุชฎาสพแบดสิบโกฏี ได้มาประชุม
 กันเป็นครั้งที่ ๓."

ครั้งนั้น พระบรมโพธิสัตว์ของพวก
 เราเป็นท้าวสักกเทวราช ทรงมีทวยเทพใน
 เทวโลกทั้ง ๒ แวดล้อม เสด็จมาบูชาพระ-
 ตถาคตเจ้าด้วยของหอม และดอกไม้เป็นตน
 อันเป็นของทิพย์ และด้วยเครื่องดนตรีทิพย์.
 พระตถาคตเจ้าแม่พระองค์นั้น ทรงพยากรณ์
 พระโพธิสัตว์นั้นว่า "ในอนาคตท้าวสักก-
 เทวราชนี้ จักเป็นพระพุทธเจ้า พระนามว่า
 โคตมะ." เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาค-
 เจ้า จึงตรัสคำเป็นพระคาถา(ประพันธ์)
 ว่า :

๙. "สมัยนั้นเราเป็นท้าวปรีนทสักกเทว-
 ราช(ท้าวสักกะผู้ไ้ทานในก่อน) ได้
 บูชา (พระพุทธเจ้า) ด้วยของหอม
 พวงดอกไม้และเครื่องดนตรีทิพย์.

^๑ ก. ทิพพคนฺเณ มาเลน.

๑๐. โสปี ม^๑ ตทา พุยากาลิ
 เทวมชฺเฌ นิสีทีย
 อฏฺจารเส กปฺปสฺเต^๒
 อยฺ พุทฺโธ ภวิสฺสตี.

๑๑. ปธานํ ปทหิตฺวาน ๆเปฯ
 เหฺสฺสาม สฺมมุขฯ อิมํ.

๒๔. ตสฺสาปี วจฺนํ สุตฺวา
 ภียฺโย จิตฺตํ ปสาทยิ
 อุตฺตรํ วตฺมธฺญฺจาลิ
 ทสฺปารมิปฺรียา"ติ.

ตสฺส ปน ภควโต สฺรณํ นาม นครํ
 อโหสิ. สฺรโณ นาม ราชฯ ปิตา,
 สุนนฺทา นาม มาตา, ปทุโม จ

๑๐. ในคราวนั้น พระพุทธเจ้าแม่พระองค์
 นั้นประทับนั่งในท่ามกลางเทวดาทัง-
 หลาย ได้ทรงพยากรณ์เราตถาคตว่า
 ในพื้นแปดร้อยกัป ท้าวสักกะนี้จักเป็น
 พระพุทธเจ้า.

๑๑. พระตถาคตจักเริ่มตั้งความเพียร ฯลฯ
 พวกเราก็จักเกิดพร้อมหน้ากัน. ใน
 ศาสนา ของพระหนอพระพุทธเจ้า
 พระองค์นี้.

๒๔. เราตถาคตได้สดับพระคำรัสของพระ-
 ชินเจ้าแม่พระองค์นั้นแล้ว ได้เกิด
 จิตเลื่อมใสยิ่งนัก. จึงได้อธิษฐาน
 สมาทานการปฏิบัติให้ยิ่งขึ้น เพื่อ
 บำเพ็ญบารมี ๑๐ ให้บริบูรณ์."

อนึ่งพระนครของพระผู้มีพระภาคเจ้า
 พระองค์นี้ชื่อสรณนคร. พระราชาพระนาม
 ว่าพระเจ้าสรณะเป็นพระบิดา, พระมารดา

^๑ ฉ. อ. พุทฺโธ.

^๒ ก. อฏฺจารสกปฺปสฺเต.

ปุตฺสเทโว จ เทว อคฺคสาวกา, พระนามว่าพระนางสุนันทา, พระอัครสาวก
 สุตฺตโต นาม อปฺภุจโก, เขมา จ ทั้ง ๒ คือพระปฐมและพระปุตฺสเทวะ, พระ-
 สัจจนามา จ เทว อคฺคสาวิกา, อภิภูฏากษีพระสุทัตตะ, พระอัครสาวิกา
 พิมฺพิชาลรฺกฺโข โภธิ, สรรี ปนฺสฺส ทั้ง ๒ คือ พระเขมาและพระสัจจนามา,
 อสีติหตฺตฺตฺเพธฺ อโหสิ, อายุ วสฺสสฺส- ตันมะกล่าวแดงเป็นต้นไม้ที่ประทับตรัสรู้, ส่วน
 สหสฺสํ, วิจิโกพิเทวี นามสฺส อคฺคมเหสี, พระสรীরะของพระองค์สูง ๘๐ ศอก, ทรง
 ปุณฺณวตฺตฺตโน นามสฺส ปุตฺโต, ปาสาเทน มีพระชนมายุแสนปี, พระอัครมเหสีของ
 นิกฺขมิ. เตน วุตฺตํ : พระองค์มีพระนามว่า พระนางวิจิโกพิเทวี,
 พระราชบุตรของพระองค์มีพระนามว่าปุณฺณ-
 วัฑฒนกุมาร, พระองค์เสด็จออกผนวชโดย
 (ที่ประทับอยู่ใน)ปราสาท. เพราะเหตุนี้
 พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสคำเป็นพระคาถา
 (ประพันธ์) ว่า :

๒๕. "สรณํ นาม นกรํ
 สรโณ นาม ชตฺติโย
 สุนนฺทา นาม ชนิกา
 ธมฺมทสฺสีสฺส สฺตฺตฺตโน.

๒๕. "พระนกร (ของพระผู้มีพระภาคเจ้า-
 ธัมมทัสสีพระองค์นี้) มีชื่อว่าสรณกร
 กษัตริย์พระนามว่า พระเจ้าสรณะ
 เป็นพระบิดา พระมารดาผู้ให้กำเนิด
 พระธัมมทัสสีบรมศาสดา พระนามว่า
 พระนางสุนันทา.

คุณสุริย์ รัตนัญ
 อธิศกฺกลให้ บิดา-นาศพจี แห่งผู้

๓๐. ปทุมโม ปุสฺสเทโว^๑ จ
 อเหตุ อคฺคสาวกา
 สุตฺโต^๒ นามุปฺภวจาโก
 ฌมฺมทสฺสีสฺส สฺตฺถุโน.

๓๑. เขมา จ สจฺจนามา^๓ จ
 อเหตุ อคฺคสาวิกา
 โพิธิ ทสฺส ภควโต
 พิมฺพิชาโลติ วุจฺจติ.

๓๓. โสปี พุทฺโธ อสมสฺโม
 อสฺตีทฺตฺถมฺคฺคโต
 อติโรจฺติ เตเชน
 ทสฺสทสฺสีมฺหิ ธาตุยา.

๓๔. สฺมุคฺคโล สาลราชาว
 วิชฺชว คคเน ยถา
 มชฺฌนฺติเกว^๔ สฺริโย
 เอว โส อฺปโสภิต^๕.

๓๐. พระปทุมเถระและพระปุสสเทวเถระ
 เป็นพระอัครสาวก พระเถระชื่อ
 สุตตตะ เป็นพระอุปัฏฐากแห่งพระ-
 ฌมมทสสีบรมศาสดา.

๓๑. พระเขมาเถรีและพระสัจจนามาเถรี
 เป็นพระอัครสาวิกา ต้นไม้เป็นที่
 ประทับตรัสรู้ของพระผู้มีพระภาคเจ้า
 พระองค์นั้น ชาวโลกเรียกว่า พิมพิ-
 ชาละ (ต้นมะกล่ำแดง).

๓๓. พระพุทธเจ้า ผู้ไม่มีใครเสมอเหมือน
 แม่พระองค์นั้น มีพระวรกายสูง ๘๐
 ศอก ทรงรุ่งเรืองยิ่งด้วยพระเดช
 ในหมื่นโลกธาตุ.

๓๔. พระพุทธองค์ทรงงดงามแล้ว เหมือน
 ต้นรังใหญ่อันมีดอกบานสะพรั่งเหมือน
 สายฟ้าแลบในท้องฟ้า เหมือนดวง-
 อาทิตย์ในเวลาเที่ยงวัน ฉะนั้น.

^๑ ฉ. อี. ผุสฺสเทโว. ^๒ ฉ. สฺเนตฺโต.

^๓ ฉ. สพฺพนํมา. ^๔ ฉ. มชฺฌนฺติเกว.

^๕ อี. อฺปโสภิต.

๓๕. ตสุสาปี อตุลเตชสฺส
สมกํ อาสิ ชีวิตํ.
วสุสฺสคฺคสฺสทานิ
โลเก อฏฺฐาสิ จกฺขุมา.

๓๕. พระพุทธเจ้าธัมมทัสสีผู้มีพระเดชไม่มี
บุคคลเทียบเท่าแม่พระองค์นั้น ทรงมี
พระชนมชีพเท่ากัน (กับชีวิตของมนุษย์
ทั้งหลาย) พระพุทธเจ้าผู้มีพระ-
จักษุ ทรงดำรงอยู่ในโลกสิ้นกาลแสน
พรรษา.

๓๖. โอบาสํ ทสฺสยิตฺวาน
วิมลํ กตฺวาน สาสนํ
จวิจฺจนฺโทว กคเน
นิพฺพุโต โส สฺสาวโก"ติ.

๓๖. พระองค์พร้อมด้วยพระสาวก ทรง
ประทานแล้วซึ่งแสงสว่าง ทรงกระทำ
แล้วซึ่งพระศาสนาให้ปราศจากมลทิน
เสด็จสู่พระนิพพานแล้ว เหมือนดวง-
จันทร์ เคลื่อนจากท้องฟ้าฉะนั้น."

ตคฺค พิมพิชาโลติ รตฺตกฺุรวกฺุโข.
ทสฺสทสฺสิมิหิ ธาคฺุยาติ ทสฺสทสฺสิยา
โลกธาคฺุยา. วิชฺชฺวาทิ วิชฺชฺลตา วิย.
อุปฺโสภณาทิ ยถา กคเน วิชฺชฺ จ
มชฺฌนฺติเก สุริโย จ อุปฺโสภติ, เอวํ โส
ภควา อุปฺโสภิตฺถาทิ อตฺถเ. สมกฺนฺติ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า พิมพิชาโล
แปลว่า ตนมะกล้าแดง. บทพระคาถาว่า
ทสฺสทสฺสิมิหิ ธาคฺุยา แปลว่า ในโลกธาคฺุ
หมื่นหนึ่ง. บทว่า วิชฺชฺว แปลว่า เหมือน
สายฟ้า. บทว่า ปรากฺกฺงคฺงาม ความว่า
สายฟ้าในท้องฟ้า และดวงอาทิตย์ในเวลา

๑ อ. วิโรจย.

สพุเพหิ นรสตุเตหิ สมเมว ตสฺส อายุ กลางวัน ย่อมปรากฏงดงาม ฉนฺใด, พระ-
 อโหสีติ อตุโธ. จวีติ จุโต. จนุโทวาติ ผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ก็ทรงปรากฏ
 คคนโต จนุทิมมา วีย จวีติ อตุโธ. งดงามเหมือนฉนนั้น. บทว่า เทากัน
 ธมฺมทสฺสี กิร ภควา สาลวตฺตีนคเร ความว่า พระองค์มีพระชนมายุเท่ากับนรชน
 เกสํารามะ ปรินิพฺพายิ. เสสเมตฺถ และสัตว์ทั้งปวงนั่นเอง. บทว่า จวิ แปลว่า
 ควณาสู ปากฏเมวาติ. เลื่อนลับไปแล้ว. บทว่า เพียงคังดวงจันทร
 ความว่า เพียงคังดวงจันทรเลื่อนลับไปจาก
 ทองฟ้าแล้ว ฉะนั้น. ไฉนมาว่า พระผู้มี-
 พระภาคเจ้าธัมมทสฺสี เสด็จสู่ปรินิพพาน ณ
 พระเกสํารามไกลสาลาวตฺตีนคร. คำที่เหลือ
 ในคาถาทั้งหลาย ในที่นี้ปรากฏชัดแล้วทั้งนี้
 แล.

ธมฺมทสฺสีพุทฺธวํสวณฺณา นิฏฺฐิตา.

พรรณนาพระธัมมทสฺสีพุทฺธวงศ์ จบ.

นิฏฺฐิตอ ปณฺณรสมอ พุทฺธวํโส.

จบพระพุทฺธวงศ์ที่ ๑๕.

คุณสุริย์ รัตนัญญ

อุทิศกุศลให้ บิดา-นายหญิง แห่งผู้

๑๘. สิทฺธตฺตพุทฺธวํสวณฺณนา

ธมฺมทสฺสลิํหิ ภควตี ปรีนิพฺพุเต
อนฺตรหิตเต จสฺส สาสเน ตสฺมี กปฺเป
อตีเต กปฺปสทฺสเส จ สฺตฺตสฺส กปฺปสฺเตสฺส
จ ฉสฺส กปฺเปสฺส จ อตฺถิกกนฺเตสฺส อิตฺโต
จตฺตุนวฺตฺติกปฺปมคฺคเก เอกสฺมี กปฺเป
เอโกว โลกตฺถจโร อธิคตปรมคฺคโถ
สิทฺธตฺโต นาม สฺตฺถา โลก ปาตุรโหสิ.
เตน วคฺคํ :

๑. "ธมฺมทสฺสลิํสฺส อปเรน
สิทฺธตฺโต โลกนายโก^๑
นิหนิตฺวา^๒ ตมํ สพฺพํ
สุริโย อพฺภุคฺคโต ยถา"ติ.

๑๘. พรรณนาพระสิทฺธตฺตพุทฺธวงส์

เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าธัมมทัสสีเสด็จ
สู่ปรีนิพพาน และศาสนาของพระองค์ก็ได้
อันตรธานหายไป เมื่อล่วงกัป (ของพระ-
ผู้มีพระภาคพระองค์) นั้น และ (ต่อมา)
เมื่อ (อีก) หนึ่งพันเจ็ดร้อยหกกัปได้ผ่านไป
(กล่าวคือ) ในกัปหนึ่งสุดท้ายที่ ๘๕ (นับ)
แต่กัปกัปนี้ (ขึ้นไป) ได้มีพระบรมศาสดา
พระนามว่า พระสิทฺธตเถ ผู้ทรงบำเพ็ญ
ประโยชน์แก่ชาวโลก ทรงบรรลุประโยชน์
อย่างยิ่ง พระองค์เดียวเท่านั้นได้เสด็จอุบัติ
ขึ้นในโลก เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาค-
เจ้า จึงตรัสคำเป็นพระคาถา(ประพันธ์)
ว่า :

๑. "ในกาลต่อจากพระธัมมทัสสีพุทธเจ้า
ได้มีพระพุทธเจ้าสิทฺธตเถ พระองค์
ทรงเป็นผู้นำของโลก ทรงกำจัด
ความมืด(คืออวิชชา)ทั้งมวล ดุจดวง
อาทิตย์ขึ้นในท้องฟ้า."

^๑ โป. ฉ. อ. . .นาม นายโก. ^๒ นิหนิตฺวาน.

สิทฺตฺโถ โปธิสฺส
 ปุเรตฺวา ตฺส
 จวิตฺวา เวภารนคเร อุกฺเทณฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺส
 รมฺโถ อคฺคมฺเหสิยา สฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺส
 เทเวีย กุจฺฉิสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺส
 ทสนฺนํ มาสํ อจฺจเยน วีริยฺยูยาเน
 มาตฺตฺกุจฺฉิตฺโต นิกฺขมิ. ชาเต ปน มหาปุริเส
 สฺส
 จ อตฺถา สิทฺธิมคฺมฺสฺ. ตสฺมา ปนฺสฺส
 ภาตกา "สิทฺตฺโถ"ติ นามมกฺสฺ. โส
 ทสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺส
 โกกาสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺส
 อเหสฺ. โสมนฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺสฺส
 จตฺตาฬีส อิตฺถิสฺสฺสฺสฺสฺสฺส
 อเหสฺ.

แม่พระสิทธัตถบรมโพธิสัตว์ก็ได้ทรง
 บำเพ็ญบารมีเต็มเปี่ยมแล้ว เสด็จไปบังเกิด
 ในภพชั้นดุสิต จุตฺติจากภพชั้นดุสิตนั้นแล้ว ทรง
 ถือนิพพานในพระครรภ์ของพระเทวี พระ
 นามว่าพระนางสุผัสสา ผู้เป็นพระอัครมเหสี
 ของพระราชาทรงพระนามว่า พระเจ้า
 อุเทนะ ในเวภารนคร ครั้นครบกำหนด
 ทศมาสก็ประสูติจากพระครรภ์พระมารดาใน
 วีริยอุทยาน. ก็เมื่อพระมหาบุรุษสมภพแล้ว
 การงานที่ชนทั้งปวงเริ่มไวแล้ว และประ
 โยชนที่ชนทั้งปวงปรารถนาแล้ว ได้ถึงความ
 สำเร็จ. เพราะเหตุนั้น พระประยูรญาติ
 ทั้งหลาย จึงขนานพระนามพระราชกุมารนั้น
 ว่า "พระสิทธัตถกุมาร." พระสิทธัตถราช
 กุมารนั้นทรงครองขราวาสวิสัยสิ้นกาลหมื่นปี.
 พระองค์มีปราสาท ๓ องค์ มีชื่อว่า โกกา
 ปราสาท สุปฺปปราสาท ปทุมปราสาท.
 หึงส์หมื่นแปดพันซึ่งมีพระนางโสมนัสสาเทวี
 เป็นประมุขคอยเฝ้าบำเรอ.

ร้านศรีวัฒนา

สร้างต้นฉบับถวาย เป็นพุทธบูชา

โส จตุตถาริ นิमितตานิ ทิสฺวา พระลัทธิตถบรมโพธิสัตว์นั้น ครั้นได้
โสมนัสสาเทเวีย ปุตุเต อนุปมกุมาเร ทอดพระเนตรเห็นนิมิต ๔ (คือคนแก่ คนเจ็บ
อุปฺปนฺเน อาสาฬหปุณฺณมียํ สุวณฺณสิวิกาย คนตาย บรรพชิต) (และ) เมื่อพระนาง
นิกฺขมิตฺวา วีริยฺยุยานํ คนุตฺวา ปพฺพชฺชิตฺวา โสมนัสสาเทวีประสูติพระโอรส พระนามว่า
คํ โภกฺกิสฺสทสฺสสมนุสฺสา อนุปพฺพชฺชิตฺวา อนุปมกุมารแล้ว. ครั้นวันเพ็ญเดือน ๘
มหาปุริโส กิร เตหิ สหฺธิ ทสฺ มาเส พระองค์ก็เสด็จออกไปยังวีริยอุทยาน โดย
ปธานจริยํ จริตฺวา วิสาขปุณฺณมายํ พระวอทอง แล้วทรงผนวช. มนุษย์แสนโกฏิ
อสทิสฺพรหมณคาเม สฺเนตฺตาย นาม บวชตามพระองค์. ไต่ยี่วัน พระมหาบุรุษ
พรหมณกณฺณาย ทินฺนํ มธฺุปายาสํ ทรงบำเพ็ญเพียรสิ้นกาล ๑๐ เดือน พร้อมกับ
ปริภุชฺชิตฺวา พทรวเน ทิวาวิหารํ ภิกษุเหล่านั้น ครั้นวันเพ็ญเดือน ๖ เสวย
วิตินาเมตฺวา สายณฺหสมเย วรุณฺเน นาม ข้าวมธุปายาส ซึ่งพรหมณีสาวน้อย ชื่อ
ยวปาเลน ทินฺนา อญฺจ คิณฺมุจฺจิสฺโย สฺเนตฺตา ในหมู่บ้านอสทิสพรหมณคามถวาย
คเหตฺวา กณฺนิการโโพธิ อฺุปคนุตฺวา แล้วประทับสำราญพระอิริยาบถตอนกลางวัน
จตุตถาสีหตฺถวิตฺถกํ คิณฺสนฺธํ สฺนฺธริตฺวา ณ ป่าไม้พุทรา ครั้นเวลาเย็นทรงรับหญ้า
ปลฺลงฺกํ อากฺุชฺชิตฺวา สฺพพฺพญฺุคํ ปาปฺุณฺนิตฺวา ๘ กำ ที่คนเฝ้า(นา)ข้าวเหนียวชื่อ วรุณะ
"อเนกชาติสํสาร์ ๑เป๑ ตณฺหानํ ถวายแล้ว เสด็จเข้าไปยังตนกกรรมิการ-
ชยมชฺชคคา"ติ อฺุทานํ อฺุทาเนตฺวา โโพธิพุกฺษํ ทรงลาดเครื่องลาดหญ้ากว้าง
สฺตฺตฺตฺตฺตาหํ วิตินาเมตฺวา อตฺตนา สห ๕๐ คอก ประทับนั่งคู้บัลลังก์ ทรงบรรลุ
ปพฺพชฺชิตานํ ภิกฺขุณฺํ โภกฺกิสฺสทสฺสานํ พระสัพพัญญุตญาณแล้ว แปลงพระอุทานว่า
จตุสฺจจปฺปิเวธสมตฺถกํ ทิสฺวา อนิลปถเน "เราตถาคตเวียนตาย เวียนเกิด นับชาติ

ร้านศรีวัฒนา

สร้างต้นฉบับถวาย เป็นพุทธบูชา

คนุตวา คยามิกทาเย โอตริตวา ไมถวน ฯลฯ เราตถาคตถึงความสิ้นไปแห่ง
 เตลั ฌมฺมจกฺกั ปวตฺเตลลิตฺติ, ตทา ตัญหาทั้งหลายแล้ว" ดังนี้แล้ว ประทับตลอด
 โภกิสตสหัสสานั ปจฺโม อภิสมโย อโหสิ. ๑ สัปคัท ทรงเห็นภิกษุเสนโกฏิผู้บวชพร้อม
 เตน วุตฺตํ : กับพระองค์ว่าสามารถแทงตลอดสัจจะ ๔ ไถ
 จิงเสด็จ (เหาะ) ไปทางทองฟ้า เสด็จลง
 ณ คยามิกทายวัน ทรงประกาศพระธรรมจักร
 แก่ภิกษุเหล่านั้นแล้ว, ในครั้งนั้น ปฐม-
 อภิสมัยได้มีแล้วแก่เทวดาและมนุษย์เสนโกฏิ.
 เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัส
 คำเป็นพระคาถา (ประพันธ์) ว่า :

๒. "โสปี ปตฺวาน สมฺโพธิ
 สนฺตาเรนฺโต สเทวํ
 อภิวสฺสิ ฌมฺมเมฆน
 นิพฺพาเปนฺโต สเทวํ.

๒. "พระสัทธัตถพุทธเจ้าแม่พระองค์นั้นได้
 ทรงบรรลุพระสัมโพธิญาณแล้ว ก็ทรง
 ยังโลกพร้อมทั้งเทวโลก ให้ขามพน
 วัฏสงสาร ทรงโปรยปรายเมฆฝนคือ
 พระธรรม ด้วยความรอนของชาวโลก
 พร้อมทั้งเทวโลกแล้ว.

ร้านศรีวัฒนา

สร้างต้นฉบับถวาย เป็นพุทธบูชา

๓. ตสุสาปิ อตุลเตชสฺส
อเหตุ อภิสมา ทโย
โกภูิสตสฺสหานัน
ปจมาภิสมาโย อหุ"ติ.

๓. อภิสมาย (ในศาสนา) ของพระพุทธเจ้า
สิทธัตถะผู้มีพระเดช ไม่มีบุคคลใด
เทียบเท่า แม่พระองค์นั้น ได้มีมา
๓ ครั้ง อภิสมายครั้งแรก ได้มีแล้วแก่
เทวดาและมนุษย์แสนโกฏิ."

ตตถ สเทวกนฺติ สเทวกํ โลกํ.
ธมฺมเมเขนาติ ธมฺมกถาเมขวสุเสณ. ปุน
ภีมรณนฺคเร ภีมรณน นาม รณฺญา
นิมนฺติโต นกรรมชฺเฒ กเต สันถาคาเร
นิสินฺโน กรวีกฺรุตมณฺชุนา ส่วนสุเชน
ปรมมธฺเรน ปณฺธิตชนททยงฺกเมน
อมตภาเสกสฺสทิสฺเสน พุรฺหมสฺสเรน ทส
ทิสฺสา ปริปุเรนฺโต ธมฺมามตทฺนุทฺธิมาหฺนึ,
ตทา นวฺติโกภูินํ ทฺติโย อภิสมาโย อโหสิ.
เตน วุตฺตํ :

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สเทวก
แปลว่า ยังโลกพร้อมทั้งเทวโลก. บทว่า
ธมฺมเมเขน แปลว่า เมฆฝนคือพระธรรมกถา.
พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้อันพระราชานาม
ว่า พระเจ้าภีมระ ในภีมรณนคร ทูล
อาราธนาแล้ว ประทับนั่งในสันถาคาร (ที่
ประชุม) ซึ่งสร้างไว้ใจกลางพระนคร ทรง
ยังทิศทั้ง ๑๐ ให้เต็มไปด้วยพระสุรเสียงดุจ
ดังเสียงแห่งพระพรหม เป็นเสียงที่มีเสน่ห์
ดุจดังเสียงร้องของนกกการเวก นำความสุข
อันเกิดจากการฟัง มีความไพเราะอย่างยิ่ง
จับใจของชนผู้เป็นบัณฑิต เป็นเช่นกับอภิเษก
ด้วยน้ำอมฤต ทรงลั่นกลองคืออภิมตธรรมแล้ว,
ในกาลนั้น อภิสมายครั้งที่ ๒ ได้มีแล้ว
แก่เทวดาและมนุษย์เกาสิบโกฏิ. เพราะ-

ร้านศรีวัฒนา

สร้างต้นฉบับถวายเป็นพุทธบูชา

มธุรัตถวิดาลินี บ.-ท.๒-๑๕

๔. "ปุณาปริ ภีมรเถ

ยทา อาหนิ ทุนทุภี^๑

ตทา นวุติโกฏฐิ^๑

ทุตติยาภิสสมโย อหุ^๑ติ.

ยทา ปน เวภารนคเร ภาติ-

สภาคเม พุทธวัสส์ เทเสนุโต นวุติโกฏฐิ^๑

ธมฺมจกฺขุ อปุปาเทสิ, โส ตติโย

อภิสสมโย อโหสิ. เตน วุตฺต^๑ :

๕. "ยทา พุทฺโธ ธมฺมํ เทเสสิ

เวภาเร โส นรุตฺตโม^๒

ตทา นวุติโกฏฐิ^๑

ตติยาภิสสมโย อหุ^๑ติ.

เหตุ^๑นั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสคำเป็น
พระคาถา (ประพันธ์) ว่า :

๔. "ต่อมาในคราวที่พระพุทธองค์ทรงลี้-
กลอง (คืออวมตธรรม) ในเมืองภีมรด-
นครนั้น อภิสมัยครั้งที่ ๒ ได้มีแล้วแก่
เทวดาและมนุษย์เกาสีปโกฏฐิ."

อนึ่ง ในคราวเมื่อพระลัทธิตถพุทธเจ้า
ทรงแสดงพระพุทธวงศ์ ในสมาคมพระญาติ
ณ เวภารนคร ทรงยังธรรมจักขุ (ดวงตา
เห็นธรรม) ให้บังเกิดขึ้นแก่เทวดาและมนุษย์
เกาสีปโกฏฐินั้น, นั้นเป็นอภิสมัยครั้งที่ ๓.
เพราะเหตุ^๑นั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัส
คำเป็นพระคาถา (ประพันธ์) ว่า :

๕. "เมื่อครั้ง พระพุทธเจ้าผู้สูงสุดกว่า
นรชนพระองค์นั้น ทรงแสดงธรรม ณ
เมืองเวภารนครนั้น อภิสมัยครั้งที่ ๓
ได้มีแล้วแก่เทวดา และมนุษย์เกาสีป
โกฏฐิ."

^๑ อ. ยทิ อาหนิ ทุนทุภี. ^๒ ฉ. ปุรุตตเม.

อมรรุจิรทสฺสเน^๑ อมรนคร นาม
 สมฺพโล^๒ สุมิตฺโต จ เทว ภาตโร^๓
 รชฺชํ กาเรสุ. อถ สิหฺตฺตฺโต สฺตฺถา เตสํ
 ราชนํ อุปนิสฺสยสมฺปตฺตํ ทิสฺวา คคนตเลน
 กนฺตฺวา อมรนครมชฺเฌ โอตริตฺวา
 จกฺกาลงฺกตตเลหิ จรณฺเหหิ ปจฺวิถลํ
 มทฺทนฺโต วยิ ปทเจตฺยานิ ทสฺเสตฺวา
 อมรฺยูยานํ กนฺตฺวา ปรมรมณฺเญ อตฺตโน
 กรุณาสีตเล สีลาตเล นิสฺสิหิ.

พระราชำพี่น้อง ๒ พระองค์ คือ
 พระเจ้าสุมิตตะ และพระเจ้าสมิตตะ ทรง
 ราชสมบัติ ณ อมรนคร อันเลื่องคางาม
 เหมือนเมืองของเทวดา. ครั้งนั้น พระ-
 ลัทธิตถบรมศาสดา ทรงเห็นความถึงพร้อม
 แห่งธรรมเป็นอุปนิสัยของพระราชำสองพระ-
 องค์นั้น แล้วเสด็จไปทางท้องฟ้า เสด็จ
 ลง ณ ทามกลางอมรนคร ทรงแสดงพระ-
 เจดียคือรอยพระบาท ดุจทรงเหยียบลงบน
 พื้นดินด้วยพระบาท ซึ่งมีฝ่าพระบาทประทับ
 ด้วยรูปจักร ฉะนั้น แล้วเสด็จไปยังอมร-
 อุทยาน ประทับนั่งที่พื้นศิลา อันเย็นด้วย
 พระกรุณาของพระองค์นารัณรมย์ใจยิ่ง.

ตฺโต เทวปิ ภาตฺติกราชาโน ทสฺพลสฺส
 ปทเจตฺยานิ ทิสฺวา ปทานิ อนุกนฺตฺวา
 สิหฺตฺตํ อธิคตปรมตฺถํ สฺตฺถารํ

ต่อจากนั้น พระราชำพี่น้องทั้ง ๒ พระองค์
 ทอดพระเนตรเห็นพระเจดียคือรอยพระบาท
 ของสมเด็จพระทศพล จึงเสด็จตามรอย

มรรคตถวิธานิ ม.-ท.๒-๑๘

^๑ ส. อ. รุจิรทสฺสเน.
^๒ ส. อ. สมฺพฺพโล จ.
^๓ โป. ภาตฺติกราชาโน.

สัพพโลกเนตาริ สปริวาริ อุปสงฺกมิตฺวา
 อภิวาเทตฺวา ภควนฺตํ ปริวาเรตฺวา
 นิสึทิสฺสุ. เตสํ ภควา อชฺฌาสยานุรูปํ ฐมฺมํ
 เทเสสิ. ตสฺส เต ฐมฺมกถํ สุตฺวา
 สญฺชาตสทฺธา หุตฺวา สพฺเพว ปพฺพชิตฺวา
 อรหตฺตํ ปาปญฺจิสฺสุ. เตสํ โภกฺกิสถานิ
 ชีณาสวานิ มชฺฌเณ ภควา ปาติโมกฺขํ
 อุตฺทิสฺสิ, โส ปจฺจโม สนฺนิปาโต อโหสิ.

พระบาท แล้วเข้าไปเฝ้าพระบรมศาสดา
 ผู้ทรงมีประโยชน์อันสำเร็จแล้ว บรรลุประ-
 โยชน์อันยอดเยี่ยมแล้ว ทรงเป็นผู้นำโลก
 ทั้งปวงพร้อมทั้งบริวาร (คือพระสาวก) ถวาย
 บังคมแล้วประทับนั่งแวดล้อมพระผู้มีพระภาค-
 เจา. พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงธรรม
 อันเหมาะสมกับอัธยาศัยของพระราชาทั้ง ๒
 พระองค์นั้น. ครั้นท้าวเธอทั้ง ๒ นั้นสดับ
 พระธรรมกถา ของพระบรมศาสดาพระองค์
 นั้นแล้ว ทรงเกิดศรัทธา ทั้งหมดพากันผนวช
 แล้วได้บรรลุพระอรหัต. พระผู้มีพระภาค-
 เจาทรงแสดงพระปาติโมกข์ท่ามกลางพระ-
 ชีณาสพร้อยโกฏิเหล่านั้น, นั้นเป็น (สาวก)
 สันนิบาตครั้งแรก.

เวภารนคเร ฌาติสฺมาคเม ปพฺพชิตานิ
 นวุติโกฏฺฐินิ มชฺฌเณ ปาติโมกฺขํ อุตฺทิสฺสิ,
 โส หุตฺติโย สนฺนิปาโต อโหสิ.
 สุตฺสสนฺวิหาเร สนฺนิปิตานิ อสึติโกฏฺฐินิ
 มชฺฌเณ ปาติโมกฺขํ อุตฺทิสฺสิ, โส ตติโย
 สนฺนิปาโต อโหสิ. เตน วุตฺตํ :

พระองค์ทรงแสดงพระปาติโมกข์ ท่ามกลาง
 บรรพชิตเก้าสิบโกฏิ ในสมาคมพระญาติ ณ
 เวภารนคร. นั้นเป็น (สาวก) สันนิบาต
 ครั้งที่ ๒. พระองค์ทรงแสดงพระปาติโมกข์
 ท่ามกลางพระสาวกแปดสิบโกฏิ ที่ประชุมกัน
 ในสุทฺถสสนฺวิหาร, นั้นเป็น (สาวก) สันนิบาต

ร้านศรีวัฒนา
 สร้างค้นฉบับถวาย เป็นพุทธบูชา

ครั้งที่ ๓. เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาค-
เจ้าจึงตรัสคำเป็นพระคาถา(ประพันธ์)ว่า :

๖. "สนุนิปาตา ตโย อาสุ^๑
สิทธุตถสสุ มเหสีโน
ชีณาสวานัน วิมลานัน
สนตจิตตาน ตาทินัน.

๗. โภฏิสถานัน นวุต^๒
อสีตียาปิ จ โภฏินัน
เอเต อาสุ ตโย จานา
วิมลานัน สมากเม"ติ.

๖. "พระสิทธัตถมเหสีเจ้าได้มีการประชุม
พระสาวกฉนวนิกษุชีณาสพฐุปราศจาก
มลทิน มีจิตสงบ ทรงตาที่ดู (รวม)
๓ ครั้ง.

๗. สถานที่ที่ภิกษุทั้งหลาย ผู้ปราศจาก
มลทินมาประชุมกันนั้นมี ๓ แห่ง ดังนี้
คือ (ที่เมืองอมรนคร) มาประชุมกัน
รอยโภฏี (ที่เมืองเวภารนคร) มา
ประชุมกันแกลีสโภฏี และ(ที่พระ-
สุทัสสนวิหาร) มาประชุมกันแปดสิบ
โภฏี."

ตตถ นวุต^๑ อสีตียาปิ จ โภฏินนติ บรรดาบทเหล่านั้น หลายบทว่า แก-
นวุต^๑ โภฏินัน อสีตียาปิ จ โภฏินัน สิบโภฏีและแปดสิบโภฏี ความว่า ได้มี
สนุนิปาตา อเหตุสนุติ อตุโธ. เอเต พระภิกษุชีณาสพ แกลีสโภฏี และแปดสิบโภฏี

^๑ ฉ. อ. ตสมิมปิ ทวิปทุตตเม.

^๒ ก. นวุติยา.

คุณสำอางค์ - คุณผ่องศรี จันทราวัดน์

อุทิศส่วนกุศลให้ มารดา บิดา เจ้ากรรมนายเวร และผู้มีพระคุณ

อาสา ตโย จานาติ เอทานิ ตีณิ มาประชุมกัน. บาทพระกาถาว่า เอเต
 สุนิปาตภูจานานิ อหะสุนุติ อตุโถ. อาสา ตโย จานา แปลว่า ที่ประชุมมี
 "จानาเนทานิ ตีณิ อหะสุนุ" ติปิ ปาโจ. ๓ แห่งเหล่านี้. พระบาลีว่า "จานาเนทานิ
 ตีณิ อหะสุนุ" แปลว่า (สถานที่ประชุมเหล่านี้
 มี ๓ แห่ง) คัจฉนิกมี.

ตทา อมหากั โพธิสตุโต สุธเสน- ในกาลนั้นพระบรมโพธิสัตว์ของพวกเรา
 นกเร มงฺกโล นาม พุราหุมนโณ หุตฺวา เป็นพราหมณ์ชื่อว่า มังกละในสุรเสนนคร
 เวทเวทงฺกานัน ปาริ กนฺตฺวา อเนก- เรียนจบพระเวทและเวทาค^๑ สละทรัพย์
 โภกฺกิสงฺขั ธนสนฺนิจยั ที่นานาถาที่นี้ ที่สั่งสมไว้นับได้หลายโกฏิ ให้แก่คนเข็ญใจ
 ปริจฺจชิตฺวา วิเวการาโม หุตฺวา และคนไรที่พึ่งเป็นตน เป็นผู้มีความยินดีใน
 ตาปสฺสปพฺพชฺชั ปพฺพชิตฺวา ฌานาภิญญาโย วิเวก (ความสงัด) บวชเป็นดาบสยังฉาน
 นิพฺพตฺเตตฺวา วิหรนฺโต "สิทฺถตฺโต นาม และอภิญญาให้บังเกิดขึ้นแล้ว กำลังสำราญ
 พุทฺโธ โลเก อุปฺปนฺโน" ติ สุตฺวา ตั อิริยาบถอยู่ใดสดับว่า "พระพุทฺธเจ้าพระ-
 อุปฺสงฺกมิตฺวา วนฺทิตฺวา ตสฺส ธมฺมกถัน นามว่า สิทธัตถะเสด็จอุบัติขึ้นแล้วในโลก"

^๑ เวทาค คือองค์แห่งพระเวท ๖ คือ
 ๑. ศึกษา ออกสำเนียงและอ่าน
 ๒. ฉันท รุัจฉกณะฉันท
 ๓. ไวยากรณ์
 ๔. นิรุกต์ รุัจฉกมูลและคำแปล
 ๕. โขยติษ รุัจฉกดาว
 ๖. กัลปะ รุัจฉกแบบพิธีต่าง ๆ.

คุณสำอังก - คุณ่องศรี จันทราวณัน
 อุตฺสส่วนกุศลให้ มารดา บิดา เจ้ากรรมนายเวร และผู้มีพระคุณ

สุตฺวา ยาย ชมฺพฺยา อัย ชมฺพฺทีโป
ปญฺญาติ, อิทฺธิยา ตํ ชมฺพฺ
อุปลงฺกมิตฺวา ตโต ผลํ อหริตฺวา
นวุติโกฏฺฐิกขุปริวารํ สิทธตฺถํ สตฺถารํ
สุรเสนวิหาเร นิสิตฺวา เปตฺวา ชมฺพฺผลฺลหิ
สนฺตปฺเปสิ สมนฺปวาเรสิ.

ดังนี้ แล้วจึงเข้าไปเฝ้าถวายบังคมพระ-
พุทธเจ้าพระองค์นั้น สดับพระธรรมกถาของ
พระองค์ เข้าไปยังคันทวา ซึ่งเป็นเหตุให้
ปรากฏ (นาม) ชมพฐวีปนี้ด้วยฤทธิ์ นำผล
มาจากคันทวานั้น นิมนต์พระบรมศาสดา
สิทธัตถะ พร้อมด้วยภิกษุผู้เป็นบริวาร เกาสี
โกฏฐิ ไทประทับนั่งในสุรเสนวิหาร ให้มี
หน้าถวายผลหวาทั้งหลายและไต่ปวารณาแล้ว.

อถ สตฺถา ตํ ผลํ ปริภุชฺชิตฺวา "อิโต
จตฺนวุติกปฺปมตฺถเก โคตโม นาม พุทฺโธ
ภวิสฺสตี"ติ พฺยาภาสิ. เตน วุตฺตํ :

ครั้งนั้น พระบรมศาสดาเสวยผล(หวา)แล้ว
ทรงพยากรณ์พระบรมโพธิสัตว์นั้นว่า "ในที่สุด
เกาสีปลีก็ดับแต่กันไป มังคลดาบสนี้จักเป็น
พระพุทธเจ้าชื่อว่าโคตมะ." เพราะเหตุนี้
พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสคำเป็นพระคาถา
(ประพันธ์) ว่า :

๘. "อหํ เตน สมเยน
มจฺกโล นาม ตาปโส
อุคฺคเตโช ทฺพปสฺสโห
อภิณฺญาพลสฺมาหิโต.

๘. สมัยนั้น เราตถาคตเป็นดาบสชื่อ
มังกละ ตั้งมั่นในอธิญาพละ มีเดช
กลายากที่บุคคลจะครอบงำได้.

มรรคตถวิลาสินี บ.-ท.๒-๑๕

คุณสำอางค์ - คุณผ่องศรี จันทราวัดณ์
อุทิศส่วนกุศลให้ มารดา บิดา เจ้ากรรมนายเวร และผู้มีพระคุณ

๙. ชมพูโต ผลมาเนตวา^๑
 สัทธตถุสส อทาสหิ
 ปฏิกุกเหตฺวา สมฺพุทฺโธ
 อิทํ วจนมพฺรวิ.

๑๐. ปสฺสถ อิมํ ตาปสํ
 ชฎิลํ อุกฺกตาปนํ
 จตฺตุนวฺติโต^๒ กปฺเป
 อयํ พุทฺโธ ภวิสฺสตี.

๑๑. ปธานํ ปทหิตฺวาน ๆเปฯ
 เหสฺสาม สมฺมุขฯ อิมํ.

๒๔. ตสฺสาปิ วจันํ สุตฺวา
 ภยฺโย จิตฺตํ ปสาทยิ
 อุตฺตริ วตฺมธฺมฺจาลิ
 ทสฺปารมฺปิรียา"ตี.

๙. เราตถาคตไค่นำเอาผลหวามาถวาย
 แด่พระสิทธัตถพุทธเจ้า พระสัมพุทธ-
 เจ้าทรงรับแล้วตรัสคำนี้ (ว่า).

๑๐. เธอทั้งหลายจงดูชฎิลตาปนนี้ผู้บำเพ็ญ
 ตบะกลา (กระทำความเพียรเผา
 กิเลสอยู่) ในแกสสิบสีกับเตกัสนี้
 ตาปนนี้จักเป็นพระพุทธเจ้า.

๑๑. พระตถาคตจักตั้งความเพียร ฯลฯ
 พวกเราจักเกิดพร้อมหน้ากันในศาสนา
 ของพระหนอพระพุทธเจ้าพระองค์นี้.

๒๔. เราตถาคตได้สดับพระคำรัสของพระ-
 ซินเจ้าแม่พระองค์นั้นแล้ว ได้บังเกิด
 จิตเลื่อมใสยิ่งนัก ได้อธิษฐานพรต
 ให้ยิ่งขึ้น เพื่อบำเพ็ญบารมี ๑๐ ให้
 บริบูรณ์."

^๑ โป. ผลมาหนตฺวา, ก. ผลมาทตฺวา.

^๒ ก. จตฺตุนวฺติ อิตฺโต...

ตตถ ทูปปสโหติ ทุราสโท. อยเมว
 วา ปาโล. ตสฺส ปน ภควโต นคร
 เวการํ นาม อโหสิ. อุเทโน นาม
 ราชา ปิตา, ชยเสโนติปิ ตสฺเสว นาม,
 สุผสฺสา นาม มาตา, สมฺพโล จ
 สุมิตฺโต จ เทว อคฺคสาวกา, เรวโต
 นามปฏฺจาโก, ลีวลา จ สุรามา จ เทว
 อคฺคสาวิกา, กณิการุกฺโข โโพธิ, สรีร
 สฺมุจฺหิตฺตฺตฺสฺส อโหสิ. วสฺสสตฺสฺส
 อายุ, โสมนสฺสา นาม อคฺคมเหสี
 อโหสิ, อนุปโม นาม ปุตฺโต,
 สุวณฺณสิวิกาย นิกฺขมิ. เตน วุตฺตํ :

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ทูปปสโห
 แปลว่า ยากที่บุคคลอื่นจะครอบงำได้. อีก
 อย่างหนึ่งบาลีก็เหมือนกัน. อนึ่ง พระนคร
 ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น ชื่อว่า
 เวการนคร, พระราชาพระนามว่าพระเจ้า
 อุเทนะเป็นพระบิดา, พระเจ้าอุเทนะนั้นแล
 มีพระนามว่าชัยเสน คัจฉกัมมิ, พระมารดา
 พระนามว่าพระนางสุผัสสา, พระอัครสาวก
 ทั้ง ๒ คือ พระสัมพละ และพระสุมิตตะ,
 พระอุปัฏฐาก ชื่อ พระเรวตะ พระอัคร-
 สาวิกาทั้ง ๒ คือ พระลีวลาและพระสุราม่า,
 ตนกรรณิการเป็นต้นไม้ที่ประทับตรัสรู้, พระ-
 สรีระสูง ๖๐ ศอก. ทรงมีพระชนมายุ
 แสนปี, พระอัครมเหสีมีพระนามว่าพระนาง
 โสมนัสสา, พระราชบุตรมีพระนามว่า
 อนุปมกุมาร, พระองค์เสด็จออกผนวชด้วย
 พระวอทองคำ. เพราะเหตุนั้น พระผู้มีพระ-
 ภาคเจ้าจึงตรัสคำเป็นพระคาถา(ประพันธ์)
 ว่า :

๑ กรรณิการ เป็นไม้ยืนต้น ใบคาย ดอกหอม
 กลีบขาว ก้านดอกสีแสด

คุณสำอังก์ - คุณผ่องศรี จันทราวัดน์
 อธิศส่วนกุศลให้ มารดา ปิตา เจ้ากรรมนายเวร และผู้มีพระคุณ

๒๕. "เวภารี นาม นคร"

อุเทโน นาม ขตุติโย

สุผสุสา นาม ชนิกา

สิทฺถตฺถสฺส มเหสีโน

๓๐. สมฺพโล จ สุมิตฺโต จ

อเหตุ อคฺคสาวกา

เรวโต นามุปฺภุจาทโก

สิทฺถตฺถสฺส มเหสีโน.

๓๑. สีวลทา จ สุรามา จ

อเหตุ อคฺคสาวิกา

โพธิ ตสฺส ภควโต

กณิกาโรติ วุจฺจติ.

๓๓. โส พุทฺโธ สฺกุจฺจิตนํ

อโหสิ นภมฺคฺคโต

กณฺจนคฺขิมฺสงฺกาโส^๒

ทสฺสทสฺสี วิโรจติ.

๒๕. "พระนคร (ของพระผู้มีพระภาคเจ้า

สิทฺถตฺถะพระองค์นี้)มีชื่อว่า เวภาระ

กษัตริย์พระนามว่า พระเจ้าอุเทนะ

เป็นพระบิดา พระมารดาผู้ใหญ่นิเค

พระมเหสีเจ้าสิทฺถตฺถะ พระนามว่า

พระนางสุผสุสา.

๓๐. พระสัมพละเถระ และพระสุมิตตเถระ

เป็นพระอัครสาวก พระเถระชื่อ

พระเรวตะ เป็นพระอุปัฏฐากของ

พระมเหสีเจ้าสิทฺถตฺถะ.

๓๑. พระสีวลทาเถรี และพระสุรามาเถรี

เป็นพระอัครสาวิกา ต้นไม้ที่ประทับ

ตรัสรู้ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระ-

องค์นั้นชาวโลกเรียกว่า กรรณิการ.

๓๓. พระพุทธเจ้าพระองค์นั้น ทรงมีพระ-

วรกายสูง ๖๐ ศอก ทรงงดงาม

เหมือนเครื่องประดับมีค่าทำด้วยทอง

คำ(อันวิจิตรด้วยรัตนะต่าง ๆ) ทรง

รุ่งโรจน์ไปในหมื่นโลกธาตุ.

^๑ ก. กณิกาโร. ^๒ ก. กณฺจนคฺขิมฺสงฺกาโส.

๓๔. โสปี พุทฺโธ อสมสโม
อตุโล อปฺปฏิปุคฺคโล
วสุสฺสทสฺสทานิ
โลกเ อฏฺฐาสิ จกฺขุมา.

๓๔. พระพุทธเจ้าผู้ทรงมีพระจักขุ ไม่มี
บุคคลเสมอเหมือน ไม่มีบุคคลเทียบ
เท่า ไม่มีบุคคลเปรียบแม่พระองค์นั้น
ทรงดำรงอยู่แล้วในโลก จนสิ้นกาล
แสนปี.

๓๕. วิปฺลํ ปภํ ทสฺสยิตฺวา
ปุปฺผาเปตฺวาน สาวเก
วิลลาเสตฺวา วรสมาปตฺติยา^๒
นิพฺพุโต โส สสาวโก"ติ.

๓๕. พระองค์พร้อมทั้งพระสาวกทรงเปล่ง
พระรัศมีอันไพบูรณ์ ทรงยังพระสาวก
ทั้งหลายให้ขึ้นบานแล้ว ไหงดงาม
แล้ว ทวยสมาบัติอันประเสริฐได้
เสด็จสู่พระนิพพาน."

ตตฺถ สฺมฺมจฺริตฺตนนฺตี สฺมฺมจฺริตฺตนปฺปมาณํ
นภํ อุกฺกโตติ อตุโธ. กณฺจนกฺขมฺย-
สงฺกาโสติ นานารตฺตนาวิจิตฺตกนฺกมยอกฺขมฺย-
สฺทิสทสฺสโนติ อตุโธ. ทสฺสทสฺสี วิโรจตีติ
ทสฺสทสฺสียํ วิโรจติ. วิปฺลนฺตี อูพารํ
โอภาสํ. ปุปฺผาเปตฺวานาติ ฌานาภิกฺขมา-
มกฺกผลสมาปตฺติปุปฺผเหติ ปุปฺผิตฺเต

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สูง ๖๐
ศอก ความว่า ทรงสูงขึ้นไปสู่ท้องฟ้า
ประมาณ ๖๐ ศอก. บทว่า เหมือนเครื่อง
ประดับมีค่าทำด้วยทองคำ ความว่า มองดู
เช่นกับเครื่องประดับล้ำค่าทำด้วยทองวิจิตร
ด้วยรัตนะชนิดต่าง ๆ. บทพระคาถาว่า
ทสฺสทสฺสี วิโรจติ แปลว่า ทรงรุ่งโรจน์ใน

^๑ อ. ริมลํ ปุปฺผํ.
^๒ ฉ. สมาปตฺตยา, อ. วิลลาเสตฺวา
จ. สมาปตฺติยา.

คุณสำอ่างค์ - คุณผ่องศรี จันทราววัฒน
อุทิศส่วนกุศลให้ มารดา บิดา เจ้ากรรมนายเวร และผู้มีพระคุณ

ปรหมโสภคคฺคปฺตเต กตฺวาติ อตฺโถ. หมิ่นโลกธาคู. บทว่า วิปลั แปลว่า พระ-
วิลาลเสตฺวาติ วิลาลสยิตฺวา กิฬิตฺวา. รัศมีอันโอฬาร. บทว่า ให้ขึ้นบาน คือทรง
วรสมาปตฺตียาติ โลกียโลกุตฺตรราหิ ทำให้ขึ้นบาน คือให้ถึงความงามเลิศยิ่งด้วย
 สมาปตฺตึหิ อภิญญาหิ จ. นิพฺพุโตติ ดอกไม้ คือ ฉาน อภิญญา มรรค ผล และ
 อนุปาทาปรินิพฺพาเนน นิพฺพุโต. สมาบัติ. บทว่า วิลาลเสตฺวา แปลว่า
 ใหงดงาม คือเพลิดเพลิน. บทว่า
วรสมาปตฺตียา แปลว่า ด้วยสมาบัติและด้วย
อภิญญาทั้งที่เป็นโลกียะและโลกุตระ. บทว่า
เสตฺจิสฺสุพระนิพฺพาน ความว่า เสตฺจิสฺสุ
พระนิพพานด้วยอนุปาทาปรินิพพาน(ความดับ
ไม่มีเบญจขันธ์เหลือ).

สิหฺตฺตฺโถ กิร สฺตฺถา กญฺจนเวฬุ-
 นครเ อโนมฺมุขยานे परिनिพฺพายิ.
 ตตฺถเวสฺส รตนมยํ จตุโยชนฺพุเพธ
 เจตियมกิสฺสูติ. เสสคาถาสู สพุพฺตฺถ
 ปากฏเมวาทิ.

ไต่ลำดับมาว่า พระสิหัตถตถบรมศาสดา
 เสตฺจิสฺสุปรินิพฺพาน ฌ อโนมฺมุขยาน โกลนฺคร
 กญฺจนเวฬุ. ชนทั้งหลายได้สร้างพระเจดีย์
สูง ๔ โยชน์ทำด้วยรัตนะแดพระองค์ ฌ
อโนมฺมุขยานนั้นนั่นเอง. ในคาถาที่เหลือ
มีถ้อยคำปรากฏชัด เจนแล้วทั้งนั้นในที่ทั้งปวง
ดังนี้แล.

สิหฺตฺตฺถพุทฺธวํสวณฺณนา นิฏฺฐิตา.
 นิฏฺฐิตอ โสฬสโม พุทฺธวํโส.

พฺรณฺณาพระสิหฺตฺตฺถพุทฺธวงค์ จบ.
 จบพระพุทฺธวงค์ที่ ๑๖.

คุณฺยกถคฺคกษณํ เศรษฐฺตฺตฺต
 สรํางคฺคณบิยฉวาย เป็นพุทฺธบุชา

๑๕. **ติสฺสพุทฺธวํสวณฺณา**

ตสฺส ปน สิทฺถตฺถสฺส ภควโต
อปรภาเค เอโก กบฺโป พุทฺธสฺสญฺเอย
อโหสิ. อิตฺต ทฺวานวฺตีกบฺปมฺตฺถเก ติสฺโส
ปฺสฺโสติ เอกสฺมี กบฺเป เทว พุทฺธา
นิพฺพตฺติสฺส. ตตฺถ ติสฺโส นาม มหาปุริโส
ปารมฺมียํ ปุเรตฺวา ตฺสิตฺปุเร นิพฺพตฺติตฺวา
ตโต จวิตฺวา เขมกนฺครํ ^๑ชนสฺนฺธสฺส^๑
นาม รณฺเอย อคฺคฺมเหสิยา ปทุมทลสฺทิส-
นยนาย ปทุมานามาย เทเวีย กุจฺฉิสฺมี
ปฏิสฺนฺธิ กเหตุวา ทสฺนํ มาสํ
อจฺจเยน อโนมฺยุยาเน มาตฺถกุจฺฉิตฺโต
นิกฺขมิ. สฺตฺตวสฺสสฺสทสฺสํนิ อการํ
อชฺฉาวสิ. ตสฺส ^๒คฺหาเสลนาริสฺย^๓-
นิสฺภนามกา ตโย ปาสาทา ^๔อเหตุ. ^๔

๑๕. **พฺรณฺนาพระติสฺสพุทฺธวํส**

อนึ่งในกาลต่อจากพระผู้มีพระภาคเจ้า
สิทฺถตฺถพระองคฺนั้น ไต่ว่างจากพระพุทฺธ-
เจ้าเสี่ยกับหนึ่ง. ครั้นเมื่อสุดเกล้าบิสองกับ
แต่ภทฺรกับนี้ (ขึ้นไป) ได้มีพระพุทฺธเจ้า
๒ พระองคฺ เสด็จบังเกิดในกบฺเดียวกัน คือ
พระพุทฺธเจ้าติสฺส พระพุทฺธเจ้าปฺส. ใน
พระพุทฺธเจ้า ๒ พระองคฺนั้น พระมหาบุรุษ
พระนามว่า ติสฺส ทรงบำเพ็ญพระบารมฺ
เต็มเปี่ยมแล้วเสด็จบังเกิดในคฺสิตฺบุรี จุติ
จากคฺสิตฺบุรีนั้น แล้วทรงถือปฏิสนธิในพระ-
ครรภ์ของพระเทวีพระนามว่าพระนางปทุม
ผู้มีพระเนตรงามคล้ายกับไข่มุก ผู้เป็นพระ-
อัครมเหสีของพระราชาพระนามว่าพระเจ้า
ชนสฺนฺธะ ในเขมกนฺคร ครั้นครบกำหนด

^๑ ส. อ. ม. สจฺจสนฺธสฺส.

^๒ ส. อ. คฺหาเสล.

^๓ ส. อ. นาริส, ม. นารีย.

^๔ ม. อฺสภ.

สุภททา เทวีปมุขานี เตตฺถีเส อิติ- ทตฺมาส พระองค์ก็ประสูติจากพระครรภ์
 สหสฺสานี อเหสุ. พระมารดา ณ โนมอุทยาน. ทรงอยู่ครอง
 ฆราวาสวิสัยสิ้นกาลเจ็ดพันปี. พระองค์มี
 ปราสาท ๓ องค์ มีชื่อว่า กุหาเสลปราสาท
 นาริสยปราสาท นิสภปราสาท. ทรงมีหญิง
 สามหมื่นสามพัน มีพระนางสุภททาเทวีเป็น
 ประมุข (คอยเฝ้าบำเรอ).

โส จตฺตารี นิมิตฺตานี ทิสฺวา พระคิสีสกุमारนั้นครั้งใดทอดพระเนตร
 สุภททาเทวีชา ปุตุเต อานนฺทกุมารเร เห็นนิมิต ๔ (คือ คนแก่ คนเจ็บ คนตาย
 อุปฺปนฺเน โสณุตฺตรํ นาม อนุตฺตรํ บรรพชิต)แล้ว (และ)เมื่อพระราชบุตรของ
 ตฺรุงฺควรมารุยฺห มหาภินิกฺขมน์ นิกฺขมิตฺวา พระนางสุภททาเทวีพระนามว่าอานนทกุมาร
 ปพฺพชิ. ตํ มนุสฺसानํ โกฏี อนุปพฺพชิ. ประสูติแล้ว เสด็จขึ้นทรงมาตัวประเสริฐ
 โส เตหิ ปริวฺโต อฏฺฐ มาเส ปธานจริยํ ซึ่งเป็นมาชั้นเยี่ยมชื่อโสณุตตระ เสด็จออกสู่
 จริตฺวา วิสาขปฺลณฺณมาย วีรนิคฺเค มหาภินะษกรมณฺ ทรงผนวชแล้ว. มนุษย์หนึ่ง
 วีรเสฏฺฐิสฺส ธีตาย ทินฺนํ มรฺคฺปายาสํ โกฏีได้บวชตามพระองค์. พระคิสีสกุमारนั้น
 ปรีภฺยฺชิตฺวา สลลวเน ทิวาวิหารํ อํภิกษุหนึ่งโกฏีเหล่านั้นแวดล้อม ทรงบำเพ็ญ
 วิดีนาเมตฺวา สายณฺหสมเย วิชิต- เพียรสิ้นกาลแปดเดือน ครั้นวันเพ็ญเดือน ๖
 สงฺคามเกน นาม ยวปาเลน อุปนีตา เสวยขาวมรฺคฺปายาส ที่ธิดาของวีรเศรษฺฐีใน
 อฏฺฐ ทิณฺมุฏฺฐิโย คเหตุวา อสนฺโพธิ วิหรนิคมถวายแล้ว ประทับสำราญพระอิริยาบถ
 อุปสงฺกมิตฺวา จตฺตาศีสหตฺถวิตฺถตํ ทิณฺสนฺถรํ ตอนกลางวัน ที่ป่าไม้สน ทรงรับหญ้า ๘ กำ

คุณกฤตลักษณะ เศรษฐบุตร
 สร้างต้นฉับถวาย เป็นพุทธบูชา

สนธิริตฺวา ตตฺถ ปลุลงฺกั อากฺขิตฺวา
 สมาริ มารพลั วิธมิตฺวา อธิคต-
 สพฺพญฺญตฺตญาโณ "อเนกชาติสัสาริ ฯ เปฯ
 ตณฺหานั ขยมชฺฌคา"ติ อุทานั อุทาเนตฺวา
 สตฺตสฺตฺตาหิ โพิธิมิเปเยว วิตินาเมตฺวา
 ยสฺวตีเนคเร^๑ พุรหมเทว^๑ อุทยญฺจ เทว
 ราชปฺตฺเต สปริวารเ อุปนิสฺสยสมฺปนฺเน
 ทิสฺวา อากาเสน คนฺตฺวา ยสฺวตีมิกทาเย
 โอตฺริตฺวา อุยฺยานปาเลน ราชปฺตฺเต
 ปกฺโกสาเปตฺวา เตสั สปริวารานั
 อวิสารินา พฺยาปิณา มจฺจเรณ
 พุรหมสฺสเรณ ทสฺสหัสสิโลกธาตุ
 วิญฺญา เปนฺโตว ฅมฺมจกฺกั ปวตฺเตสิ,
 ตทา โภภิสฺตานั ปจฺโม ฅมฺมาภิสฺมโย
 อโหสิ. เตน วุตฺตํ :

ที่คนเฝ้า(นา)ข้าวเหนียว ชื่อวิจิตสังคามกะ
 ถวายในเวลาเย็น เสด็จไปยังต้นประดู่อัน
 เป็นไม้โพธิพฤกษ์ ทรงปลูกเครื่องลาดหญ้า
 กว้าง ๔๐ ศอก ประทับคูบัวลังก (นั่ง
 ชัดสมาธิ) ณที่โคนโพธิพฤกษ์นั้น ก็ทรงกำจัด
 ไพรพลมารพร้อมทั้งพญามารเสียได้ ทรง
 บรรลุพระสัพพัญญุตญาณ ทรงเปล่งพระอุทาน
 ว่า "เราตถาคตเวียนตายเวียนเกิดนับชาติ
 ไม่นับ ฯลฯ เราตถาคตถึงความสิ้นไปแห่ง
 ตัณหาทั้งหลายแล้ว" ตั้งนี้แล้ว ประทับ ณ
 ที่ใกล้โพธิพฤกษ์นั้นเองตลอด ๗ สัปดาห์ ทรง
 เห็นราชบุตรทั้ง ๒ คือ พุรหมเทวกุมาร
 และอุทยกุมาร พร้อมทั้งบริวารในยสฺวตีนคร
 ว่าเป็นผู้ถึงพร้อมแล้ว ด้วยธรรมเป็นอุปนิสัย
 จึงเสด็จไปทางอากาศ ลง ณ ยสฺวตี-
 มิกทายวัน รั้งให้คนเฝ้าอุทยานไปเรียก
 ราชบุตรมาเฝ้า ทรงประกาศพระธรรมจักร

^๑ ส. อ. ทสฺวตี.

คุณฤคลักษณ์ เศรษฐบุตร
 สร้างค้นฉบับถวาย เป็นพุทธบูชา

แก่พระราชโอรสทั้ง ๒ นั้น พร้อมทั้งบริวาร
ทรงยังหมิ่นโลกธาตุใหญ่แจ่ม (ธรรม) ด้วย
พระสุรเสียง เพียงดังเสียงพระพรหมอัน
ไพเราะไม่ปรา ยังใจ (ผู้ฟัง) ให้อิมเอิบ,
ครั้งนั้น ธรรมภัสรมัยครั้งแรก ได้มีแล้วแก่
เทวดาและมนุษย์ร้อยโกฏิ. เพราะเหตุนั้น
พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสคำเป็นพระคาถา
(ประพันธ์) ว่า :

๑. "ลิตฺตฺตฺตสฺส อปเรน
อสโม อปฺปฏิปฺกฺคโล
อนนฺตเตโช^๑ อมิตฺยโส
ติสฺโส โลกกฺคณายโก.

๒. ตมนุทการํ วิธมิตฺวา
โสภาเสตฺวา สเทวํ
อนุกมฺปก มหาวีโร
โลเก อปฺปชฺชชี จกฺขุมา.

๑. "ในกาลต่อจากพระลิตตตตพุทธเจ้าได้
มีพระติสสพุทธเจ้า พระองค์ทรงเป็น
บุคคล ที่จะหาผู้เปรียบเสมอเหมือน
มิได้ ทรงมีพระเดชหาที่สุดมิได้ ทรง
มีพระยศ คือบริวารนับไม่ถ้วน ทรง
เป็นผู้นำชั้นเลิศของโลก.

๒. พระผู้มีพระภาคเจ้าผู้มีพระจักขุ (คือ
พระพุทธจักขุและพระสมันตจักขุ) ทรง
มีพระหฤทัยเอ็นดู มีพระวิริยะยิ่งใหญ่
เสด็จอุบัติขึ้นในโลก ทรงกำจัดความ

^๑ ส. ฮ. อนนตสีโล.

มีคมิก (คืออวิชา)เสียด ไทรยัง
โลกพร้อมทั้งเทวโลก ให้สว่างไสว
แล้ว.

๓. ตสุสาปิ อตุลา อิติ
อตุลา สีสมาธิ^๑
สพทตฺถ ปารมี คนฺตฺวา
ธมฺมจกฺกํ ปวตฺตยิ.

๓. พระผู้มีพระภาคเจ้า แม่พระองค์นั้น
ทรงมีพระอิทธิฤทธิ์หาบุคคลเทียบเท่า
มิได้ ทรงมีศีลและสมาธิ ไม่มีบุคคล
เทียบเท่า พระองค์ทรงถึงความเป็น
ผู้ยอดเยี่ยมในธรรมทั้งปวง ทรง
ประกาศพระธรรมจักรแล้ว.

๔. โส พุทฺโธ ทสฺสทสฺสีมฺหิ
วิญญา เปตฺติ กิรํ สุจฺฉิ
โกฏฺฐิตานิ อภิสมีสุ^๒
ปจฺจเม ธมฺมเทสเน^๓ติ.

๔. พระพุทธเจ้าพระองค์นั้น ทรงเปล่ง
พระวาจา (คือแสดงพระธรรมกถา)
ยังเทวดาและมนุษย์ ในหมื่นโลกธาตุ
ให้รู้แจ้งแล้วซึ่งทางแห่งความบริสุทธิ์
ในปฐมธรรมเทศนา เทวดาและ
มนุษย์รอยโกฏิตไคตรัสรู้ธรรมแล้ว."

^๑ ฉ. อตุลฺลํ สีสํ สมาธิ จ,
อิ. อตุลลีสีสสมาธิ จ.
^๒ อิ. โกฏฐิตสทสฺसानิ สมฺมึสุ.

ม. - พ. ๒ - ๒๐
ม. - พ. ๒ - ๒๐

ตตถ สัพพตถาติ สัพเพสุ ฌมฺเมสุ
 ปาริ คนฺตฺวา. ทสฺสทสฺสิมฺหิติ ทสฺสทสฺสิยิ.
 อถาปเรน สมฺเยน ทิสฺเสน สตุถารา
 สทฺธิ ปพฺพชิตานํ ภิกฺขุณฺํ โภภฺมิ มหาปุริสฺสสุ
 คณฺวาลํ ปหาย โภภฺมิลุมฺพคฺมนสมฺเย
 อณฺเฏศฺร คตา. สา "ทิสฺเสน
 สมฺมาสมฺพุทฺธเชน ฌมฺมจกฺกํ ปวตฺตติคฺน"ติ
 สุตฺวา ยสฺวตีมิกทายิ อากนฺตฺวา
 ทสฺพลมภิวาเทตฺวา ตํ ปริวารेतฺวา
 นิสีหิ. เตสํ ภควา ฌมฺมํ เทเสสิ, ตทา
 นวุติยา โภภฺมินิ ทฺวติยาภิสฺมโย อโหสิ. ปุน
 มหามงฺคลสมฺมาคเม^๑ มงฺคลปรีโยสาเน
 สญฺจิสฺยา โภภฺมินิ ตติโย อภิสฺมโย อโหสิ.
 เตน วุตฺตํ :

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สัพพตถ
 ความว่า ทรงถึงฝั่ง (คือความเป็นผู้ยอด-
 เยี่ยม)ในธรรมทั้งปวง. บทว่า ทสฺสทสฺสิมฺหิ
 แปลว่าในหมื่นโลกธาตุ. ครั้นสมัยต่อมาอีก
 ในคราวที่พระมหาบุรุษทรงละการประทับอยู่
 ในหมู่คณะเสด็จเข้าไปสู่โคนต้นโพธิ์ ได้มี
 ภิกษุโภภฺมิหนึ่งเที่ยวพร้อมไปกับพระบรมศาสดา-
 ทิสฺสะ ได้พากันหลีกไปเสีย ณ ที่อื่น. ภิกษุ
 หนึ่งโภภฺมินิได้สทฺถ์ว่า "พระคิสรสสมมาสม-
 พุทธเจ้าทรงประกาศพระธรรมจักร" จึงพา
 กันมายังยสฺวตีมิกทายวัน ถวายอภิวาท
 สมเด็จพระทศพลแล้ว นั่งแวดล้อมพระพุทธ-
 องค์. พระผู้มีพระภาคเจ้า ทรงแสดงธรรม
 แก่ภิกษุเหล่านั้น, ในครั้งนั้นอภิสฺมัยครั้งที่ ๒
 ได้มีแล้วแก่เทวดาและมนุษย์ แก่สิบโภภฺมิ.
 เมื่อครั้งจบพระธรรมกถา อันเป็นมงคลใน
 มหามงฺคลสมฺมาคมา อภิสฺมัยครั้งที่ ๓ ได้มีแล้ว
 แก่เทวดาและมนุษย์อีกสิบโภภฺมิ. เพราะ-
 เหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสคำเป็น
 พระคาถา (ประพันธ์) ว่า :

^๑ ม. มงฺคลสนฺนิปาเต.

คุณกฤตคัลกษณ์ เศรษฐบุตร
 สร้างคัมภีร์ถวาย เป็นพุทธบูชา

๕. "หุติโย นวุติโกฏฐิ^๑
 ตติเย^๑ สฎฐิโกฏฐิโย
 พนุธนาโต ปโมเจสิ
 สมฺปตฺเต^๒ นรมฺรุ ตทา"ติ.

ตตฺถ หุติโย นวุติโกฏฐินฺติ หุติโย
 อภิสฺมโย อโหสิ นวุติโกฏฐิปาณินฺติ
 อตฺถโณ. พนุธนาโตติ พนุธนโต, ทสฺหิ
 สโยชเนหิ ปรีโมเจสฺสตี อตฺถโณ. อิทานิ
 ปรีโมเจเต สตฺเต สรูปโต ทสฺเสนฺโต
 "นรมฺรุ"ติ อาท. นรมฺรุติ นรามเร.

๕. "อภิสฺมัยฺครั้งที่ ๒ ไคมีแกเทวดาและ
 มนุชฺย์เกาสิบโกฏฐิ ในอภิสฺมัยฺครั้งที่ ๓
 ในคราวนั้น พระพุทธเจ้าโคปลด-
 เปลื้องเทวดาและมนุษย์ ที่มาประชุม
 กันหกลิบโกฏฐิ ให้หลุดพ้นจากกิเลส
 เครื่องผูกแล้ว."

บรรดาบทเหล่านั้น บาทคาถาว่า
หุติโย นวุติโกฏฐิ แปลว่า อภิสฺมัยฺครั้งที่
 ที่ ๒ ไคมีแล้วแกสัวเกาสิบโกฏฐิ. บทว่า
พนุธนาโต แปลว่า จากกิเลสเครื่องผูก,
 อธิบายว่า ทรงปลดเปลื้องมนุษย์และเทวดา
 จากสังโยชน์ ๑๐ ประการ. บัดนี้พระพุท-
 ธองค์ เมื่อทรงแสดงบรรดาสัวซึ่งพระองค์
 ทรงปลดเปลื้องแล้ว โดยสรุป จึงตรัสว่า
 "นรมฺรุ." บทว่า นรมฺรุ แปลว่า มนุชฺย์และ
 เทวดา.

^๑ ฉ. ตติโย.

^๒ ฉ. สตฺเต.

มธุรัตถวิดาลินี บ.-ท.๒-๒๐

ยสวคีนกเร กिर อนุโตวสุส
 ปพพิชิตานัน อรหนุทานัน สตสหัสเสหิ
 ปริวุโต ปวาเรสิ, โส ปจโม สนนิปาโต
 อโหสิ.

อุภโต สุชาตสุส สุชาตสุส นาม รณโณ
 นาริวาหนกุมารो नारिवाहनकर
 อนุปุตเต ภควติ โลกนาเถ สปริวาโร
 ปจจุกคนตุวา ทสพล สภิกขุสมัน
 นิมนเตตุวา สตุตาทิ อสทิสทานัน ทตุวา
 อตุตโน รชชี่ ปุตตุสสุ นิยุยาเทตุวา
 สปริวาโร สพพโลกาธิปติสสุ ติสสุสมมา-
 สมพพุทสุส สนนิกเก เอหิภิกขุपพชชชช
 ปพพิช.

ตสสุ กिर सा पपपชชช สพพิทิสาสु
 ปากฎา อโหสิ. ตสฺมา ตโต ตโต

ไคยัันว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าติสสะ
 ทรงมีพระอรหันต์แสนหนึ่ง ผู้บวชแล้วภายใน
 พรรษาแฉดลอม ทรงปวารณาแล้วในยสวคีน
 นคร, นั้นเป็น (สาวก) สันนิบาตครั้งแรก.

เมื่อพระผู้มีพระภาคเจ้าผู้เป็นที่พึ่งของชาว-
 โลก เสด็จถึงนาริวาहनนครโดยลำตั้แล้ว
 พระนาริวาหนกุมาร (โอรส) ของพระราชา
 พระนามว่า พระเจ้าสุชาตะ ผู้สมภพตั้แล้ว
 จากทั้ง ๒ ฝ่าย (คือพระมารดาพระบิดา)
 พร้อมทั้งขาราชบริพารได้รับเสด็จ นิมนต์
 สมเด็จพระทศพลพร้อมทั้งภิกษุสงฆ์ ถวาย
 อสทิสทาน(ทานที่ไม่มีทานอื่นเช่นกัน) ตลอด
 ๑ วัน แล้วทรงมอบราชสมบัติของพระองค์แก่
 ราชบุตร(ท้าวเธอ) พร้อมทั้งขาราชบริพาร
 ทรงผนวชถวายเอหิภิกขุบรรพชา กับพระติสสะ-
 สัมมาสัมพุทธเจ้าผู้เป็นใหญ่ในโลกทั้งปวง.

ไคยัันว่า การผนวชนั้นของพระองค์ ได้
 ปราบฎาไปในทิศทั้งปวง. เพราะเหตุนี้

อาคนตุวา นาริวาหนกุมาริ มหาชโน
 อนุปพพิชิ. ททา ตถาคโต นวุติยา
 ภิกขุสทสทสสุสสุส มชฺฌคโต ปาติโมกข์
 อุทฺทิสี, โส ทุติโย สนนีปาโต อโหสิ.
 ปุน เขมวคีนคเร ฌาติสฺมาคเม
 พุทฺธวสธมฺมกถิ สุตฺวา อสีติสทสทสฺสานิ
 ทสฺส สนนีเก ปพพิชิตฺวา อรหตฺตํ
 ปาปฺณิสฺสุ, เทหิ ปริวฺโต สุกโต ปาติโมกข์
 อุทฺทิสี, โส ตติโย สนนีปาโต อโหสิ.
 เตน วุตฺตํ :

มหาชนจึงพากันมาจากที่นั้น ๆ แล้วบวชตาม
 พระนาริวาหนราชกุมาร. ในครั้งนั้นพระ-
 ตถาคตเจ้า เสด็จไปในท่ามกลางภิกษุเก่า-
 ลาน แล้วทรงแสดงพระปาติโมกข์, นั้นเป็น
 (สาวก) สันนิบาตครั้งที่ ๒. ชนแปดลาน
 สดับธรรมกถา แสดงพระพุทธวงศ์ในสมาคม
 แห่งพระญาติในเขมวคีนคร ได้พากันบวชใน
 สำนักของพระผู้มีพระภาคเจ้าตีสสะพระองค์
 นั้น แล้วบรรลุประอรหัต, พระสุคตเจ้า
 มีภิกษุเหล่านั้นแวดล้อม ทรงแสดงพระ-
 ปาติโมกข์, นั้นเป็น (สาวก) สันนิบาต
 ครั้งที่ ๓. เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระ-
 ภาคเจ้าจึงตรัสคำเป็นพระคาถา(ประพันธ์)
 ว่า :

๖. "สนนีปาตา ตโย อาสุ
 ติสฺสุสฺส จ มहेสิโน"^๑
 ชีณาสวานํ วิมลानํ
 สนนฺตจิตฺตานํ ตาทินํ.

๖. "(ในศาสนา)ของพระมहेสิเจ้าตีสสะ
 ได้มีการประชุมพระสาวก ล้วนภิกษุ
 ชีณาสพผู้ปราศจากมลทิน มีจิตสงบ
 แล้ว ทรงตาทิคุณ (รวม) ๓ ครั้ง.

^๑ ฉ. ติสฺเส โลกคุคนายเก.

คุณพรพรรณ สุจิตตวิชัย

อุทิศให้เจ้ากรรมนายเวร ผู้มีพระคุณ และสรรพสัตว์ทั้งหลาย

มจรฺตถวิดาสิเน ป.-ท.๒-๒๐

๑. ขีณาสวตสทสฺสาณํ .

ปจโม อาสิ สมากโม
นวุคิสตสทสฺสาณํ

หุติโย อาสิ สมากโม.

๘. อสีตีสตสทสฺสาณํ

ตติโย อาสิ สมากโม
ขีณาสวานํ วิมลानํ
ปุบฺพิตานํ วิมุตฺตียา"ติ.

๑. ครั้งแรก มีพระขีณาสพเสนาหนึ่งมา
ประชุมกัน ครั้งที่ ๒ มีพระสาวก
เกาลานมาประชุมกันแล้ว.

๘. ครั้งที่ ๓ มีพระสาวก แปะถาน
ลวนพระขีณาสพ ผู้ปราศจากมลทิน
ผู้ขึ้นบานแล้วด้วยวิมุตติ (คือความ
หลุดพ้นจากกิเลส) มาประชุมกัน
แล้ว."

ตทา อมหากํ โภชิสฺสตุโต ยสวตึนฺนคเร
สุชาโต นาม ราชา หุตฺวา อิหุํ ผีตํ
ชนบทํ อเนกโกฏฺฐนสนฺนิจยํ อนุ-
ราคมุปกตททยญฺจ ปริชนํ ตินฺนพมิว"^๑
ปริจฺจชิตฺวา ชาตฺยาที่สุ สํวิคฺคททโย
นิกฺขมิตฺวา ตาปสฺสปพฺพชฺชํ ปพฺพชิตฺวา
มหิทฺธิโก มหानุภาโว หุตฺวา "พฺพุโร
โลเก อุปฺปนฺโน"ติ สุตฺวา ปญฺจวณฺณาย

ครั้งนั้นพระบรมโพธิสัตว์ของพวกเรา
เป็นพระราชาพระนามว่า พระเจ้าสุชาตะ
ในยสวตึนคร ทรงมีพระหฤทัยสลัดในชาติ
(คือความเกิด) เป็นต้น จึงละทิ้งชนบทอัน
รุ่งเรือง กว้างขวาง เป็นที่สั่งสมทรัพย์ไว้
หลายโกฏฐ รวมทั้งบริชน (คนผู้แวดล้อม)
ที่มีใจจงรักภักดี ฝูงทิงหญาและต้นอ้อฉนั้น
เสด็จออกผนวชเป็นพระดาบส เป็นผู้มฤต

^๑ โป. ตินนจวารมิว, ส. อ.
ปริชิตตติณลวมิว.

คุณสคศรี สังขโสภาส

อุทิศให้นางใบ-นายช้อย วิทยาการ และนายธรรมบุญ วิทยาการ

ปีติยา ผุฏฐรีโร หุตฺวา สปตีสฺโส ติสฺส^๑ มาก มีอานุภาพมาก ครั้นทรงสัจับว่า "พระ-
 ภควนฺตํ อุปสงฺกมิตฺวา วนฺทิตฺวา จินฺเตสิ พุทธเจ้าเสด็จอุบัติแล้วในโลก" เป็นผู้
 "หนฺทาหิ มนฺทารวปาริจฺจตฺตกาที่หิ พระสร้ระชาบชานควยปีติ มีวรรณะ ๕^๑
 ทิพฺพกุสุเมหิ ภควนฺตํ ปุเชสฺสสามิ"ติ. อถ ทรงมีความยำเกรง เข้าไปเฝ้าพระผู้มี-
 โส เอวํ จินฺเตตฺวา อิทฺธิยา พระภาคเจ้าตีสสะ ถวายบังคมแล้วดำริว่า
 สคฺคโลกํ กนฺตฺวา จิตฺตลตาวนํ ปวีสิตฺวา "เอาเถิด เราจักบูชาพระผู้มีพระภาคเจ้า
 ปทุมปาริจฺจตฺตกมนฺทารวาทิหิ ทิพฺพกุสุเมหิ ครอบงำดอกไม้พยอมดอกมณฑารพ (ดอกมณฑา)
 รตนมยํ จงฺโกฏฺถกํ คาวุตฺตปฺปมาณํ ดอกปาริชาติ (ทองเหลือง) เป็นต้น." ครั้น
 ปุเรตฺวา คเหตุวาท คคณตเลน พระบรมโพธิสัตว์นั้นคิดอย่างนี้แล้ว จึงไป
 อาทนฺตฺวา ทิพฺเพหิ สุรภิกฺกุสุเมหิ ยังโลกสวรรค์ควยฤทธิ เข้าไปยังสวนจิตร-
 ภควนฺตํ ปุเชสิ. เอกญฺจ มณฺธิทฺถกํ ลควัน (สวนพระอินทร์) ยังผอบ (ตลับมีเขิง
 สุวณฺณมยภณฺณิกํ ปทุมราคมณฺธิมยปณฺณํ มียอด) อันทำควยรัตนะ มีขนาดคาพยุทหนึ่ง
 สุกนฺธเกสฺสรจฺจตฺตํ วิย ปทุมจฺจตฺตํ ให้เต็มควยดอกไม้พยอม มีดอกปทุม ดอก
 ภควโต ลิริสิ ธารยฺนฺโต จตฺตฺปริสฺมชฺเช ปาริชาติ และดอกมณฑารพเป็นต้น ถูมา
 อฏฺฐาลิ. อถ ภควา นํ "อิโต เทวณฺวเต ทางทองฟ้า บูชาพระผู้มีพระภาคเจ้าควย

^๑ ส. อ. อปคตยิสฺสํ ติสฺสํ.

^๑ ปีติมีวรรณะ ๕ คือ

- ๑. ขุททกาปีติ ปีติอย่างน้อย
- ๒. ขณิกาปีติ ปีติชั่วขณะ
- ๓. โอบกนฺติกาปีติ ปีติเป็นพัก ๆ
- ๔. อุพเพงฺกาปีติ ปีติอย่างโลกโฉน
- ๕. ผรณาปีติ ปีติชานชาน

มธุรัตถวาลินี บ. - พ. ๒-๒๐

คุณสตรศรี สังขโสภาส

อุทิศให้นางใบ-นายช้อย วิทยาการ และนายธรรมบุญ วิทยาการ

กบฺเป โคตโม นาม พุทฺโธ ภวิสฺสตี"ติ
 พยากาลิ. เตน วุตฺถํ :

ดอกไม้มีกลิ่นหอมอันเป็นที่พิศ. และพระ-
 บรมโพธิสัตว์ประทับยืนในท่ามกลางบริษัท ๔
 กัณฉัตรดอกปทุมฉัตรหนึ่ง ซึ่งมีคันเป็นแก้วมณี
 มียอดกลวงแล้วควยทอง มีใบ (คือของที่แบน
 เป็นแผ่น ๆ) ลวนแล้วควยทับทิมและแก้วมณี
 ดอกหนึ่งฉัตร เกสรดอกไม้มีกลิ่นหอมไว้เหนือ
 พระเศียรของพระผู้มีพระภาคเจ้า. ครั้นนั้น
 พระผู้มีพระภาคเจ้า ได้ทรงพยากรณ์พระ-
 บรมโพธิสัตว์นั้นว่า "เมื่อล่วงกาลสิบสองกัป
 แต้นไป สุธาตคาบสนันจักเป็นพระพุทธเจ้ามี
 พระนามว่า โคตมะ." เพราะเหตุนี้พระ-
 ผู้มีพระภาคเจ้า จึงตรัสคำเป็นพระคาถา
 (ประพันธ์)ว่า :

๔. "อิหํ เตน สัมเขน
 สุธาโต นาม ขตุติโย
 มหาโมกฺกั จตฺตยิตฺวา
 ปพฺพชึ อิลิปพฺพชฺชํ.

๕. "สมัยนั้น เราตถาคตเป็นบรมกษัตริย์
 พระนามว่าพระเจ้าสุชาตตะ ได้ละทิ้ง
 โภคะใหญ่ ออกผนวชเป็นฤาษี.

๖ เกสร คือ ส่วนในของดอกไม้ซึ่งโดยมาก
 เป็นเส้น ๆ เช่น เกสรบัว.

คุณลำนุณ ช่อนกลิ่น
 สร้างต้นฉบับถวาย เป็นพุทธบูชา

๑๐. มยิ ปพพิเต สนเต,
อุปปชฺชชิ โลกนายโก
พุทฺโธติ สทฺถํ สุตฺวาน
ปีติ เม อุปปชฺชณ.

๑๑. ทิพฺพํ มนุสฺสํ ฐปฺปํ
ปทุมํ ปาริฉุตฺตํ
อุโก หตฺถเหที ปคฺคยฺห
ฐนฺมาโน อุชฺชาคมิ.

๑๒. จาตุวณฺณปริวตฺตํ
ติสฺสํ โลกคฺคณายกํ
ตมฺหํ ฐปฺปํ กเหตุวา
มตฺถเก ธารยิ ชินิ.

๑๓. โสปี มํ พุทฺโธ พุยากาลิ
ชนมชฺเช นิสฺสีทีย
เทวนฺวเต อิตฺถ กปฺเป
อยิ พุทฺโธ ภวิสฺสติ.

๑๐. เมื่อเราตกตายเป็นบรรพชิตอยู่ พระ-
บรมโลกนายกเสด็จอุบัติแล้ว ครั้นมา
ได้สลับเสี้ยวว่า พุทฺโธ ปีติก็เกิด
ขึ้นแก่เราตกต.

๑๑. เราตกตจ้ดผาคากรองแล้ว เอา
มือทั้ง ๒ ประคองดอกมณฑารพ
ดอกปทุม (และ) ดอกปาริชาติทิพย์
เข้าไปเฝ้า (พระพุทธองค์).

๑๒. เราตกตได้ถือดอกไม้นั้น กั้น (เป็น
ฉัตร) เบื้องบนพระเศียรพระชินเจ้า
ติสสะผู้นำขึ้นเลิศของโลกซึ่งแวดล้อม
ด้วยวรรณะ ๔.

๑๓. พระพุทธเจ้าแม่พระองค์นั้นประทับนั่ง
ในท่ามกลางหมู่ชน ก็ได้ทรงพยากรณ์
เราตกตว่า ในกาลสืบสองกับแต่นี้
ไป สุธาตฤาษีนี้จักเป็นพระพุทธเจ้า.

๑ ก. ตทา.

๑๔. ปธานํ ปทหิตวาน ๆเปฯ
 เหสุสาม สมนุชา อิมํ.

๒๑. ตสุสาปิ วจนํ สุตฺวา
 ภิชฺโย จิตฺตํ ปสาทยี
 อุตฺตริ วตมธฺญจาสี
 ทสฺปารมิปุริยา"ติ.

ตถ มยิ ปพฺพชิตฺเต มยิ
 ปพฺพชิตฺถาวํ อุกฺตเต. "มม ปพฺพชิตํ
 สนฺตํ"ติ โปตฺถเกสุ ลินฺตํ, โส
 ปมาทเลโขติ เวทิตฺตพฺโพ. อุปฺปชฺชถาติ
อุปฺปชฺชิตฺถ. อุโก หตฺถเถหิ อุโกหิ
 หตฺถเถ. ปกฺกยหาติ คเหตุวาน.
จฺจนฺมาโนติ วากจฺรานิ วิจฺจนฺมาโนว.
จาทฺตวณฺณปริวฺตฺตํ จตฺตปริสฺปริวฺตํ,
 ขตฺติยพฺุราหฺมณฺกหฺปติสฺมณฺปริวฺตฺตํ อตฺถโถ.
 "จตฺตวณฺณเถหิ ปริวฺตฺตํ"ติ ปจฺนติ เกจฺ.

๑๔. พระตถาคตจักตั้งความเพียร ๆละฯ
 พวกเราจักเกิดพร้อมกัน ในศาสนา
 ของพระหนอพระพุทธเจ้าพระองค์นี้.

๒๑. เราตถาคตได้สัจับพระคำรัสของพระ
 ผู้มีพระภาคเจ้าแม่พระองค์นั้นแล้วได้
 บังเกิดจิตเลื่อมใสยิ่งนัก ได้อธิษฐาน
 พรตให้ยิ่งขึ้นเพื่อบำเพ็ญบารมี ๑๐ ให้
 บริบูรณ์."

บรรดาบทเหล่านั้น ส่องบทว่า มยิ
ปพฺพชิตฺเต ความว่า เมื่อเราเข้าถึงความ
 เป็นบรรพชิตแล้ว. ในคัมภีร์ทั้งหลายเขียน
 ไว้ว่า "มม ปพฺพชิตํ สนฺตํ," นั้นบัณฑิต
 พึงทราบว่าเป็นเขียนไว้ด้วยความพลั้งเผลอ.
 บทว่า อุปฺปชฺชถ แปลว่า เสด็จอุบัติแล้ว.
 ส่องบทว่า อุโก หตฺถเถ แปลว่า ควณมือ
 ทั้งสอง. คำว่า ประกอง คือถือไว้. บทว่า
จฺจนฺมาโน แปลว่า จัดผาเปลือกไม้กรอง
 เรียบร้อย. บทว่า จาทฺตวณฺณปริวฺตฺตํ แปลว่า

แวกลอมควยบริษัท ๔, อธิบายว่า แวกลอมควยกษัตริย์ พราหมณ์ กหบดี และสมณะ. อาจารย์บางพวกกล่าววว่า "แวกลอมควยวรรณะ ๔."

ตัสส ปน ภควโต เขมํ นาม นครํ อโหสิ. ชนสนฺโธ นาม ขตฺติโย ปิตา, ปทุมมา นาม ชนิกา, พุรหมเทโว จ อุตโย จ เทว อคฺคสาวกา, สมงฺโค^๑ นามุฏฺฐาโก, ผุสฺสา จ สุตฺตทา จ เทว อคฺคสาวิกา, อสนรฺกฺโข โโพธิ, สรีรํ สฏฺฐิหตฺถุเพธํ อโหสิ, วสฺสสฺตสฺสํ อายุ, สุภทฺทา นาม อคฺคมเหสี, อานนฺโท นาม ปุคฺโค, ตฺรจฺยยาเนน นิกฺขมิ. เตน วุตฺติ :

อนึ่ง พระนครของพระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์นั้น ชื่อเขมนคร. บรมกษัตริย์พระนามว่า พระเจ้าชนันธะ เป็นพระบิดา, พระชนนีพระนามว่า พระนางปทุมมา, พระอัครสาวกทั้ง ๒ คือ พระพรหมเทวะ และ พระอุทยะ, พระอุปัฏฐากชื่อว่าพระสมังคะ, พระอัครสาวิกาทั้ง ๒ คือ พระผุสสาและ พระสุทัตตา, ต้นประดู่เป็นไม้โพธิพฤกษ์, พระสรีระสูง ๖๐ ศอก, ทรงมีพระชนมายุ แสนปี, พระอัครมเหสีพระนามว่า พระนางสุภททา, พระราชบุตรพระนามว่า อานันทกุมาร, พระองค์เสด็จออกผนวชด้วยราชยานมา. เพราะเหตุนี้พระผู้มีพระภาคเจ้า จึงตรัสคำเป็นพระคาถา(ประพันธ์)ว่า :

^๑ ส. อ. สมโค, อฏฺฐสาสนิ. ๘๘
สมงฺกโล.

๒๘. "เขมกั นาม นคร^๑
 ชนสนฺโท^๒ นาม ขตฺติโย
 ปทุมมา นาม ชนิกา
 ติสฺสสฺส จ มเหสิโน.

๓๓. พุรฺหมเทโว จ อุตฺโตโย จ
 อเหตุํ อคฺคสาวกา
 สมงฺโก^๒ นามุฏฺฐาโก
 ติสฺสสฺส จ มเหสิโน.

๓๔. ผุสฺสา เจว สฺสทตฺตา จ
 อเหตุํ อคฺคสาวิกา
 โพิธิ ตสฺส ภควโต
 อสฺนินฺติ ปวฺจจฺติ.

๒๘. "พระนคร (ของพระผู้มีพระภาคเจ้า
 ติสสะพระองค์นี้) ชื่อว่า เขมกะ
 กษัตริย์พระนามว่า พระเจ้าชนสิ้นระ
 เป็นพระบิดา พระมารดาผู้ให้กำเนิด
 พระมเหสีเจ้าติสสะพระนามว่า พระ-
 นางปทุมมา.

๓๓. พระพรหมเทวเดระ และพระอุต-
 เถระเป็นพระอัครสาวก พระเดระ
 ชื่อสมังคะ เป็นพระอุปัฏฐากของ
 พระมเหสีเจ้าติสสะ.

๓๔. พระผุสสาเถรี และพระสฺสทตฺตาเถรี
 เป็นพระอัครสาวิกาทันไม้นั้นเป็นที่ตรัสรู้
 ของพระผู้มีพระภาคเจ้า พระองค์นั้น
 ชาวโลกเรียกว่า อสนะ (ไม่ประคอง).

^๑ ก. ชนสนฺโท.

^๒ ส. อ. สมโค, อฏฺฐสาสิณี. ๘๘
 สมงฺคโล.

๓๖. โสปี พุทฺโธ สฏฺฐิรตโน
 อหุ อฺจุจตุตฺตเน ชิโน
 อนฺูปโม อสฺหิโส
 หิมวา วีย ทิสฺสตี.

๓๖. พระชินพุทธเจ้าแม่พระองค์นั้น เมื่อ
 กล่าวโดยส่วนสูง ทรงมีพระวรกาย
 สูง ๖๐ ศอก พระองค์ทรงหาบุคคล
 เปรียบเสมอเหมือนมิได้ ทรงปรากฏ
 ดังขุนเขาหิมวันต์บรรพต.

๓๗. ตสฺสาปี อตุลเตชฺสส
 อายุ อาสิ อนฺุตฺตโร
 วสฺสสฺตสฺสทสฺสานิ
 โลเก อฏฺฐาสิ จกฺขุมา.

๓๗. พระผู้มีพระภาคเจ้า ผู้มีพระเดช
 (คือคุณเป็นต้น)อันหาบุคคลเทียบเท่า
 มิได้แม่พระองค์นั้น มีพระชนมายุ
 เป็นอนุตรระ (คือไม่มากไม่น้อยกว่า
 พระชนมายุพระพุทธเจ้าพระองค์ใด)
 พระองค์ผู้มีพระจักขุ ทรงดำรงอยู่
 แลไว้ในโลกจนสิ้นกาลแสนพรรษา.

๓๘. อุตฺตมํ ปวริํ เสฏฺฐํ
 อนฺุโกตฺวา มหายสฺ
 ชลิตฺวา อคฺคิกฺขณฺุโธว
 นิพฺพุโต โส สฺสาวโก.

๓๘. พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้นพร้อม
 ด้วยพระสาวก ทรงเสวยพระยศใหญ่
 อันล้ำเลิศประเสริฐสูงสุด ทรง
 รุ่งโรจน์ ดุจกองไฟ เสด็จเข้าสู่
 พระนิพพานแล้ว.

๓๘. วลาหโกว อนิเลน
 สิริเยน วีย อุตฺสโว
 อนุทธกาโรว ปทีเปณ^๑
 นิพฺพุโต โส สสาวโก"ติ.

คตฺถ อุจฺจตฺตเนติ อุจฺจภาเวณ.
หิมวา วีย ทิสฺสตีติ หิมวาว ปทิสฺสตี.
 อยเมว วา ปาโร. ยถา โยชนานัน
 สตานุจฺโจ หิมวา ปญฺจปพฺพุโต สุตฺุเร
 จิตานมฺปิ อุจฺจภาเวณ จ โสมฺมภาเวณ
 จ อติรมณฺโง หุตฺุวา ทิสฺสตี, เอว
 ภควาปิ ทิสฺสตีติ อตฺุโธ.

๓๘. พระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้นพร้อม
 ด้วยพระสาวกเสด็จเข้าสู่พระนิพพาน
 แล้ว เหมือนวลาหก(เมฆ)ตกลงมพัด
 ก็กระจายหายไป เหมือนหยาดน้ำค้าง
 ตองแสงอาทิตย์ก็หายไป (หรือ)
 เหมือนความมืดตองแสงประทีปก็หาย
 ไปฉะนั้น."

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อุจฺจตฺตเน
 แปลว่า โดยความสูง. บทคาถาว่า หิมวา
วีย ทิสฺสตี แปลว่า ทรงปรากฏดังขุนเขา
 หิมวา. อีกอย่างหนึ่งพระบาลีก็เหมือนกันนี้.
 อธิบายว่า แม่เบญจบรรพต (ชื่อ) หิมวา
 (มีหิมะคลุม) สูงหลายร้อยโยชน์ เป็นภูเขา
 นารัณรมย์ใจยิ่ง โดยภาวะที่เป็นภูเขาสูง
 และโดยภาวะที่น่าชื่นชอบ ย่อมปรากฏแก่ชน
 ทั้งหลายแม้อยู่ในที่ไกลลิบฉันใด, แม่พระ-
 ผู้มีพระภาคเจ้าก็ทรงปรากฏเหมือนฉันนั้น.

^๑ ก. ทีเปณ.

อนุตตโรติ นาทิที่โม นาทิรสโส. อายุ
วสัสตสทสสนติ อตุโธ. อุตตมัม ปวร
เสฏฺฐนติ อณฺณมณฺณเววจนานิ. อุตฺสโวติ
หิมพินฺนุ, วลาหกอุสฺสวอนุชการา วิย
อนิสฺสุริยทีเปหิ ๑อนิจฺจทานิสฺสุริยทีเปหิ ๑
อุปทฺทโต ๒ ปรินิพฺพุโต สสาวโก ภควาติ
อตุโธ.

บทว่า อนุตตโร ความว่า ไม่ยืนยาวเกินไป
ไม่สั้นเกินไป. อธิบายว่า มีพระชนมายุ
แสนปี. หลายบทว่า อุตตมัม ปวร เสฏฺฐ
เป็นไวพจน์ (คำที่มีรูปต่างกันแต่ความหมาย
คล้ายกัน) ของกันและกัน. บทว่า อุตฺสโว
แปลว่าหยาดน้ำค้าง, อธิบายว่า พระผู้มี-
พระภาคเจ้าพร้อมทั้งพระสาวกอุก(แรง)ลม
(แสง)อาทิตยและ(แสง)ประทีป อันใดแก่
ความไม่เที่ยง เบียดเบียน เสด็จสู่ปรินิพพาน
แล้ว เหมือนดังก้อนเมฆ น้ำค้าง และความ
มีตูก(แรง)ลม (แสง)อาทิตยและแสง
ประทีปเบียดเบียนอันตรธานหายไปฉะนั้น.

ติสฺโส กิร ภควา สุนฺนทวตฺตีนคเร
สุนฺนทาราเม ปรินิพฺพายิ. เสสเมตฺถ
กาธาสฺ ปากฺกเมวาติ.

โดยเห็นว่า พระผู้มีพระภาคเจ้าติสสะ
เสด็จสู่ปรินิพพานแล้ว ณ สุนันทาราม ใกล้
สุนันทวตฺตีนคร. คำที่เหลือในกาถาเหล่านี้
ปรากฏแล้วทั้งนั้น ดังนี้แล.

คิสีสพุทธวํสวณฺณา นิฏฺฐิตา.
นิฏฺฐิตอ สตฺตฺรสมุ พุทฺธวํโส.

พรรณนาพระคิสีสพุทธวงศ์ จบ.
จบพระพุทฺธวงศ์ที่ ๑๑.

๑-๑ ส. อ. อัย ปาโล นตฺถิ.
๒ โป. มทฺทโต.

๑ ศัพท์นี้ความจริง เป็นอุสฺสาโว แต่เพื่อให้
ต้องด้วยฉันทลักษณะจึงใช้อุสฺสโว.

๒๐. ปุสฺสพุทฺธวํสวณฺณา

ตสฺส ติสฺสสฺส ภควโต อปรภาเค
อนุกกเมน ปริหายิตฺวา ปุน วทฺธิตฺวา
อปริมิตายุกา หุตฺวา อนุปฺพเพน หายิตฺวา
นวุทิวสฺสสฺสสฺสหายุเกสุ ชาเตสุ ตสฺมีเยว
กบฺเป ปุสฺโส^๑ นาม สตฺถา โสเก
อุปฺปชฺชิตฺวา โสปี ภควา ปารมมิตฺวา
คฺคิตฺวา นินฺนิตฺวา ตโต จวิตฺวา
กาสิกนฺนเร ชยเสนรณฺโณ อคฺคมาเหสิยา
สิริมา นาม เทวียา กุจฺฉิตฺวา ปฏิสฺสนฺตี
คเหตฺวา ทสนฺนํ มาสํ อจฺจเยน
สิริมุชฺชานเ มาตูกุจฺฉิตฺวา นิกฺขมิตฺวา
นวุทิวสฺสสฺสสฺสหายุเกสุ อคารํ อชฺชวาลิ. ตสฺส
กิริ ครุทฺทกฺขทฺสฺสวณฺณการาติ ตโย
ปาสาทา อเหสุ. กิสฺวาโคตมิมฺปิมุชฺชานิ
ติสฺส อิตฺถิสฺสสฺสสฺสหายุเกสุ ปจฺจุปฏฺฐิตานิ อเหสุ.

๒๐. พรรณนาพระปุสฺสพุทฺธวงศ

ในกาลต่อจากพระผู้มีพระภาคเจ้าตีสสะ
พระองค์นั้น เมื่อมนุษย์ทั้งหลายมีอายุเสื่อม
ถอยลงตามลำดับแล้ว ก็กลับมีอายุเพิ่มขึ้นอีก
จนนับไม่ถ้วน แล้วก็กลับมีอายุเสื่อมถอยลง
โดยลำดับเหลือเท่าหนึ่งปี ในภพนั้นนั่นเอง
พระบรมศาสดาพระนามว่า ปุสฺสสะ เสด็จอุบัติ
ขึ้นแล้วในโลก. พระผู้มีพระภาคเจ้าแม่พระ
องค์นั้น ทรงบำเพ็ญพระบารมีเต็มเปี่ยมแล้ว
เสด็จไปบังเกิดในคฤทฺถบุรี จุตฺติจากคฤทฺถบุรีนั้น
แล้ว ทรงถือปฏิสนธิในพระครรภ์พระเทวี
พระนามว่าพระนางสิริมา ผู้เป็นพระอัคร-
มเหสีของพระราชา ทรงพระนามว่า พระ-
เจ้าชยเสนะ ในกาลกนฺนเร ครั้นครบกำหนด
ทศมาสก็ประสูติจากพระครรภ์พระมารดาใน
สิริมาอุทยาน. พระองค์ทรงครองพระราชา-

^๑ ฉ. ผุสฺโส.

วิสัย ลีนกาลเก้าพันปี. ไต่ยีนว่าพระองค์มี
ปราสาท ๓ องค์ คือ ครุพักขปราสาท
หังสปราสาท และสุวรรณภารปราสาท. ทรง
มีหญิงสามหมื่น ซึ่งมีพระนางกิสาโคตมี เป็น
ประมุขคอยเฝ้าบำเรอ.

โล จตุตถาริ นิमितฺตานิ ทิสฺวา พระปุลสกุमारนั้น ไต่ทอดพระเนตร
กิสาโคตมียา อนุปเม นาม ปุตุเต เห็นนิมิต ๔ แล้ว เมื่อราชบุตรของพระนาง
อุปัปนุเน อลงฺกตคชวรกฺขณฺธคโต มหา- กิสาโคตมี พระนามว่า อนุปมกุมาร
ภินิกฺขมนํ นิกฺขมิตฺวา ปพฺพชฺชิตํ ประสูติแล้ว พระองค์ประทับบนคอกชสารตัว
ชนโกฏฺฐิ อนุปพฺพชฺชิตํ. โล เตหิ ปริวฺโต ประเสริฐอันประทับแล้ว ไต่เสด็จออกสู่
ฉ มาเส ปธานจริยํ จริตฺวา ตโต คณฺฑ มหาภินเนษกรรมณํ ทรงผนวชแล้ว. (ครั้งนั้น)
ปทาย สตุตฺตาหิ เอกจริยํ^๑ อนุพฺรุหฺยมาโน พระองค์ทรงผนวชแล้ว บุรุษหนึ่งโกฏฐิวช
วสิตฺวา วิสาขปุณฺณมาย อณฺฏตเร นคเร ตาม. พระองค์อันภิกษุเหล่านั้นแวกล้อม
อณฺฏตรสฺส เสฏฺฐิโน ฐิตาย สิริวฑฺฒาย ทรงบำเพ็ญเพียรลีนกาล ๖ เดือน ต่อจากนั้น
นาม ทินฺนํ มธุปายาสํ ปริภุชฺชิตฺวา ทรงละทิ้งหมู่คณะ ทรงเพิ่มพูนการเสด็จ
สีสฺปาวเน ทิวาวิหารํ วิตฺตินาเมตฺวา เทียวไปล่ำพั่งพระองค์เดียว ประทับอยู่แล้ว
สายนฺหสมเย สิริวฑฺฒเน นาม ตลอด ๗ วัน ครั้นวันเพ็ญเดือน ๖ เสวย

^๑ ส. อ. เอกจาริ เอกจริยํ.

อุปาสะเกณ^๑ ทินนา อฏฐ คิลมภูจโย
 คเหตฺวา อามลกโพธิ อุตฺตมกิตฺวา
 สมาริ มารพล วิธมิตฺวา สัพพญญุตญญานํ
 ปตฺวา "อเนกชาติสํสาริ ๆเปฯ ตณฺหานํ
 ขยมชฺฌคา"ติ อุทานํ อุทาเนตฺวา
 สุตฺตสฺตฺตาทิ โพธิสมีเปเยว วิตินาเมตฺวา
 อตฺตนา สทฺธิ ปพฺพชิตานํ ภิกฺขุณฺํ โภกฺกีนํ
 ธมฺมปฏิเวธสมตฺถกํ ทิสฺวา อากาเสน
 คนฺตฺวา สํกสฺสณฺคเร อิลิปตเน
 มิกทาเย โอตริตฺวา เตสํ มชฺฌ
 ธมฺมจกฺกํ ปวตฺเตสิ. ตทา โภกฺกิสฺต-
 สหสฺसानํ ปจฺโม อภิสฺมโย อโหสิ.
 เตน วุตฺตํ :

ข้าวมธุปายาสที่ธิดาของเศรษฐีคนใดคนหนึ่ง
 ในเมืองใดเมืองหนึ่ง ชื่อนางสิริวัฑฒาถวาย
 แล้ว ประทับสำราญพระอิริยาบถ ตอน
 กลางวันในป่าสี่ส้าววัน (ป่าไม้ประคูลาย)
 ครั้นเวลาเย็น ทรงรับหญ้า ๘ กำ ที่อุบาสก
 ชื่อสิริวัฑฒะถวายแล้ว เสด็จเข้าไปยังต้น
 มะขามป้อมโพธิพฤกษ์ ทรงกำจัดไพรพลมาร
 พรอมทั้งพญามารราบคาบ ทรงบรรลुพระ-
 สัพพัญญุตญาณแล้ว แปลงพระอุทานว่า "เรา
 ตถาคตเวียนตายเวียนเกิด นับชาติไม่ถ้วน
 ๆลฯ เราตถาคตถึงความสิ้นไปแห่งตัณหา
 ทั้งหลาย" ตั้งนี้แล้วประทับไกลตนโพธิพฤกษ์
 นั้นเองตลอด ๗ สัปดาห์ ทรงเห็นว่าภิกษุ
 หนึ่งโภกฺกีนุบวชพร้อมกับพระองค์ สามารถ
 แหงตลอดธรรมได้ จึงเสด็จไปทางอากาศ
 ลง ณ ป่าอิลิปตนมฤคทายวันไกลสังกัสสนคร
 ทรงประกาศพระธรรมจักร ทามกลางภิกษุ
 เหล่านั้น. ครั้นนั้นปฐมอภิสัมมัย ได้มีแล้วแก

^๑ ส. อ. ตาปเสน.

เทวดาและมนุษย์แสนโกฏิ. เพราะเหตุนี้
พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสคำเป็นพระคาถา
(ประพันธ์) ว่า :

๑. "ตตฺถเว มณฺทกปฺปมฺหิ
อหุ สตุฏฺธา อนุตฺตโร
อนุปโม อสมสโม
ปุสฺสโส^๑ โลกคฺคณายโก.

๒. โสปี สพุทฺ ทัมฺ หนฺตฺวา
วิชฺฌเฏตฺวา มหาชฺฌํ
สเทวกํ ตปฺปยฺนุโต
อภิวสฺสึ อมตฺมพฺยา.^๒

๓. ธมฺมจกฺกํ ปวตฺเตนฺเต
ปุสฺสเส นกฺขตฺตมจฺจเล
โกฏิสฺตสฺสํ^๓
ปจฺมาภิสฺมโย อหุ"^๓ติ.

๑. "ในมัยกัปปันนั้นแล ได้มีพระบรม-
ศาสดา พระนามว่าปุสสะ พระองค์
ทรงเป็นบุคคลผู้ยอดเยี่ยม ทรงเป็น
ผู้นำชั้นเลิศของโลกหาผู้เปรียบเสมอ
เหมือนมิได้.

๒. พระบรมศาสดาแม่พระองค์นั้น ทรง
กำจัดความมืดทั้งมวล ทรงสว่างแล้ว
ซึ่งชัฏใหญ่(คือตัณหา)ทรงไปรยปราย
ผ่นยังโลกพร้อมทั้งเทวโลกให้เอิบอิม
ควยน้ำ คือ อมตธรรมแล้ว.

๓. เมื่อพระบรมศาสดापุสสะ ทรงประ-
ภาศพระธรรมจักรในวันนักษัตร อัน
เป็นมงคล ปฐมอภิสัมัยได้มีแล้วแก่
เทวดาและมนุษย์แสนโกฏิ."

^๑ ฉ. อี. ผุสฺสโส. ^๒ อี. อมตมพฺยา.

^๓ ก. ปุสฺสสฺส จ.

คุณบุญส่ง - คุณฉัตร บุญเรือง

สร้างต้นฉบับถวายเป็นพุทธบูชา อุทิศส่วนกุศลให้พ่อ-แม่ เจ้ากรรมนายเวร และสรรพสัตว์

ตตถ ตตถ มณฑกปโป ยสมี
 กปเป เทว พุทธา อุปชชนติ, โส
 "มณฑกปโป"ติ เหฏฐา วุตโต.
วิชเยตวาติ ปฏิวิสุตฺตเสตฺวา. มหาชฏนฺติ
 เอตถ ชฎาติ ตณฺหาเยตํ อธิวณฺ. ส่า
 หิ รุปาทีสุ อารมฺมเณสุ เหฏฐปรียวเสน!
 ปุณฺปุณฺนี อุปชชนโต สํสิพฺพนโต
 สุตฺตคฺคฺมุพฺพชาลปฺวสงฺขาทา ชฎา วิยาติ
 ชฎาติ วุตฺตํ, ตํ มหาชฏํ. สเทวกนฺติ
 สเทวกํ โลกํ. อภิวสฺสีติ ปาวสฺสี.
อมตมพฺพนาติ อมตสงฺขาเตน ฌมฺมกถา-
 สฺสลิเลน ตปฺปยฺนโต ปาวสฺสีติ อตฺถโถ.

บรรดาบทเหล่านั้น บาทพระคาถาว่า
ในมณฑกปโปนั้นแล ข้าพเจ้าได้กล่าวไว้แล้วใน
 ทนหลังว่า ในกัปใดมีพระพุทธเจ้า ๒ พระ-
 องค์เสด็จอุบัติขึ้น, กัปนั้นชื่อว่า "มณฑกปโป".
 บทว่า วิชเยตวา แปลว่าสง. คำว่า ชฎ
 ในบทว่า มหาชฏนี้ เป็นชื่อของคัมหา. มีคำ
 อธิบายว่า แท้จริงคัมหานั้นชื่อว่า ชฎ เพราะ
 อรรถว่า เป็นคุดค้งชฎ กล่าวคือ เส้นคาย
 (ที่พันกันยุ่ง) ขาย(กึ่ง)ของกอไม้(ไผ่)และ
 ขนม เพราะเกี่ยวประสานสัตว์ไว้ โดย
 บังเกิดขึ้นแล้วขึ้นเล่าในอารมณ มีรูปเป็นคัน
 โดยเป็นไปในอารมณทั้งชั้นต่ำ(หยาบ) และ
 ชั้นสูง (ประณีต), ซึ่งชฎใหญ่นั้น. บทว่า
สเทวก แปลว่า ย้งโลกพร้อมทั้งเทวโลก.
 บทว่า อภิวสฺสี แปลว่า ทรงโปรยปราย.
 บทว่า คฺวยนำ คือ อมตธรรม ความว่า
 ทรงหลังฝนย้งเทวดาและมนุษย์ ให้อิมเอิบ
 คฺวยนำคือพระธรรมกถาอันใดแกอมตธรรม.

คุณบุญส่ง - คุณฉัตร บุญเรือง

สร้างต้นฉบับถวายเป็นพุทธบูชา อุทิศส่วนกุศลให้พ่อ-แม่ เจ้ากรรมนายเวร และสรรพสัตว์

ยทา ปน พาราณสีนคเร ลีริวทุโธ
 นาม ราชา มหนต์ โภคกุขนธ ปทาย
 ตาปสปพชชี่ ปพพิ. เตน สห
 ปพพิตานัน ตาปสานัน นวุตีสตสหัสสานิ
 อโหสิ, เตสั ภควา ฐมมึ เทเสสิ,
 ตทา นวุติยา สตสหัสสานัน ทุติยาภิสมโย
 อโหสิ. ยทา ปน อตุตโน ปุตุตสส
 อนุปมกุมารสส ฐมมึ เทเสสิ, ตทา
 อสีติยา สตสหัสสานัน ตติโย ฐมมาภิสมโย
 อโหสิ. เตน วุตุต :

อนึ่ง เมื่อครั้งพระราชา พระนามว่า
 พระเจ้าลีริวทุโธ ในพระนครพาราณสี ทรง
 ละทิ้งกองโภคทรัพย์ใหญ่ ทรงผนวชเป็น
 พระตาบส. ได้มีพระตาบสผู้บวชพร้อม กับ
 พระองค์จำนวนเกาลาน, สมเด็จพระผู้มี-
 พระภาคเจ้า ทรงแสดงธรรมแก่ตาบส
 เหล่านั้น, ในกาลครั้งนั้น อภิสัมัยครั้งที่ ๒
 ได้มีแล้วแก่เทวดาและมนุษย์เกาลาน. อนึ่ง
 เมื่อครั้งพระองค์ทรงแสดงธรรม แก่อนุปม-
 กุมาร ผู้เป็นราชบุตรของพระองค์นั้น,
 ธรรมาภิสัมัยครั้งที่ ๓ ได้มีแล้วแก่เทวดา
 และมนุษย์แปดลาน. เพราะเหตุนี้ พระ-
 ผู้มีพระภาคเจ้า จึงตรัสคำเป็นพระคาถา
 (ประพันธ์)ว่า :

๔. "นวุตีสตสหัสสานัน
 ทุติยาภิสมโย อหุ
 อสีตีสตสหัสสานัน
 ตติยาภิสมโย อหุ"ติ.

๔. "อภิสัมัยครั้งที่ ๒ ได้มีแล้วแก่เทวดา
 และมนุษย์เกาลาน อภิสัมัยครั้งที่ ๓
 ได้มีแล้ว แก่เทวดาและมนุษย์แปด-
 ลาน."

มธุรัตถวิดาลินี ม.-พ.๒-๒๑

คุณบุญส่ง - คุณฉัตร บุญเรือง
 สร้างต้นฉบับถวายเป็นพุทธบูชา อุทิศส่วนกุศลให้พ่อ-แม่ เจ้ากรรมนายเวร และสรรพสัตว์

ตโต อปเรน สมเยน กณฺณ- สมัยตอจากนั้น เมื่อพระปุตสสัมมาสัม-
 กุชฺชนคเร สุรกุชิตโต ราชปุตฺโต จ พุทธเจ้า เสด็จถึงพระนครของพระองค์แล้ว
 ปุโรหิตปุตฺโต ฐมฺมเสณกุมารโ ฌ ปุสฺเส พระสุรภักขิตะราชบุตร และธัมมเสณกุมาร
 สมฺมาสมฺพุทฺธเต อตฺตโน นครี สมฺปตฺเต บุตรของปุโรหิต ในกัณณกุชชนคร พร้อมด้วย
 สฎฺฐิยา ปุริสสทสฺสเสหิ สทฺธิ ปจฺจุคฺ- บุรุษหกหลานพากันไปรับเสด็จถวายบังคมแล้ว
 คนฺตฺวา วนฺทิตฺวา นิมนฺเตตฺวา สตฺตาหิ ทูลนิมนต์ ถวายมหาทานตลอด ๗ วัน
 มหาทานิ ทตฺวา ทสฺพลสฺส ฐมฺมกถิ สดับพระธรรมกถาของสมเด็จพระทศพลแล้ว
 สุตฺวา ๑ ภควติ ปสีทิตฺวา เต สปริวารา เลื่อมใสในพระผู้มีพระภาคเจ้า ทั้ง ๒ นั้น
 ปพฺพชิตฺวา ๑ อรหตฺตํ ปาปฺณิสฺสุ, เตสํ พร้อมทั้งบริวาร บวชแล้ว บรรลุพระอรหัต,
 สฎฺฐิยา ภิกฺขุสทสฺสสํนํ มชฺฌเณ ภควา พระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงพระปาติโมกข์
 ปาติโมกฺขํ อุทฺทิสฺสิ, โส ปจฺโม สนนฺิปาโต ท่ามกลางภิกษุหกหลานเหล่านั้น, นั้นเป็น
 อโหสิ. ปุน กาสินคเร ชยเสณรณฺโณ (สาวก) สันนิบาตครั้งแรก. พระผู้มีพระ-
 สฎฺฐิมตฺตานํ ฌาตึนํ สมากเม พุทฺธวํสํ ภาคเจ้า ทรงแสดงพระพุทธวงศ์ ในสมาคม
 เทเสสิ, ตํ สุตฺวา ปญฺญาสทสฺสสํนํ แห่งพระญาติของพระเจ้าชยเสณะ ในกาสิ-
 เอหิภิกฺขุปพฺพชฺชชาย ปพฺพชิตฺวา อรหตฺตํ นคร ประมาณ ๖๐ พระองค์, บุรุษห้าหลาน
 ปาปฺณิสฺสุ. เตสํ มชฺฌคโต ภควา สดับพระพุทธวงศ์นั้นแล้ว พากันบวชด้วย
 ปาติโมกฺขํ อุทฺทิสฺสิ, โส ทฺติโย สนนฺิปาโต เอหิภิกฺขุบรรพชา บรรลุพระอรหัตแล้ว.
 อโหสิ. ปุน มหามจฺกุลสํมากเม ต่อมา พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับอยู่ตาม-

๑-๑ ส. อ. อิม ปาจา นตฺถิ.

คุณบุญส่ง - คุณฉัตร บุญเรือง

สร้างต้นฉบับถวายเป็นพุทธบูชา อุทิศส่วนกุศลให้พ่อ-แม่ เจ้ากรรมนายเวร และสรรพสัตว์

มณฑลภณ สุตฺวา จตุตาฬีสปุริสสทสฺหสฺถานิ
ปพฺพชิตฺวา อรหตฺตํ ปาปฺณิสฺสุ. เตสํ
มชฺฌคโต สุคโต ปาติโมกฺข์ อุทฺทิสฺสิ,
โส ตติโย สนนฺิปาโต อโหสิ. เตน
วุตฺตํ :

กลางภิกษุเหล่านั้นทรงแสดงพระปาติโมกข์,
นั้นเป็น(สาวก)สนธิบาตครั้งที่ ๒. บุรุษสี่ล้าน
สี่หมื่นมณฑลภณ ในสมาคมมหามงคล แล้ว
พากันบวชบรรลุนิพพาน. พระสุคตเจ้า
ประทับอยู่ท่ามกลางภิกษุเหล่านั้น ทรงแสดง
พระปาติโมกข์, นั้นเป็น(สาวก)สนธิบาต
ครั้งที่ ๓. เพราะเหตุนี้ พระผู้มีพระภาค-
เจ้า จึงตรัสคำเป็นพระคาถา (ประพันธ์)
ว่า :

๕. "สนธิปาตา ตโย อาสุํ
 ปุลสฺสสฺสปี มฺเหสิโน
 ชฺเฌาสวานํ วิมลานํ
 สนตฺตจิตฺตาน ตาทินํ.

๕. "(ในศาสนา) แม่ของพระปุลสสมเหสี-
 เจ้า ได้มีการประชุมพระสาวกล้วน
 พระชเฌาสพฺพปราศจากมลทิน มีจิต
 สงบ ทรงตาทิคุณ (รวม) ๓ ครั้ง.

๖. สฺมุจฺจิสฺสทสฺหสฺถานํ
 ปจฺจโม อาสิ สฺมาคโม
 ปญฺญาสสทสฺหสฺถานํ
 ทฺติโย อาสิ สฺมาคโม.

๖. ครั้งแรกมีพระชเฌาสพฺพกล้านมาประ-
 ชุมกัน ครั้งที่ ๒ มีพระชเฌาสพฺพห้าน
 มาประชุมกัน.

๑ ก. ปุลสสส จ.

๑. จตุตทาฬีสตสหัสสานิ

ตติโย อาสิ สมากโม

อนุปาทา วิมุตตานิ

โวจฉินฺนปฏิสนฺธินฺ"ติ.

ตทา อมหากิ โภธิสตุโต
 อรินทมนนฺคเร วิชิตาวี นาม ชตติโย
 หุตฺวา ตสฺส ฐมฺมํ สุตฺวา ภควติ
 ปลีทิตฺวา ตสฺส มหาทานิ ทตฺวา มหารชฺชํ
 ปหาย ภควโต สนฺติเก ปพฺพชิตฺวา ตีณิ
 ปิฎกานิ อุกฺคเหตฺวา เตปิฎกธโร
 มหาชนสฺส ฐมฺมกถํ กเถสิ, สีลปารมมฺญ
 ปุเรสิ. โสปี นํ "พุทฺโธ ภวิสฺสตี"ติ
 พยากาลิ. เตน วุตฺตํ :

๑. ครึ่งที่ ๓ มีพระขีณาสพสี่ล้านผู้ซึ่งตัด
 ปฏิสนธิได้เด็ดขาดแล้ว หลุดพ้นไป
 เพราะไม่ถ่อมตนมาประชุมกัน."

ในกาลนั้น พระบรมโพธิสัตว์ของพวก
 เราเป็นบรมกษัตริย์ พระนามว่า พระเจ้า
 วิชิตาวี ณ อรินทมนคร ทรงสดับธรรมของ
 พระผู้มีพระภาคเจ้าปุัสสะ พระองค์นั้นแล้ว
 ทรงเลื่อมใสในพระผู้มีพระภาคเจ้า ทรง
 ถวายมหาทานแด่พระพุทฺธองค์ แล้วสละ
 ราชบัลลังก์ใหญ่ ทรงผนวชกับพระผู้มีพระ
 ภาคเจ้า ทรงเล่าเรียนพระไตรปิฎก เป็นผู้
 ทรงไวซึ่งพระไตรปิฎก ทรงแสดงธรรมกถา
 แก่มหาชน, และทรงบำเพ็ญศีลบารมีจนเต็ม
 เปี่ยมแล้ว. พระปุัสสะพุทฺธเจ้าแม่พระองค์นั้น
 ทรงพยากรณ์พระบรมโพธิสัตว์นั้นว่า "พระ
 วิชิตาวีนี้จักเป็นพระพุทฺธเจ้า." เพราะ
 เหตุนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสคำเป็น
 พระคาถา(ประพันธ์)ว่า :

คุณปราณี เทพสำราญ
 สร้างต้นฉบับถวาย เป็นพุทธบูชา

๘. "อหิ เตน สมเยน
 วิชิตาวิ^๑ นาม ขตุติโย
 จหุพยิตฺวา มหารชฺชํ
 ปพฺพชํ ตสฺส สนฺติเก.
๘. "สมัยนั้น เราตถาคต เป็นบรมกษัตริย์
 พระนามว่า พระเจ้าวิชิตาวิ สละ
 ราชบัลลังก์ใหญ่ ออกบวชในสำนัก
 พระพุทธองค์.
๙. โสปี มํ พุทฺโธ พฺยาภาสิ
 ปุสฺโส โลกกุกฺคณายโก
 เทวนวุเต อิตฺโต กปฺเป
 อยํ พุทฺโธ ภวิสฺสตี.
๙. พระปุตสพุทธเจ้า ผู้นำโลกขึ้นเลิศ
 แม่พระองค์นั้น ก็ได้ทรงพยากรณ์
 เราตถาคตว่า เมื่อล่วงเก้าสิบสอง
 กับแค้นี้ พระวิชิตาวิจักเป็นพระพุท-
 ธิเจ้า.
๑๐. ปธานํ ปทหิตฺวาน ๆเปฯ
 ทสฺปารมิปุริยา.
๑๐. พระตถาคตจักเริ่มตั้งความเพียร ฯลฯ
 เพื่อบำเพ็ญบารมี ๑๐ ให้บริบูรณ์.
๒๔. สุตฺตนฺตํ วินยญฺจาปิ
 นวํกํ สตฺตฺตฺตฺตฺตํ
 สพฺพํ ปรียาปฺณิตฺวา
 โสภยํ ชินสาสนํ.
๒๔. เราตถาคตได้เล่าเรียนพระสุตตันต-
 ปิฎก รวมทั้งพระวินัยปิฎก อันเป็น
 นวังคส์ตฤสาสน์ ทั้งหมดได้ยังพระ-
 ศาสนาของพระชินเจ้าให้งดงามแล้ว.

^๑ ก. วิชิต.

๒๕. ตตฺถปฺปมตฺโต วิหรนฺโต
 พรหมํ ภาเวตฺว ภาวนํ
 อภิญญาปารมี กนฺตฺวา
 พรหมโลกมคฺคณฺหนฺ"ติ.

ตสฺส ปน ภควโต กาสิกํ นาม
 นครํ อโหสี, ชยเสโน นาม ราชา
 ปิตา, สิริมา นาม มาตา, สุรกฺขิตฺโต
 จ ฐมฺมเสโน จ เทว อคฺคสาวกา,
 สภียो นามุปฺภุจาทโก, จาลา จ อุปจาลา
 จ เทว อคฺคสาวิกา, อามลกรุกฺโข
 โโพธิ, สรีรํ อฏฺฐปณฺณาสหตฺถุพฺเพธํ
 อโหสี, อายุ นวติวสฺสสหสฺसानิ,
 กิสาทโกตฺมี นาม อคฺคฺมเหสี, อนุปโม
 นามสฺส ปุตฺโต, หตฺถิยาเนน นิกฺขมิ.
 เตน วุตฺตํ :

๒๕. เราตกาคตเป็นผู้ไม่ประมาท เจริญ
 พรหมวิหารภาวนาสำราญอิริยาบถอยู่
 ในพระศาสนานั้น ได้ถึงความเป็น
 ผู้สูงสุดในอภิญญาทั้งหลาย ได้ไปยัง
 พรหมโลกแล้ว."

อนึ่ง พระนครของพระผู้มีพระภาคเจ้า
 พระองค์นั้นมีชื่อว่า กาสีนคร, พระราชา
 พระนามว่าพระเจ้าชยเสนะ เป็นพระบิดา,
 พระมารดา พระนามว่า พระนางสิริมา,
 พระอัครสาวกทั้ง ๒ คือ พระสุรกีขิตะและ
 พระธัมมเสนะ, พระอุปัฏฐากชื่อพระสภียะ,
 พระอัครสาวิกาทั้ง ๒ คือ พระจาลาและ
 พระอุปจาลา, คนมะขามป้อมเป็นต้นไม้
 โโพธิพฤกษ์, พระสรีระสูง ๕๘ ศอก, ทรงมี
 พระชนมายุเก้าหมื่นปี, พระอัครมเหสีพระ-
 นามว่า พระนางกิสาทโกตมี, ราชบุตรของ
 พระองค์มีพระนามว่าอนุปมกุมาร, พระองค์
 เสด็จออกผนวช ด้วยราชยานช้าง. เพราะ
 เหตุนี้ พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสคำเป็น
 พระคาถา (ประพันธ์) ว่า :

คุณปราณี เทพสำราญ
 สร้างคณฉับถวายเป็นพุทธบูชา

๒๖. "กาลิกั นาม นครั

ชยเสโน นาม ขตุติโย

สิริมา นาม ชนิกา

ปุลสสุสาป^๑ิ มहेสิโน ๆเปฯ

โพธิ ตสุส ภควโต

อามลโกติ^๒ วุจจติ ๆเปฯ

๒๖. "พระนคร (ของพระผู้มีพระภาคเจ้า
ปุลสเสพระองค์นี้) มีชื่อว่า กาลิกะ
กษัตริย์พระนามว่า พระเจ้าชยเสนะ
เป็นพระบิดา พระมารดาผู้ให้กำเนิด
พระปุลสมहेสิเจ้า พระนามว่า พระ
นางสิริมา ฯลฯ ต้นไม้เป็นที่ประทับ
ตรัสรู้ของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระ—
องค์นั้น ชาวโลกเรียกว่า อามลกะ
(มะขามป้อม) ฯลฯ

๓๔. อฏฺจปณฺณาสรตฺนั

โสปี อจฺจุคฺคโต มุนิ

โสภเต สตรัสึว

อุพฺพราชาว ปุริโต.

๓๔. พระมุนีแม่พระองค์นั้น ทรงมีพระ—
วรกายสูง ๕๘ ศอก ทรงงดงาม
เหมือนดวงอาทิตย์ (และ) เหมือน
ดวงจันทร์เต็มดวงฉะนั้น.

๓๕. นวุทิวสุสฺสหฺสฺสานิ

อายุ วิชฺชติ ทาวเท

ทาวตา ติฏฺฐมาโน โส

ตาเรติ ชนตํ พหุ.

๓๕. ครั้นนั้นมนุษย์ทั้งหลายมีอายุเกาหมื่นปี
พระพุทธองค์ทรงดำรงอยู่ (เป็นเวลา
นานถึง) เพียงนั้น ทรงยังหมูชนเป็น
อันมากให้ขามพน (หวังแห่งตัดหา
บรรลุประนิพพาน)แล้ว.

^๑ ก. ปุลสสุส จ.

^๒ ฉ. อามณโฑติ.

๓๖. โฉวทิตฺวา พหุ สตุเต
 สนฺตาเรตฺวา พหุ ชเน
 โสปี สตุถา อตุลยโส
 นิพฺพุโต โส สสาวโก"ติ.

ตตฺถ อามลโกติ อามลกรุกฺโข.
โฉวทิตฺวาติ โฉวาทํ ทตฺวา, อนุ-
 สาสิตฺวาติ อตุโถ. โสปี สตุถา อตุลยโสติ
 โสปี สตุถา อमितยโสติ อตุโถ. "โส
 ชิตฺวา อमितยโส"ติปิ ปาโจ, ตสฺส
 โส สพฺพเมว วุตฺตปฺปการํ วิเสสํ
 ทิตฺวาติ อตุโถ.

๓๖. พระบรมศาสดาผู้มีพระยศ ไม่มีบุคคล
 เทียบเท่า พระองค์นั้น ทรงสั่งสอน
 สัตว์เป็นอันมาก ทรงยังฝูงชนเป็นอัน
 มากให้ขามพน(วิภูสงสาร) พระพุทธ-
 องค์พร้อมทั้งพระสาวก เสด็จสู่
 พระนิพพาน."

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อามลโก
 แปลว่า ตนมะขามป้อม. บทว่า โฉวทิตฺวา
 แปลว่า ทรงประทานพระโอวาท, คือทรง
 พร่ำสอน. บทคาถาว่า โสปี สตุถา
อตุลยโส แปลว่า พระบรมศาสดาแม่พระองค์
 นั้น มีพระยศ (คือบริวาร) อันนับมิได้.
 พระบาลีว่า "โส ชิตฺวา อमितยโส" ดังนี้
 ก็มี, ความแห่งพระบาลีนั้นว่า พระบรม-
 ศาสดาพระองค์นั้น ทรงละแม่มุณีเพศ
 มีประการดังกล่าวแล้วทั้งหมด.

ปุตโส กิร สัมมาสัมพุทธโธ
กุสินาราย เสนาราม^๑ ปรินิพพายี.
ธาคูโย กิรสฺส วิตุถาริกา อเหตุ.
เสสกาธาสุ สพุตฺถ ปากฺกเมวาทิ.

โดยัันว่า พระปุตสสัมมาสัมพุทธเจ้า
เสด็จสู่ปรินิพพานแล้วที่เสนาราม ใกล้พระ-
นครกุสินารา. เล่ากันว่า พระบรมสารี-
ริกธาตุของพระองค์ได้แพร่หลายไปทั่ว. ใน
คธาที่เหลือ มีเนื้อความปรากฏแล้วทั้งนั้น
ในที่ทั้งปวง ฉะนั้นแล.

ปุตสพุทฺธวํสวณฺณา นิฏฺฐิตา.

พรรณนาพระปุตสพุทธวงศ์ จบ.

นิฏฺฐิตอ อฏฺฐารสโม พุทฺธวํโส.

จบพระพุทฺธวงศ์ที่ ๑๘.

^๑ ส. ม. เสดาราม, ม. เสนานิคเม.

๒๑. วิปัสสีพุทธชรัสวณณนา

ปัสสสส พุทธสส อปรภาเค
ส่านุตรกบเป^๑ตสมิณจ กบเป วิติวคเต
อิโต เอกนวุติกบเป วิชิตสพพิกบโป^๒
ปรหิตนिरตสงกบโป สพพคถ วิปัสสี
วิปัสสี นาม สตุถา โลก อุตปาที.
โส ปารมิโย ปุเรตวา อเนก-
รตนมณิวิสรสมุชชิติตกวนเน ตุสิตกวนเน
นิพพตติตวา ตโต จวิตวา พนฺธุมตีนคเร
อเนกพนฺธุมโต พนฺธุมโต รณฺโถ
พนฺธุมติยา นาม อคฺคฺมเหลสิยา กุจฺฉิสมิ
ปฏิสนฺธิ อคฺคฺเหลสิ.

๒๑. พรรณนาพระวิปัสสีพุทธวงศ

ในกาลตอจาก พระพุทธเจ้าปัสส
เมื่อกัปันพร้อมทั้งอันตรกัปล่วงไป และเมื่อ
ล่วงเกาสิบเอ็ดกัปจากกัปนี้ไปได้มีพระบรม-
ศาสดา พระนามว่า วิปัสสี ผู้มีพระปรีชา
เห็นแจ้งในโลกทั้งปวง ทรงชำนาญความ
คาคคะเนทั้งมวล ทรงมีความดำริมุ่งใน
ประโยชน์เกื้อกูลแก่ผู้อื่น อุบัติแล้วในโลก.
พระองค์ทรงบำเพ็ญพระบารมีเต็มเปี่ยมแล้ว
เสด็จไปบังเกิดในภพชั้นดุสิตเป็นภพสว่างจา
ววยมวลแสง อันเนื่องแนนววยแควมณี มี
จำนวนเป็นอเนก จุติจากภพชั้นดุสิตนั้นแล้ว
ทรงถือปฏิสนธิ ในพระครรภ์ของพระอัคร-
มเหล็ชองพระเจ้าพันธุมะ ผู้ทรงมีเผ่าพันธุ์
เป็นอเนก ในพันธุมนคร มีพระนามว่า
พระนางพันธุมวดี.

^๑ ม. อนฺตรกบเป.

^๒ ฉ. วิชิตสพพิกบโป.

โส ทสนัน มาส่าน อัจเจน เขเม
มิกทาเย มาตุทรโต อสีตนิรทราชีโต^๑
ปุลณจนุโท วีย นิกขมิ.

นามคฤหณทิวเส ษนสฺส ลกฺขณปาจกา
ฉาตกา จ ทิวา จ รตฺตัญจ อนฺตรนฺตฺรา
นิมฺมิตฺตสฺสชฺนิตนฺธการวิรเหณ วิสฺสุทฺธ
ปสฺสตีติ, วิวญฺเฐหิ วา อคฺชีหิ ปสฺสตีติ
"วิปสฺสี"ติ นามมกฺสุ. "วิเจยฺย วิเจยฺย
ปสฺสตีติ วา วิปสฺสี"ติ วทฺนฺติ. โส
อญฺจวสฺสสฺสทสฺसानิ อการํ อชฺฌาวสิ.
นนฺทสฺสุนฺทสิริมานามกา ตโย จสฺส
ปาสาทา อเหสุ.

เมื่อครบกำหนดเทศมาส์ พระองค์ก็ประสูติ
จากพระอุทรพระมารดา ณ เขมมฤคทายวัน
คฤควงจันทรเต็มดวง เคลื่อนคล้อยออกจาก
กลุ่มเมฆสีดำนั้น.

อนึ่ง ในวันชานพระนาม พราหมณผู้ทำนาย
พระลักษณะ และพระญาติทั้งหลาย ไต่ชาน
พระนามพระกุมารนั้นว่า "พระวิปัสสีกุมาร"
เพราะพราหมณผู้ทำนาย พระลักษณะเป็นต้น
เหล่านั้น ไต่แลเห็นแจ่มกระจ่างโดยปราศ-
จากความมืดที่เกิดจากการกะพริบตา ทั้ง
กลางวันและกลางคืน, อีกอย่างหนึ่ง เพราะ
พระวิปัสสีกุมาร ทรงแลเห็นความบริสุทธิ์
ผุดผ่องด้วยพระเนตรที่ลืมโพลง. อีกประ-
การหนึ่ง อาจารย์บางพวกกล่าวว่า "ที่
พระองค์ทรงมีพระนามว่า พระวิปัสสีกุมาร
เพราะพระองค์ทรงคนหา ๆ ย่อมเห็น".
พระวิปัสสีกุมารนั้นทรงอยู่ครองขรวัสวีสัย
(นาน) ถึงแปดพันปี. อนึ่ง พระองค์

^๑ โป. อสีตนิลราชิมุตโต.

ได้มีปราสาท ๓ องค์ ชื่อว่า นั้นทปราสาท
สุนั้นทปราสาทและสิริมาปราสาท.

สุทสุสนา เทวูปมุขานัน อิตถินัน
สตสทสสัน วิสตี จ สทสสานิ อเหตุ.
"สุตฺนุ" ตีปิ สุทสุสนา วุจฺจติ. โส
อญฺจวสฺสทสสทานัน อจฺจเยน จตฺตาริ
นิมิตฺตานิ ทิสฺวา สุตฺนุเทวียา
สมวฏฺฏกฺขนฺธเ นาม ตนเย ชาเต
อาชณฺณรเณ มหาภินิกฺขมนัน นิกฺขมิตฺวา
ปพฺพชิ. ตํ ปุริสํ จตฺตราสีตีสทสสทานิ
อนุปพฺพชิสฺสุ.

ทรงมีหญิง (บำเรอ) จำนวนแสน
สองหมื่นมีพระนางสุทสุสนาเทวีเป็นประมุข.
ชนทั้งหลาย เรียกพระนาง สุทสุสนา ว่า
"พระนางสุตฺนุ" ดังนี้ก็มี. ครั้นล่วงไปแปด
พันปี พระวิปัสสีกุมารนั้นได้ทอดพระเนตร
เห็นนิมิต ๔ แลว (และ) เมื่อพระโอรส
ของพระนางสุตฺนุเทวี พระนามว่า สมวฏฺฏ-
ขันธกุมาร ประสูติแล้ว พระองค์เสด็จออกสู่
มหาภิเนษกรรม ด้วยรถเทียมม้าอาชาไนย
ทรงผนวชแล้ว. บุรุษแปลลานั้นแล่นก็ได้บวช
ตามพระองค์.

โส เตหิ ปริวุโต มหาปุริโส อญฺจมาลี
ปธานจริยํ จริตฺวา วิสาขปุณฺณมาย
สุทสุสนเสฏฺฐจิจิตาย ทินฺนํ มธฺุปายาสํ
ปริภุญฺชิตฺวา กุสุมสมลฺกฺกเต สาลวเน
ทิวาวิหารํ กตฺวา สุชาเตน นาม

พระมหาบุรุษนั้นอันบรรพชิตเหล่านั้นแวดล้อม
ทรงบำเพ็ญเพียรถึง ๘ เดือน ครั้นวันเพ็ญ
เดือน ๖ พระองค์เสวยขาวมธฺุปายาสที่ธิดา
ของสุทสุสนเศรชฺฐีถวาย พระองค์ประทับ
สำราญพระอิริยาบถเวลากลางวัน ณ ป่าไม้

คุณวันเพ็ญ โจรจนธรรม

อุทิศส่วนกุศลให้คุณแม่ เวลา โจรจนธรรม

ยวปาลเกณ ทินนา อฏฺจ ติณมุจฺจโย
คเหตฺวา ปาฏฺลิวุทฺธิ สมลฺกตฺถึ ทิสฺวา
ทกฺขิมทิสภาเคน ตํ อูปาคมิ.

สาละ อันประทับแล้วควยดอกไม้ ทรงรับ
กําัญญา ๘ กํา ที่นายยวบาล (ผู้เฝ้านา
ข้าวเหนียว) ชื้อสุชาตะถวาย ครั้นได้
ทอดพระเนตรเห็นต้นแคฝอยอันเป็นต้นไม้ ที่
ประทับตรัสรู้ประทับสวยงาม จึงเสด็จเข้า
ไปใกล้ต้นแคฝอยโพธิพฤกษ์นั้น โดยที่ศากา
คานท์กษิณ.

ตสฺสา ปน ปาฏฺลียา สวมุจฺจกฺขนุโธ
ตํทิวสํ ปณฺณาสรตโน หุตฺวา อพฺภุคฺคมิท;
สาชา ปณฺณาสรตนา, อพฺเพเชน รตนสฺตํ
อโหสิ. ตํทิวสเมว สา ปาฏฺลึ กณฺณิกา-
พทฺเธหิ วีย ปุပ္พะเหหิ ปรมสุรภิกฺขุเหหิ
มุลโต ปฏฺจาย สพฺพสณฺณนา อโหสิ.
ทิพฺพคฺนุโธ วายติ, น เกวลํ ตทา
อยเมว ปุပ္พะโธ, ทสฺสทสฺสี(จกฺกวาเพสุ
สพฺเพ ปาฏฺลิวุทฺธิ ปุပ္พะตาว. น เกวลํ
ปาฏฺลิวุทฺธิ, ทสฺสทสฺสีจกฺกวาเพสุ สพฺพ-
รุกฺขคฺมุพฺพตาโยปิ ปุပ္พะสิสุ. มหาสมุทฺโทปิ
ปญฺจวณฺณเหหิ ปทฺธเมหิ กุวลยุปฺพลกฺขุมฺเหหิ
สณฺณโน สีสลมฺนุรสลิลอ อโหสิ. สพฺพมุปี

ก็ต้นแคฝอยนั้น มีลำต้นกลมสม่ำเสมอ
ในวันนั้นได้สูงขึ้นไป ๕๐ ศอก, กิ่ง (ทั้ง ๕
แฉกวาง) ๕๐ ศอก, โดยส่วนสูงรวมได้
๑๐๐ ศอก. ในวันนั้นนั่นเอง ต้นแคฝอยนั้น
ลวนดาดำไปควยดอกไม้ก็กลิ่นหอมยิ่งทั่วทั้ง
ต้น นับแต่รากขึ้นไป ดูประหนึ่งว่าเนื่องกัน
เป็นข้อ ๆ. กลิ่นทิพย์พุ่งไปอยู่, มิใช่แต่ต้น
แคฝอยต้นนั้นต้นเดียวเท่านั้น ผลิดอกในกาล
ครั้งนั้น, (ต้นแคฝอยทั้งหมดในหมื่นจักรวาล
ก็ผลิดอกแล้วเช่นกัน. มิใช่ต้นแคฝอยอย่าง-
เดียวเท่านั้น, แม้นไม้กอไม้และเครือเถา
ทั้งหมดในหมื่นจักรวาลก็ผลิดอกแล้ว (เช่น
กัน). แมมหาสมุทรก็มีน้ำเย็นและมีรสหวาน

มจรฺตถวิถาสินี บ. - พ. ๒ - ๒๒

คุณวันเพ็ญ โรจนธรรม
อุทิศส่วนกุศลให้คุณแม่เฉลา โรจนธรรม

จ ทสสหัสสี) ๑ จุกุทวาพพอนุตร ๑ ชชมาลากุล
อโหสิ. ๑ ตตถ ๑ ตตถ ๑ วิสสุฏฐมาลาคุล-
วิปฺปกิณฺณ^๒ ๑ นานาสูริกุสุมสชชิตตฺถรณิถล
ฐปจฺจนฺนุทการ ๑ อโหสิ.

๑ คาคาษไปด้วยดอกปทุม ๑ ๕ สี ดอกบัวสาย
๑ ดอกอุบล และดอกโกมุท. ๑ อนึ่ง ๑ ภายในหมื่น
๑ จักรวาลแมตังหมต) ๑ ได้เคลื่อนกล่นไปด้วย
๑ ธงและดอกไม้. ๑ พื้นแผ่นดินจัด (๑ ตกแต่ง)
๑ ด้วยดอกไม้ที่มีกลิ่นหอมมาหาชนิดเคลื่อนกล่น
๑ ไปด้วยพวงมาลัย ๑ กลองอยู่ในที่นั้น ๆ ๑ มีดกรั่ม
๑ ไปด้วยธูปอันละเอียด.

๑ ต ๑ อุปคนตุวา ๑ เตปณฺณาสหตฺถวิตฺถต ๑
๑ ทิณฺสนฺนุท ๑ สนฺนุทริตุวา ๑ จตุรงฺกสมนฺนาคต ๑
๑ วีริย ๑ อธิฏฺฐาย ๑ "ยาว ๑ พุทฺโธ ๑ น โหมิ,
๑ ทาว ๑ อโธ ๑ น อฏฺฐหามิ" ๑ ต ๑ ปฏฺิณฺณ
๑ กตุวา ๑ นิสฺสีท. ๑ เอว ๑ นิสฺสีทิตฺวา ๑ สมาร
๑ มารพล ๑ วิธมิตฺวา ๑ มคฺคานุกฺกเมน ๑ จตุตาริ
๑ มคฺคณฺณานิ ๑ มคฺคานนฺตร ๑ จตุตาริ ๑ ผล-
๑ ณานานิ ๑ จตฺสโส ๑ ปฏฺิสมฺภิทา ๑ จตุโยนิ-
๑ ปริจฺเจทกณฺณ ๑ ปณฺจคฺคิปริจฺเจทกณฺณ
๑ จตุเวสสารชฺชณฺณานิ ๑ ฉ ๑ อสํธาธณณณานิ

๑ พระมหาบุรุษ ๑ ครั้นเสด็จเข้าไปยังตนแคฝอย
๑ นั้นแล้ว ๑ ทรงปลุกเครื่องลาดซึ่งเป็นหญ้า
๑ กว้าง ๑ ๕๓ ๑ ศอก ๑ แล้วประทับนั่งอธิษฐาน
๑ ความเพียรประกอบด้วยองค์ ๑ ๕ ตั้งปณฺณญาว่า
๑ "ตราบใด ที่เรายังไม่ได้เป็นพระพุทธเจ้า,
๑ ตราบนั้นเราจะไม่ยอมลุกขึ้นจากที่นี่" ๑ ตั้งนี้.
๑ ครั้นประทับนั่งอย่างนี้แล้ว ๑ ทรงกำจัดพลแห่ง
๑ มาร ๑ พร้อมทั้งพญามารราบคาบแล้ว ๑ ทรง
๑ กระทำมรรคญาณ ๑ ๔ ตามลำดับชั้นแห่งมรรค
๑ ผลญาณ ๑ ๔ (๑ เกิด) ๑ ต่อจากมรรคทันทีโดยไม่มี

๑ ส. อ. () เอตฺถนฺตเร อิม
๑ ปาชา นตฺถิ.

๒ ฉ. ปฏฺิมาลาคูลวิปฺปกิณฺณ.

๑ คุณวันเพ็ญ ๑ โรจนธรรม
๑ อุทิศส่วนกุศลให้คุณแม่เฉลา ๑ โรจนธรรม

จ สกเล จ พุทธคุณ เหตุคเต กตฺวา
ปรีปัญณสงฺกปโป โปธิปลฺลงฺเก นิสินฺโนว

ระหว่างชั้น ปฏิสัมภิตา ๔ ญาณที่กำหนด
รูกำเนิค ๔ ญาณกำหนดรูกติ ๕ เวสารัช-
ญาณ ๔ อสํชาธณญาณ ๖ และพระพุทฺธคุณ
ทั้งสิ้น ให้อยู่ในเง้อมพระหัตถ์ (พระองค์)
มีพระดำริอันบริบูรณ์ ประทับนั่ง ณ โปธิ-
บัลลังก์นั้นแหละ ทรงเปล่งพระอุทานอย่างนี้
ว่า

"อเนกชาติสํสํารํ ๑เปฯ
ตณฺหานํ ขยมชฺฌกฯ"

"เราตถาคต เวียนตายเวียนเกิด
นับชาติไม่ถ้วน ฯลฯ เราตถาคตถึง
ความสิ้นไปแห่งตัณหาทั้งหลายแล้ว.

อโยฆนหตฺสฺเสว
ชลโต ชาตเวทโส
อนุปฺพุทฺฐปสฺนตฺสส
ยถา น ฃายเต กติ.

ไฟลูกโพล่งอยู่ที่ภาชนะสัมฤทธิ์เป็นต้น
อันนายช่างเหล็กตีแล้วด้วยคอนเหล็ก
ค้ำย่นลงโดยลำค้ำ ใคร ๆ จะรูกติ
(ทางไป) หาใดไม่ ฉันทิ.

เอวํ สมฺมา วิมุตฺตานํ
กามพนฺโธมตารินํ
ปญฺญาเปตุํ กติ นตฺถิ
ปตฺตานํ อจลํ สฺขมฺ"ติ^๒

พระขี้ณาสพทั้งหลาย ผู้พนวิเศษแล้ว
โดยชอบ ข้ามโอบอ้อมอันเป็นเครื่องผูก
คือกามใดแล้ว ผู้ถึงแล้วซึ่งความสุข
อันไม่หวั่นไหว ย่อมไม่มีคติ (คือทาง

มธุรัตถวิลาสินี บ.-ท.๒-๒๒

^๑ ข. ๑. ๒๕/๓๕-๓๖ ปฎิเจ ฐมฺมปเท.
^๒ ข. ๑. ๒๕/๒๒๗-๒๒๘ ปฎิเจ อุทานเ.

คุณวันเพ็ญ โรจนธรรม
อุทิศส่วนกุศลให้คุณแม่เฉลา โรจนธรรม

ไป) เพื่อให้บัญญัติได้ เหมือนฉันทันนี้"
ดังนี้แล้ว

เอวํ อุทานํ อุทาเนตฺวา โปธิสมิเปเยว
สตุตฺสตุตทาหิ วิตินาเมตฺวา พุทฺธมาจาจัน
สมฺปฏิจฺฉิตฺวา อตฺตโน เวมาตிகสฺส
ภาตีกสฺส ขณฺฑกุมารสฺส จ ปุโรหิตปฺตฺตสฺส
ติสฺสกุमारสฺส จ อุปนิสฺสยสมฺปตฺตี
โธโลเกตฺวา อากาเสน คนฺตฺวา เขเม
มิตฺทาเย โธตริตฺวา อุโภปิ เต
อุยฺยานปาเลน ปกฺโกสาเปตฺวา เตสํ
ปรีวารานํ มชฺฌเณ ฌมฺมจกฺกํ ปวตฺเตสิ.
ตทา อปรีมิตานํ เทวตานํ ฌมฺมาภิสฺมโย
อโหสิ. เตน วุคฺคํ :

(พระองค์) ประทับ ณ ที่ไกลตนโพธิ์นั้นเอง
สิ้น ๑ สัปดาห์ ทรงรับคำทูลอาราธนาของ
พระพรหมแล้ว ทรงตรวจดูความถึงพร้อม
แห่งธรรมเป็นอุปนิสัยของขณฺฑกุมาร ผู้เป็น
พระภาคาทางพระมารดาของพระองค์ และ
ติสฺสกุमारบุตรปุโรหิตจึงเสด็จไปทางอากาศ
ลง ณ เขมมฤคทายวัน รับสั่งให้คนเฝ้า
อุทยานเรียกกุมารทั้งสองคนนั้นมา แล้วทรง
ประกาศพระธรรมจักร ในท่ามกลางบรีวาร
เหล่านั้น. ในกาลครั้งนั้น ธรรมาภิสฺมัย
ได้มีแล้วแก่เทวตานับจำนวนไม่ได้. ด้วย
เหตุนั้น พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสคำเป็น
พระคาถา(ประพันธ์)ว่า :

๑. "ปฺตฺสสฺส จ อปเรน
สมฺพุทฺโธ ทฺวิปฺตฺตโม^๑
วิปฺสฺสี นาม นาเมน
โลเก อุปฺปชฺชิตฺวา จกฺขมา.

๑. "ก็ในกัปต่อจากพระพุทธเจ้าปุตฺสสะได้มี
พระสัมพุทฺธเจ้า ผู้สูงสุดในบรรดา
สัตว์ทวิบาททั้งหลาย เมื่อก้าวโดย
พระนาม มีพระนามว่า วิปฺสฺสี ทรงมี

^๑ ก. ทิปฺตฺตโม.

คุณวันเพ็ญ โรจนธรรม
อุทิศส่วนกุศลให้คุณแม่เฉลา โรจนธรรม

พระจักขุ (คือปัญญา) ไต่เสด็จอุบัติ
แล้วในโลก.

๒. อวิชชั สัพพ ปทา เลตฺวา
ปตฺโต สมนฺโพธิมุตฺตมัม
ธมฺมจกฺกัม ปวตฺเตตฺตัม
ปกฺกามิ พนฺธุมตีปฺร.

๒. (พระองค์)ทรงทำลายอวิชชาทั้งมวล
ทรงบรรลุพระสัมโพธิญาณ อันสูงสุด
แล้ว ทรงหวังจะประกาศพระธรรม-
จักร จึงไต่เสด็จจาริกไปยังเมือง
พันธุมทีปรี.

๓. ธมฺมจกฺกัม ปวตฺเตตฺวา
อุโก โปเชสี นายโก
กณฺนาย น วตฺตพฺโพ
ปจฺมาภิสสมโย อหฺมตี.

๓. ครั้นพระบรมนายก ประกาศพระ-
ธรรมจักรแล้ว ทรงยังชนทั้งสอง
(คือพระขัณฑกุมารผู้กนิษฐภคินี และ
ติสสกุมารบุตรปุโรหิต) ให้ตรัสรู้
แล้ว อภิสัมัยครั้งแรก (การตรัสรู้
ครั้งแรก) ไม่จำต้องกล่าวถึงกำหนด
จำนวน(เทวดาและมนุษย์ที่ตรัสรู้)."

ตตฺถ ปทา เลตฺวาติ ภินฺทิตฺวา, ปทา เลตฺวา
อวิชฺชนฺธการํ ภินฺทิตฺวาติ อตฺถโธ. แปลว่า ทำลาย, อธิบายว่า ทำลายความ

* ก. อวิชชณฺท.

คุณวันเพ็ญ โรจนธรรม
อุทิศส่วนกุศลให้คุณแม่ เวลา โรจนธรรม

"วตฺเตตฺตวา จกฺกมาราเม"ติปิ ปาโง,
 ตสฺส อาราเมติ เขเม มิกทาเยติ
 อตฺโถ. อุโภ โพเชสีติ อตฺตโน
 กนิฏฺฐภาติกิ ขณฺ्हิ ราชปฺตฺตํ ติสฺสญฺจ
 ปุโรหิตปฺตฺตนฺติ อุโภ โพเชสี. คณนาย
น วตฺตพฺโพติ เทวตานํ อภิสฺมยวเสณ
 คณนปริจฺเจโท นตฺถิติ อตฺโถ.

มีคมนคืออวิชชา. พระบาลีว่า "วตฺเตตฺตวา
 จกฺกมาราเม" (แปลว่า ทรงประกาศ
 พระ (ธรรม) จักรในอาราม) ดังนี้ก็มี,
 พระบาลีนี้มีอธิบายว่า บทว่า อาราเม
โคแก เขมมฤคทายวัน. ส่องบทว่า ยังชน
ทังสองให้ตรัสรู้ ความว่า ยังชนทั้งสอง คือ
 พระขัณฺฑราชาบุตร ผู้เป็นพระกนิษฐภคตาของ
 พระองค และตีสสบุตรปุโรหิตให้ตรัสรู้แล้ว.
 บาทพระคถาว่า ไม่จำต้องกล่าวถึงกำหนด
จำนวน ความว่า จะกำหนดนับจำนวนเหล่า
 เทวตา เนื่องด้วยการตรัสรู้หาได้ไม่.

อถาปนเรน สมเยน ขณฺ्हิ ราชปฺตฺตํ
 ติสฺสญฺจ ปุโรหิตปฺตฺตํ อนุปพฺพชิตานิ
 จตุรราสีติภิกฺขุสทฺสฺสานิ ฐมฺมามตํ ปาเยสี.
 โส พุติโย อภิสฺมโย อโหสี. เตน
 วุตฺตํ :

ครั้งในสมัยอื่นอีก พระวิปัสสีพุทธเจ้า
 พระองคั้น ทรงยังภิกษุแปดหมื่นสี่พันรูป
 ผู้บวชตามพระขัณฺฑราชาบุตร และตีสสบุตร
 ปุโรหิตให้ตั้งมอมตธรรมแล้ว. นั้นเป็นอภิสมัย
 ครั้งที่ ๒. ถวายเหตุนี้พระผู้มีพระภาคเจ้า
 จึงตรัสคำเป็นพระคถา(ประพันธ์)ว่า :

คุณวันเพ็ญ ไรจนธรรม
 อุติสส่วนกุศลให้คุณแม่เฉลา ไรจนธรรม

๔. "ปุณาปรี อมิตยโส
ตตถ สจจํ ปกาสะยิ
จตุราสีตีสหสฺสานํ
หุตฺติยาภิสสมโย อหุ"ติ.

ตตถ ตตถาติ เขเม มิกทาเยติ
อตฺโต. "จตุราสีตีสหสฺสานิ สมพุทฺธ-
มนุषฺพพฺชุน"ติ เอตถ เอเต ปน
จตุราสีตีสหสฺสสงฺฆาตา ปุริสา วิปสฺสิสฺส
กุมารสฺส อุปฺภูจากปุริสาเยว.

เต ปาโตว วิปสฺสิกุมารสฺส อุปฺภูจัน
อาคนฺตฺวา กุมารมทิสฺวา ปาตราสฺตถาย
คนฺตฺวา ภูตฺตปาตราสา "ภุทฺติ กุมารโ"ติ
ปฺจุจฺติวาทโต "อฺยฺยานภูมฺมิ คโต"ติ
สฺตฺวา "ตตฺถเอว นํ ทกฺขิสฺสามา"ติ
นิกฺขนฺตฺวา นีวตฺตมานํ ตสฺส สารถิ
ทิสฺวา "กุมารโ ปพฺพชฺชิตฺ"ติ สฺตฺวา
สฺตฺกฺจฺจาเนเยว สพฺพาภรณานิ มฺลฺลจฺติวาท
อนฺตรูปณฺโต กาสายานิ วตฺถานิ

๔. "ต่อมา พระบรมนายกผู้มีพระยศ (คือ
ทรงเป็นที่กล่าวยกย่อง) นับไม่ได้
ทรงประกาศอริยสัจ ๓ เขมมฤค-
ทายวันนั้น อภิสัมัยครั้งที่ ๒ ได้มีแล้ว
แก่เทวดาและมนุษย์แปดหมื่นสี่พัน."

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า ตตถ
หมายความว่า ในเขมมฤคทายวัน. อนึ่ง
บุรุษที่นับได้แปดหมื่นสี่พันเหล่านั้น ในสองบาท
พระคาถาว่า "จตุราสีตีสหสฺสานิ สมพุทฺธ-
มนุषฺพพฺชุน" นี้เป็นบุรุษผู้เฝ้าบำรุงพระวิปัสสิ-
กุมารนั่นเอง.

บุรุษเหล่านั้น มาสู่ที่เฝ้าของพระวิปัสสิกุมาร
แต่เข้าครั้นไม่เห็นพระกุมาร จึงพากัน
ไปบริโภคอาหารเช้า (ครั้น) บริโภค
อาหารเช้าแล้ว จึงถามว่า "พระกุมาร
เสด็จไป ณ ที่ไหน" แต่ครั้นได้ยินว่า
"พระกุมารเสด็จไปยังสถานที่พระอุทฺทยาน"
จึงพากันออกไปด้วยหวังว่า "พวกเราจัก
เห็นพระกุมารนั้น ณ พระอุทฺทยานนั้นแหละ"
ครั้นแลเห็นนายสารถิของพระองค์กลับมา

คุณอำภพรณ แสงศรี

อุทิศส่วนกุศลให้ พระมหาทองล้วน เครือโย

มธุรัตถวิลาส ป. - พ. ๒-๒๒

อาหาราเปตฺวา เกสมสฺสุ โอบาเรตฺวา
 ปพฺพชฺชิสฺสุ. ปพฺพชิตฺวา จ เต คนฺตฺวา
 มหาปุริสํ ปริวารยฺสฺสุ.

ได้สัปดาห์ว่า "พระกุมารทรงผนวชแล้ว" จึง
 พากันเปลื้องอาภรณ์ทั้งหมด (ทิ้งไว้) ในที่ที่
 ไดยืนขาวนั้นแหละ ให้คนนำผ้ากาสาหวัด
 มาจากรานตลาด ให้ช่างกลับโกนผมและ
 ทนวดเสร็จแล้วจึงพากันบวช. และคนเหล่า
 นั้น ครั้นบวชแล้วก็ไปเฝ้าล้อมพระ
 มหาบุรุษ.

ตโต วิปสฺสึ โปธิสฺสฺสโต "ปธานจริยํ
 จรณฺโต อากิญฺโญ วิหรามิ, น โข
 ปน เม ตํ^๑ ปฏฺฐึรํ ยถเว มํ อิม
 ทิหฺมุตฺตา ปุพฺเพ ปริวารेतฺวา จรณฺติ,
 อิทานิปี เตถเว, ก็ อิมินา คณฺเณนา"ติ
 คณฺสงฺกณิกาย อุกฺกณฺจิตฺวา "อชฺชเชว
 กจฺฉามิ"ติ จินฺเตตฺวา ปุน "อชฺช
 อเวลา, สเจ ปนาหํ อชฺช คมิสฺสํสามิ,
 สพฺเพปิเม ชานิสฺสฺสนฺติ, เสวว คมิสฺสํสามิ"ติ
 จินฺเตสฺสิ. ตํทิวสฺสญฺจ อรุเวลกามสฺสทิสฺเส
 เอกสฺสมิ คาเม คามวาสิโน มนุสฺสสา

แต่นั้น พระวิปัสสิบรมโพธิสัตว์ทรง
 คำริว่า "เราอยู่อย่างเลื่อนกล่น บำเพ็ญ
 เพียร, ก็ชื่อนั้น ไม่เป็นการสมควรแก่เรา
 ภิภุชทั้งหลายเหล่านี้ คราวเป็นคฤหัสถ์
 ก็แวดล้อมเรา เทียวไปในกาลก่อนฉันใด,
 แม้ในบัดนี้ก็เหมือนฉันนั้นแหละ, จะมีประ
 โยชนอะไรด้วยหมูกณะนี้" ดังนี้ ทรงอัคร
 พระหฤทัยในการที่ทรงคลุกคลีด้วยหมูกณะจึง
 ทรงคำริว่า "เราจะไปเสียในวันนี้แหละ"
 แล้วทรงคำริซ้ำอีกว่า "วันนี้มิใช่เวลา, ก็ถ้า
 เราจักไปเสียในวันนี้ไซ้, ภิภุชเหล่านี้แม่

^๑ โป. ปน เม.

^๒ ฉ. ปติรูป.

คุณอำภารรณ แสงวงศ์

อุทิศส่วนกุศลให้ พระมหาทองล้วน เครือไย

สุวาทนาย สหุธิ ปริสาย มหาปุริส
นิมนตยีสุ. เต เตสึ จตุราสีตีสหุสถานัน
มหาปุริสสุส จ ปายาสเมว ปฎิยาทยีสุ.

ทั้งหมดก็จักรู้เขา, เราจักไปเสียในวัน
พรุ่งนี้." ก็ในวันนั้น พวกมนุษย์ชาวบ้าน
ในหมู่บ้านแห่งหนึ่ง คลายกับอุรุเวลคาม
ไถนิมนต์พระมหาบุรุษพร้อมทั้งบริษัท (หมู่
บรรพชิต) เพื่อฉันในวันรุ่งขึ้น. พวกมนุษย์
เหล่านั้น จัดเตรียมข้าวปายาส สำหรับภิกษุ
แปดหมื่นสี่พันเหล่านั้น และสำหรับพระมหา-
บุรุษ.

อถ วิปัสสี มหาปุริโส ปุนทิวเส
วิสาขปุณณมัยํ ตสฺมี กาเม เตหิ
ปพฺพชิตชเนหิ สหุธิ ภตฺตกิจฺจํ กตฺวา
วสฺนุจฺจานเมว อคมาสิ. ตตฺร เต
ปพฺพชิตา มหาปุริสสุส วตฺตํ ทสฺเสตฺวา
อตุตฺตโน อตุตฺตโน รตฺติจฺจฺจานทิวาจฺจฺจานานิ
ปวิสิสฺสุ.

ครั้นวันรุ่งขึ้นพระวิปัสสีมหาบุรุษกระทำกติก
กับชนผู้เป็นบรรพชิตเหล่านั้น ในหมู่บ้านนั้น
แล้ว ไต่เสด็จไปยังสถานที่อยู่ ในวันเพ็ญ
เดือน ๖. ณ สถานที่นั้น พวกบรรพชิต
เหล่านั้นแสดง (กระทำ) วัตรแด่พระมหาบุรุษ
แล้วจึง (กลับ) เข้าสู่ที่พักในกลางคืน และ
ที่พักในกลางวันของตน ๆ.

โพธิสตุโตปิ ปณฺณสาละ ปวิสิตฺวา
นิสินฺโน จินฺเตสิ "อัยํ กาโล นิกฺขมิตฺตุน" ติ
นิกฺขมิตฺวา ปณฺณสาละทวารํ ปิพฺพิตฺวา
โพธิมณฑาภิมุโข ปายาสิ.

ฝ่ายพระบรมโพธิสัตว์เสด็จเข้าไปยัง
บรรณศาลาประทับนั่งแล้วทรงดำริว่า "กาล
นี้เป็นกาลสมควรที่จะออกไป" ดังนั้นแล้วจึง
เสด็จออกไป แล้วปิดประตูบรรณศาลาเสด็จ
บายพระพักตร์ตรงไปยังดวงตนโพธิ์.

คุณอำภพรณ แสงศรี

อุทิศส่วนกุศลให้ พระมหาทองล้วน เครือโย

เต กิร ปพพชิตา สายั โภชิสตฺตสฺส
 อุกฺกุจจัน คนฺตฺวา ปณฺณสาละ ปรีวาเรตฺวา
 นิสินฺนา "อติวิกาโล ชาโต อุปฺชาเรธา"ติ
 วตฺวา ปณฺณสาละทฺวารั วิวริตฺวา ตํ
 อปฺสฺสนฺตฺวาปิ "กุหิ นุ คโต มหาปุริโส"ติ
 นานุพฺนฺธิสุ. "คณฺวาเส นิพฺพินฺโน เอโก
 วิหริตฺวาโม มณฺเฒ มหาปุริโส พุทฺธญฺตํเยว
 ตํ ปสฺสิสฺสามา"ติ อนฺโตชฺมพฺุที่ปาภิมุขา
 จาริกํ ปกฺกมฺิสฺสุ.

อก เต "วิปสฺสินา กิร พุทฺธญฺตํ ปตฺวา
 ชฺมมจกฺกํ ปวตฺติตฺตฺน"ติ สุตฺวา อนุกฺกเมน
 สพฺเพ เต ปพพชิตา พนฺธุมฺติยา
 ราชธานียา เขเม มิกทาเย สนนฺิปตฺิสฺสุ.
 ตโต เตสํ ภควา ชฺมมํ เทเสสิ, ตทา
 จตุราสีติยา ภิกฺขุสฺหสฺสานํ ชฺมมาภิสมโย
 อโหสิ. โส ตติโย อภิสมโย อโหสิ.

ได้ยัเห็นว่า พวกบรรพชิตเหล่านั้นไปสู่ที่เฝ้า
 พระบรมโพธิสัตว์ในเวลาเย็น พวกนั้นนั่ง
 แวดล้อมบรรณศาลา กล่าวกันว่า "บัดนี้ผิด
 เวลาไปแล้ว พวกท่านจงไปตรวจดูเถิด"
 ดังนี้แล้ว จึงพากันเปิดประตูบรรณศาลา
 ก็มิได้เห็นพระองค์ สงสัยว่า "พระมหาบุรุษ
 เสด็จไป ณ ที่ไหนหนอ"ดังนี้ แต่ก็มีใครติดตาม
 บรรพชิตเหล่านั้นคิดว่า "พระมหาบุรุษเห็น
 จะเบื่อหน่ายการอยู่ในหมู่คณะ ใครจะอยู่
 โดยลำพัง พวกเราก็จักเฝ้าเยี่ยมพระองค์
 คราวเป็นพระพุทฺธเจ้าแล้ว" ดังนี้ แล้ว
 พากันหลักจาริกบายหน้าตรงไปภายในชมพู-
 ทวีป.

ต่อมาบรรพชิตเหล่านั้นได้สดับว่า "ได้ยัเห็นว่า
 พระวิปัสสีบรมโพธิสัตว์ ทรงบรรลุพุทธภาวะ
 ทรงประกาศพระธรรมจักรแล้ว บรรพชิต
 ทั้งหมดเหล่านั้น มาประชุมกันในเขมมฤค-
 ทายวัน ในพันธุมดีราชธานี โดยลำดับ.
 แต่ในพระผู้มีพระภาคเจ้าทรงแสดงธรรมแก่
 ภิกษุเหล่านั้น, ในกาลนั้นธรรมาภิสมัยได้มี

คุณอำภพรณ แสงศรี
 อุตฺตสฺวณกุสลให้ พระมหาทองล้วน เครือโย

เตน วุตต์ :

แล้วแก็กษุแปดหมื่นสี่พัน. นั้นเป็นอภิสมัย
ครั้งที่ ๓. ดวยเหตุนี้พระผู้มีพระภาคเจ้า
จึงตรัสคำเป็นพระคาถา(ประพันธ์)ว่า :

๕. "จตุราสี่ตีสหสฺสานิ
สมฺพุทฺธมนุปรพฺพชฺชํ
เตสฺมารามปคฺคตานิ
ธมฺมํ เทเสสิ จกฺขุมา.

๕. "คนแปดหมื่นสี่พัน ได้ออกบวชตาม
พระสัมพุทธเจ้า พระองค์ผู้มีพระจักษุ
ได้แสดงธรรมแก่ท่านเหล่านั้น ผู้มา
ถึงพระอาราม (เขมมฤคทายวัน).

๖. สพฺพากาเรน ภาสโต
สุตฺวา อุปนิสาทิโน^๑
เตปิ ธมฺมวโร กนฺตุวา
ตติยาภิสมโย อหุ"ติ.

๖. เมื่อพระองค์เสด็จเข้าไปประทับทรง
แสดงธรรมโดยอาการท้งปวง ภิกษุ
เหล่านั้นได้สดับแล้ว บรรลุธรรมอัน
ประเสริฐ อภิสมัยครั้งที่ ๓ ก็ได้มีแล้ว
(อย่างนี้)."

ตตฺถ จตุราสี่ตีสหสฺสานิ สมฺพุทฺธ
อนุปรพฺพชฺชนฺติ เอตฺถ อนฺนา โยคโต
สมฺพุทฺธนฺติ อุปโยควจัน กตฺนฺติ เวทิตพฺพํ,
สมฺพุทฺธสฺส ปจฺฉา ปพฺพชฺชิสฺสูติ อตฺถโถ.
ลคฺขณํ สทฺทสฺสตฺถโต คเหตุพฺพํ. "ตตฺถ

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า สมฺพุทฺธ
ในบาทพระคาถานี้ว่า จตุราสี่ตีสหสฺสานิ
สมฺพุทฺธ อนุปรพฺพชฺช บัณฑิตพึงทราบวาทรง
กระทำให้เป็นเหตุยาวิภัตติ เพราะประกอบ
ดวยอนุศัพท์, อธิบายว่า บวชในภายหลัง

^๑ ก. จตฺวา อุปนิสฺสาชิโน.

อารามปุตตานนุ"ติปิ ปาโจ. ภาสโตติ พุระสัมพุทธเจ้า. ลักษณะ (คือสูตร) กวร
 วทโต. อุปนิสาทีโนติ คนตุวา อุปนิสสาย ถมมทานัน ททโตติ อตุโธ. เตปีติ
 เต จตุราสีตีสหสฺสงฺขาทา ปพฺพชิตา บทวา ภาสโต แปลว่า ตรี้อยู่. บทวา
 วิปสฺสีสฺส อุปฏฺฐากภูตา. คนตุวาติ ตสฺส อุปนิสาทีโน ความว่า เสด็จเขาไปอาศัย
 ทุมม ฌตุวา. เอวํ เตสํ ตติโย (เขมมฤคทายวัน)ประทานอยู่ซึ่งธรรมทาน.
 อภิสมโย อโหสิ. เขเม มิกทาเย บทวา เตปี หมายถึงบรรพชิตนับได้แปดหมื่น
 วิปสฺสีสมฺมาสมฺพุทฺธํ เทว จ อคฺคสาวเก ผู้เป็นพระอุปัฏฐากของพระผู้มี
 อนุปพฺพชิตานัน ภิกฺขุณฺณ อฏฺฐสฺสภูจิสฺสทสฺสทานัน พระภาคเจ้าวิปัสสี. บทวา บรรล คือ
 มชฺฌเณ นิลินฺโน วิปสฺสี ภควา ธรรมของพระผู้มีพระภาคเจ้าพระองค์นั้น.
 อภิสมัยครั้งที่ ๓ ได้มีแล้วแกภิกษุเหล่านั้นด้วย

ประการฉะนี้. พระผู้มีพระภาคเจ้าวิปัสสี
 ประทับนั่งในท่ามกลางภิกษุ แสนหกหมื่น-
 แปดพันผูวชตามพระวิปัสสีสัมมาสัมพุทธเจ้า
 และพระอัครสาวกทั้ง ๒ ฌ เขมมฤคทายวัน
 ไต่ตรงแสดงแล้วซึ่งพระ(โอวาท)ปาติโมกข์
 นี้ว่า

คุณอำภารรณ แสงวงศรี

อุทิศส่วนกุศลให้ พระมหาทองล้วน เครือโย

"ขนฺตี ปรมํ ตโป ตีติกขา
 นิพพานํ ปรมํ วทนฺตี พุทฺธา.
 น หิ ปพฺพชิตฺโต ปฐฺปะมาตี
 น สมโณ โทติ ปรี วิเหจยฺนฺโต."

"ขันติ คือ ความอดทน เป็นตบะอย่าง
 ยอด ทานผู้รู้กล่าวพระนิพพานว่าเป็น
 ยอด. ผู้มาสัตว์อื่น ไม่เชื่อว่าเป็น
 บรรพชิต ผู้เบียดเบียนสัตว์อื่น ไม่เชื่อ
 ว่าเป็นสมณะ."

สพฺพปาปสฺส อกรรมํ
 กุสลสฺสุปฺสัมปทา
 สจิตฺตปริโยทปนํ
 เอตํ พุทฺธาน สาสนํ.
 อญฺุปวาโท อญฺุปมาโต
 ปาติโมกฺขเ จ สํวโร
 มตฺตตณฺณฺตา จ ภตฺตสฺสมี
 ปนฺตณฺจ สยนาสนํ
 อธิจิตฺเต จ อาโยโค
 เอตํ พุทฺธาน สาสนนฺ"^๑

การไม่ทำบาปทั้งปวง การยังกุศลให้
 ถึงพร้อม การยังจิตของตนให้ผ่องใส
 นี้เป็นคำสั่งสอนของท่านผู้รู้. การไม่
 พุคคองขอดกัน ๑ การไม่ประหัต-
 ประหารกัน ๑ ความสํารวมในพระ-
 ปาติโมกข์ ๑ ความรู้จักประมาณใน
 อาหาร ๑ (ความเสพ) ที่นอนที่นั่ง
 อันสงัด ๑ ความประกอบในทางจิต
 อย่างสูง ๑ นี้เป็นคำสั่งสอนของ
 ท่านผู้รู้."

อิมํ ปาติโมกฺขํ อุตฺทิสี.

^๑ ที. มหา. ๑๐/๕๗, ข.ธ. ๒๕/๔๐.

อโหสิ ปน สัพพพุธานิ ปาติ-
โมกขุทเทสคาถาโย โหนตตีติ เวทิตัพพ.
โส ปจโม สนุนิปาโต อโหสิ. ปุน
ยมกปาฎิหาริยํ ทิสฺวา ปพฺพชิตานํ ภิกฺขุณฺ
สทสฺสสํ ทฺติโย สนุนิปาโต อโหสิ.

ยทา ปน วิปสฺสิสฺส เวมาติกา ตโย
ภาตโร ปจฺจนฺตํ รูปสเมตฺวา ภควโต
อุฏฺฐานกิริยาย ลทฺธวรา หุตฺวา
อตุตฺตโน นครํ เนตฺวา อุฏฺฐานนฺตา
ตสฺส ธมฺมํ สุตฺวา ปพฺพชิสฺสุ. เตสํ
อสีตีสทสฺสํ มชฺเฌ นิสิตฺตฺวา ภควา
เขเม มิกทาเย ปาติโมกฺข์ อุทฺทิสฺสิ,
โส ตติโย สนุนิปาโต อโหสิ. เตน
วุตฺตํ :

อนึ่ง บัณฑิตพึงทราบว่ พระคาถา
เหล่านี้ เป็นคาถาแสดงอุเทศแห่งพระปาติ-
โมกข์ของพระพุทธเจ้าทั้งปวง. นั้นเป็น
(สาวก) สันนิบาตครั้งแรก. สันนิบาตครั้ง
ที่ ๒ เป็นสันนิบาตแห่งภิกษุแสนหนึ่งคือบรรดา
ผู้ใดเห็นพระยมกปาฎิหาริยแล้วพากันบวช.

อนึ่ง ในกาลที่พระภาค ๓ พระองค์
ต่างพระมารดากับพระวิปัสสีพุทธเจ้า ได้ยัง
ปัจจุบันชนบท ให้ส่งบราบคาบแล้ว ได้รับ
พระพร ให้ใดกระทำการบำรุงพระผู้มีพระ-
ภาคเจ้า (จึง) ได้นำ(พระองค์) ไปสู่นคร
ของตนบำรุงอยู่ ได้ฟังธรรมของพระผู้มี-
พระภาคเจ้าพระองค์นั้น แล้วพากันบวช.
พระผู้มีพระภาคเจ้าประทับนั่ง ณ ท่ามกลาง
ภิกษุแปดหมื่นเหล่านั้น ทรงแสดงพระปาติ-
โมกข์ ณ เขมมฤคทายวัน, นั้นเป็น(สาวก)
สันนิบาตครั้งที่ ๓. ควฺยเหตุนี้พระผู้มีพระ-
ภาคเจ้าจึงตรัสคำเป็นพระคาถา(ประพันธ์)
ว่า :

คุณอำภพรณ แสงศรี
อุทิศส่วนกุศลให้ พระมหาทองล้วน เครือใย

๑. "สนธิปาตา ตโย อาสุ
 วิปัสสิสสุ มเหสิโน
 ชีณาสวานัน วิมลานัน
 สนตจิตฺตาน ตาทินัน.

๘. อฏฺฐสฏฺฐิสฺตสฺสทฺสฺสานัน^๑
 ปจโม อาสิ สมากโม
 ภิกฺขุสฺตสฺสทฺสฺสานัน
 ทฺตโย อาสิ สมากโม.

๙. อสีติภิกฺขุสฺสทฺสฺสานัน
 ตตฺตโย อาสิ สมากโม
 ตตฺถ ภิกฺขุคณฺมชฺเฌ
 สมฺพุทฺโธ อติโรจตี^๑ติ.

ตตฺถ อฏฺฐสฏฺฐิสฺตสฺสทฺสฺสานนฺติ
 อฏฺฐสฏฺฐิสฺสทฺสฺสทฺสฺสานัน สตสฺสทฺสฺสภิกฺขุณฺนฺติ
 อตฺโถ. ตตฺถาติ ตตฺถ เขเม มิกทาเย.
ภิกฺขุคณฺมชฺเฌติ ภิกฺขุคณฺสฺส มชฺเฌ.

๑. "(ในศาสนา)ของพระมเหสีเจ้าวิปัสสิ
 ได้มีการประชุมพระสาวก ล้วนพระ-
 ชีณาสพ ปราศจากมลทิน มีจิตสงบ
 ทรงตาที่คุณ (รวม) ๓ ครั้ง.

๘. ครั้งแรกมีพระภิกษุชชีณาสพแสนหกหมื่น
 แยกผันมาประชุมกัน ครั้งที่ ๒ มีภิกษุ
 หนึ่งแสนมาประชุมกัน.

๙. ครั้งที่ ๓ มีภิกษุชชีณาสพแยกหมื่นมา
 ประชุมกัน พระสัมพุทธเจ้าทรง
 รุ่งโรจน์ ในท่ามกลางหมู่ภิกษุที่เขม-
 มฤคทายวันนั้น."

บรรดาบทเหล่านั้น บทว่า อฏฺฐสฏฺฐิ-
สฺตสฺสทฺสฺสานัน แปลว่าภิกษุแสนหกหมื่นแยกผัน.
 บทว่า ตตฺถ หมายถึง ในเขมมฤคทายวันนั้น.
 บทว่า ภิกฺขุคณฺมชฺเฌ แปลว่า ในท่ามกลาง

^๑ โป. อฏฺฐสฏฺฐิภิกฺขุสฺตสฺสทฺสฺสานัน.

"ตสฺส ภิกขุคณมชฺเฌ"ติปิ ปาโง, ตสฺส
ภิกขุคณสฺส มชฺเฌติ อตุโถ.

หมฺภิกษุ. พระบาลีว่า "ตสฺส ภิกขุคณมชฺเฌ"
คํนี้ก็มี, ความแห่งพระบาลีว่า ในท่ามกลาง
หมฺภิกษุ.

ตทา อมหากํ โพิธิตฺโต มหิตฺติโก
มหานุกาโว อตุโถ นาม นาคราชา
หุตฺวา อเนกนาคโกฏิสตสฺสสฺสปริวารโ
หุตฺวา สปริวารสฺส ทสฺพลสฺส อสมพล-
สฺส สกรุณาสีตลททยสฺส สกฺการกรณตฺถ
สฺส ตฺตรตนมยํ จนฺทมนฺทลสฺสกาสิ ฏฺฐจพฺพ-
สํารมณฺทํ มณฺทปํ กาเรตฺวา ตตฺถ
นีสีทาเปตฺวา สตฺตาทํ ทิพฺพวิภวานุรูปํ
มหาทานํ ทตฺวา สตฺตรตนขจิตฺตํ มหารทํ
สุวณฺณมยํ นานามณฺชิชฺฐิตฺติวิสรมุชฺชลํ ปิจํ
ภควโต อทาสี. ตทา นํ ปิจานุกโมทนา-
วสาเน "อิโต อยํ เอกนวุตฺติกปฺเป
พฺพุโธ ภวิสฺสตี"ติ พฺยาทาสี. เตน วุตฺตํ :

ในกาลนั้น พระบรมโพธิสัตว์ของเรา
ทั้งหลายเป็นพญานาค ชื่ออตุละ มีฤทธิ์มาก
มีอำนาจมาก มีนาคหลายแสนโกฏิเป็น
บริวาร ให้สร้างมณฑปคล้ายกับดวงจันทร
ทำด้วยรัตนะ ๑ ประการ ทรงมณฑป(รูปกลม)
เป็นแกนกลางน่าชม เพื่อทำสักการะแด่
สมเด็จพระเทพพล ผู้มีพระพลและศีล ไม่มีบุคคล
ใดเสมอเหมือน มีพระหฤทัยเยือกเย็นด้วย
พระกรุณา พร้อมทั้งภิกษุบริวาร นิมนต์ให้
ประทับในมณฑปนั้น ถวายมหาทานอันสมควร
แก่ทิพยสมบัติตลอด ๑ วันแล้ว ได้ถวายตั้ง
ทำด้วยทองคำ ขจิต(ประทับ)ด้วยรัตนะ
๑ ประการ มีราคามาก รุ่งโรจน์ด้วยมวล
แสงแก้วมณีนาชชนิดแก่พระผู้มีพระภาคเจ้า.
เมื่อจบอนุโมทนา(การถวาย)ตั้ง พระผู้มี-
พระภาคเจ้า ทรงพยากรณ์พญานาคอตุละนั้น

คุณหญิง เสงี่ยม พิศาลสาร เกษตร
สร้างต้นฉบับถวาย เป็นพุทธบูชา

ครั้งนั้นว่า "ถัดจากนี้ไป ๕๑ กัป พญานาค
อตุลันจักเป็นพระพุทธเจ้า." ด้วยเหตุนี้
พระผู้มีพระภาคเจ้าจึงตรัสคำเป็นพระคาถา
(ประพันธ์)ว่า :

๑๐. "อหิ เตน สัมเขน
นาคราชา มหิตุธิโก
อตุโล นาม นามเน
บุญฉวนโต ชุตินุโร.

๑๑. เนกานัน นาคโกฏินัน
ปริวาเรตวานหิ ตทา
วชชนโต ทิพพตฺริเยหิ
โลกเชษฐัง อุปาคมิ.

๑๒. อุปสงฺกมิตฺวาน สัมพุทฺธัง
วิปสฺสี โลกนายกั
มณิมุตตารตนขจิตัง
สพฺพาภรณวิภูสิตัง
นิมนเตตฺวา ฐมฺมราชสฺส
สุวณฺณปิจฺจมหาสนัง.

๑๐. "สมัยนั้น เราตถาคตเป็นพญานาค
เมื่อกล่าวโดยนาม มีนามว่า อตุล
มีฤทธิ์มาก มีบุญ ทรงไว้ซึ่งความ
รุ่งเรือง.

๑๑. ในกาลนั้น เราตถาคตหอมลอมด้วย
นาคหลายโกฏี เข้าไปเฝ้าพระบรม-
โลกเชษฐ ประโคมเครื่องดนตรี
ทิพย์.

๑๒. ครั้นเข้าไปเฝ้าแล้ว เราตถาคตได้
ทูลนิมนต์พระวิปัสสีสัมพุทธเจ้า ทรง
เป็นผู้นำแห่งโลก แล้วได้ถวายตั้ง-
ทอง อันขจิต(ประดับ)ด้วยรัตนาคือ
แก้วมณีและแก้วมุกดา ประดับด้วย
เครื่องอาภรณ์ทั้งปวง แดพระองค์
ผู้ทรงเป็นพระธรรมราชา.

คุณหญิง เสงี่ยม พิศาลสาร เกษตร
สร้างคัมภีร์ถวาย เป็นพุทธบูชา

มธุรัตถวิไลสินี บ. - พ. ๒ - ๒๓